زنجیرەی ڕێنماییەکانی ڕێگای ڕاست

(١٠)

برایەتی

نێوان موسڵمانان

لە ژێر تیشکی

ئایەتە پیرۆزەکانی قورئان و

فەرموودە صەحیحەکانی پێغەمبەردا (ﷺ)

نووسین و ئامادەکردنی

مامۆستا : محمد عبد الرحمن لطیف

بەکالۆریوس لە زانستە شەرعیەکاندا

www.ba8.org

بسم الله الرحمن الرحيم

* **پێشەكی :**

إن الحَمد للهِ نحمده ونستعِينه ونستغفِره ونعوذُ بِاللهِ مِن شرورِ أنفُسِنا ومِن سيئاتِ أعمالِنا من يهدِهِ اللهُ فَلا مضِل لَه ومن يضلِلْ فَلا هادِي لَه .

وأشهد أنْ لا إلهَ إلاّ اللهُ وحده لا شريك لَه ، وأشهد أن محمداً عبده ورسولُه .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ﴾ [سورة آل عمران ١٠٢] .

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيرًا وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ [سورة النساء : ١] .

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَن يُطِعْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ [سورة الأحزاب :٧٠ ـ ٧١] .

أما بعد ...

فَإن أصدق الحَدِيثِ كِتاب اللهِ وخير الهَدي هدي محمدٍ (صلى اللهُ عليهِ وعلى آلِهِ وسلم) وشر الأمورِ محدثَاتها وكُل محدثَةٍ بِدعةٌ وكُل بِدعةٍ ضلالَةٌ وكُل ضلالَةٍ فِي النارِ .

خوێنەری بەڕێز : بابەتی ئەم كتێبە لە سێ زنجیرەی یەك بە دوای یەكدا لە ژمارەكانی (٥) و (٦) و (٧)ی گۆڤاری (**ڕێگای ڕاست**)دا بڵاوكراوەتەوە ، بەڵام لە بەر گرنگی بابەتەكە بە پێویستمان زانی لە كتێبكدا كۆی‌بكەینەوە و دوای هەندێك پێداچوونەوە و زیاد بۆ كردن بەم شێوازەی ئێستا لە چاپی بدەینەوە .

نووسەر

مامۆستا : محمد عبد الرحمن لطيف

كەلار / ١ / ربيع الأول / ١٤٢٧ هـ

ژمارەی مۆبایل : (٠٧٧٠١٩٨٨٦٢٣)

بسم الله الرحمن الرحیم

* **ڕێخۆشکار** :

برایەتی [1] لە بەر ڕەزامەندی خوای گەورە و بە مەبەستی دەست کەوتنی پاداشتی خوا : یەکێکە لە نیعمەتە هەرە گەورەکانی پەروەردگاری بونەوەر کە خستویەتیە ناو دڵی بەندە دەروون پاك و دۆستە لە خوا ترسەکانیەوە ، وەك خۆی فەرموویەتی : ﴿وَاذْكُرُواْ نِعْمَةَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا﴾ [آل عمران : ١٠٣] .

واتە : نیعمەتی خوا بە سەر تانەوە بە بیری خۆتان بهێننەوە کاتێك کە ئێوە دوژمنی یەکتر بوون و خوای پەروەردگار دڵەکانتانی یەك خست و بە نیعمەتی ئەو بوون بە برای یەکتر .

---

[1] **بیرخستنەوەیەکی زۆر گرنگ** : پێویستە ئەوە بزانرێت کە ئەم بابەتە و هاوشێوازەکانی تایبەت نیە تەنها بە پیاوانی موسڵمانەوە ، بەڵکو ئافرەتان و خوشکانی موسڵمانیش دەگرێتەوە چونکە (برایەتی لە نێوان پیاواندا = خوشکایەتی لە نێوان ئافرەتاندا) ، چونکە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت : ((إنما النساء شقائق الرجال)) [صحيح سنن أبي داود رقم : (٢١٦)] .

واتە : ئافرەتان هاوشان و لە ڕیزی پیاوان دان ، لەمەوە ئەوە تێدەگەین کە هەر ئایەت و فەرموودەیەك فەرمانی تێدا بوو بۆ پیاوان یان باسی پیاوانی دەکرد ئەوا ئافرەتانیش دەگرێتەوە .

قال الحافظ ابن حجر في "فتح الباري شرح صحيح البخاري" : (إنما خص الذكر بالذكر لكون الرجال في الغالب هم المخاطبون والنساء شقائق الرجال في الأحكام إلا ما خص) (١ / ٣٣٣) ، وانظر : (٦ / ٧٤٠) منه أيضاً .

وە برایـەتی و دۆسـتایەتی و یەکخسـتنی دڵـەکان بـە هـیچ شـتێك نایەتـە دی ئەگەر خوای بە توانا ویستی لە سەر نەبێت و نەیبەخشـێت بـە بەنـدەکانی ، وەك فەرموویەتی: ﴿لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مَّا أَلَّفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾ [الأنفال: ٦٣].

واتە : ئـەی پێغەمبـەر (ﷺ) ئەگـەر هـەموو ئـەو شـتانەی کـە لـە سـەر زەویدایـە ببەخشـیت بـۆ ئـەوەی دڵـەکانیان یـەك خـەیت ئـەوا ناتوانیـت دڵەکانیان یەك خەیت ، بەڵام تەنها خوا خۆی دڵیانی یەك خست .

هەروەها برایەتی : هێزێکی ئیمانی دەرونیە کە هەسـتێکی قـووڵی پـڕ سۆز و خۆشەویستی و ڕێز و متمانێ نێوان هـەردوولا بەرهـەم دێنێـت ، لـە گەڵ هەر کەسێکدا کە هاو بیروباوەڕت بێت و ترسی خوای لە دڵدا بێت .

جا ئەم هەستە برایەتیە ڕاستگۆیانە ڕاست ترین هەڵوێست و پـاك تـرین سۆز و هەستی لێ پەیدا دەبێت لە کاتی دەربڕینی هەڵوێستە بەسـودەکان : لە یارمەتی دان و پێش خستن و نەرم نیانی نواندن و لێبوردن و بەهانا هاتن لە کاتی تەنگانەدا و پشت گیری کردن لە کاتی بێتواناییدا ...

هەروەها لە کاتی دەربڕینی هەڵوێسـتە زیـان بەخشـەکان : لـە دوور کەوتنەوە لە هەموو ئەو شتانەی کە زیان بە خەڵك دەگەیەنێت چ لە خـودی خۆیاندا بێت یان لە ماڵ و سامان یان لە ناموس و کەرامەتیاندا بێت ...

بۆیـە برایـەتی لـە بـەر خـوا سـیفەتێکی پەیوەسـتە بـە ئیمانـەوە ، وە ڕەوشتێکی هاوشـانە لـە گـەڵ تـەقوا و لـە خـوا ترسـاندا ، چـونکە ***برایـەتی ڕاستەقینە پەیدا نابێت بە بێ ئیمـان ، وە ئیمـانیش تـەواو نابێـت بـە بـێ برایەتی*** ، هەر وەك چۆن ***هاوەڵێتی پەیدا نابێت بە بێ تـەقوا ، وە تـەقواش***

تـەواو نابێـت بـە بـێ هـاوەڵێتی چـاك و یەكخواپەرسـت و شـوێن كەوتـەی سوننەتەكانی پێغەمبەر (ﷺ) .

بەڵگە لە سەر ئەوەی كە برایەتی نابێت بە بێ ئیمان ئـەم ئایەتەیـە كە خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾ [الـحجرات : ١٠] .

واتە : تەنها ئیمانداران برای یەكن .

وە بە بەڵگە لە سـەر ئـەوەی كـە هاوڕێیـەتی نابێـت بـە بـێ تـەقوا ئـەم ئایەتەیـە كـە خـوای گـەورە دەفـەرموێت : ﴿الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ [الزخرف : ٦٧] .

واتە : برادەران و هاوڕێیان لە ڕۆژی دوایدا هەندێكیان دەبن بە دوژمـنی هەندێكیان تەنها ئەوانەیان نەبێت كە لە خوا ترس و ئەهلی تەقوان .

وە گومانی تێدا نیـیە ئەگەر برایەتی ئیمانی لـە گەڵـدا نـەبێت ئـەوا ئـەو جۆرە برایەتـیـیە لە سەر بناغەی بەرژەوەندی خۆیی و سودە كەسایەتیەكان پێك دێت ...

هەروەها ئەگەر هاوڕێیەتی تەقوا و لە خوا ترسانی لە گەڵدا نـەبێت ئـەوا بەرهەمەكـەی دژایـەتی و ڕقەبەرایـەتی دەبێـت لـە گـەڵ سـەرەتای سەرهەڵدانی یەكـەم نـاكۆكی كـە لـە نێوانیانـدا ڕوو دەدات لـە بـەر شـتێكی دونیایی یان لە گەڵ سەرەتای سـەرهەڵدانی یەكـەم پێشـبڕكێ كـە لـە سـەر دەستكەوت و بەرژەوەندیەكان كە دەكەوێتە نێوانیانەوە .

وە ئەگـەر لـە موسـڵماندا ئیمـان و تـەقوا هـەبوو ، بـەڵام لـە پاڵیـدا برایەتیـیـەكی ڕاسـتەقینە و هاوڕپەتیـەكی پـاك و پوخـت نـەبوو ، ئـەوا ئـەو ئیمانە كەم و كوڕی تێدایە و ئەو تەقوایەش پڕوپاگندەیە .

ئیمانێکی کەم و کورە لە بەر ئەم فەرموودەیە کە پێغەمبەر (ﷺ) تیایدا دەفەرموێت : ((لا يؤمن أحدكم حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه [من الخير])) [٢].

واتە : ئیمانی یەکێك لە ئێوە تەواو نییە هەتا بۆ براکەی پێی خۆش نەبێت ئەوەی کە بۆ خۆی پێی خۆشە لە خێر و چاکە .

وە تەقواکەی پڕوپاگندەیە لە بەر ئەم ئایەتە کە خوای گەورە تێیدا دەفەرموێت : ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى وَلاَ تَعَاوَنُواْ عَلَى الإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ اللّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾ [المائدة : ٢] .

واتە : هاوکاری یەکتر بکەن لە سەر چاکە و تەقوا و لە خوا ترسان و هاوکاری یەکتر مەکەن لە سەر تاوان و ستەم کردن ، وە لە خوا بترسن چونکە خوا سزا و تۆڵەی سەختە .

جا ئەو مرۆڤەی بە ئیمان و بە تەقوا بێت لە گەڵ بە یەك گەیشتنیدا لە گەڵ هاوشێوازی خۆی هەست بە دڵ ئارامی و دەروون پاکی دەکات لە یەکەم چرکەی ئەو بە یەك گەیشتنەدا ، وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((الأرواح جنود مجندة ، فما تعارف منها ائتلف ، وما تناكر منها اختلف)) [٧].

واتە : دەروونەکان هاوشێواز و هاووێنەن ، جا ئەوانەیان یەکتر دەناسن بە چاکە یەك دەگرن ، وە ئەوانەیان یەکتر ناناسن بە چاکە جیاواز دەبن .

(قال الخطابي : يحتمل أن يكون إشارة إلى معنى التشاكل في الخير والشر والصلاح والفساد ، وأن الخير من الناس يحن إلى شكله والشرير نظير

---

[٢] صحيح البخاري رقم : (١٣) وصحيح مسلم رقم : (٤٥) وصحيح سنن النسائي رقم : (٥٠١٧) والزيادة له.

[٧] صحيح البخاري رقم : (٣٣٣٦) وصحيح مسلم رقم : (٢٦٣٨).

ذلك يميل إلى نظيره ، فتعارف الأرواح يقع بحسب الطباع التي جبلت عليها مـن خير وشر فإذا اتفقت تعارفت وإذا اختلفت تناكرت)[٣].

ئێستاش با بچینە ناو دەریای قووڵی **برایەتی ڕاستەقینەوە** ...

بنەماکانی برایەتی لە بەر خوا

هیچ برایەتی‌یەك لای خوا پەسەند نی‌یە و قەبوڵ ناکرێت و بەروبوم و سەرئەنجامەکەشی باش نابێت ئەگەر ئەو برایەتی‌یە لە سەر ئەم چەند بنامایەیەی خوارەوە بنیات نەنرێت :

١ ـ دەبێت ئەو برایەتی‌یە تەنها لە بەر خاتری خوا بێت :

وە ئەمەش نایەتە دی ئیللا مەگەر ئەو برایانە خۆیان پاك و بێ بەری بکەن لە هەموو بەرژەوەندیەکی خۆیی ، و تەنها مەبەستیان ڕەزامەندی خوا بێت لە برایەتی‌یەکەیاندا .

عن أبي هريرة (ﷺ) عن النبي (ﷺ) قال : ((أن رجلاً زار أخاً له في قرية أخرى ، فأرصد الله له على مدرجته ملكاً فلما أتى عليه قال : أين تريد ؟ قال أريد أخـاً لي في هذه القرية ، قال هل لك عليه من نعمة تربـها ؟ قال : أنـي أحببته في الله عز وجل ، قال : فإنـي رسول الله إليك بأن الله قد أحبك كما أحببته فيه))[٤].

واتە : پیاوێك سەردانی برادەرێکی خۆی کرد لە گوندێکدا ، جا خوای گەورە فریشتەیەکی نارد بۆ سەر ڕێگاکەی و کاتێك هات بۆ لای پێی ووت : بۆ کوێ دەچیت ؟ ئەویش ووتی : بۆ لای برادەرێکم دەچم لەم گوندەدا ، فریشتەکە ووتی : ئایا هیچ مافێکی دنیاییت بە سەریەوە هەیە لێی وەرگریتەوە یان هیچ بەرژەوەندیەکت هەیە لە گەڵیدا پێی هەڵبسیت ؟

---

[٣] فتح الباري شرح صحيح البخاري : (٦ / ٤٤٦).

[٤] صحيح مسلم رقم : (٢٥٦٧) .

ئه‌ويش ووتى : نه‌خێر ، ته‌نها ئه‌وه نه‌بێت كه من له به‌ر خوا خۆشم ده‌وێت ، فريشته‌كه‌ش ووتى : جا من نێردراوى خوام بۆ لاى تۆ بۆ ئه‌وه‌ى ئاگادارت بكه‌مه‌وه كه‌وا خواش تۆى خۆش ده‌وێت وه‌ك چۆن تۆ ئه‌وت خۆش ده‌وێت له به‌ر خاترى خوا .

٢ ـ ده‌بێت ئه‌و برايه‌تى‌يه هاوشان بێت له گه‌ڵ ئيمان و ته‌قوادا :

وه ئه‌مه‌ش نايه‌ته دى ئيللا مه‌گه‌ر موسڵمان براده‌رى ئيمان دار و له خوا ترس هه‌ڵبژێرێت .

خواى گه‌وره ده‌فه‌رموێت : ﴿ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ ﴾ [الـحجرات : ١٠].

واته : ته‌نها ئيمانداران براى يه‌كن .

وه ده‌فه‌رموێت : ﴿ الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴾ [الزخرف : ٦٧] .

واته : براده‌ران و هاوڕێيان له ڕۆژى دوايدا هه‌ندێكيان ده‌بن به دوژمنى هه‌ندێكيان ته‌نها ئه‌وانه‌يان نه‌بێت كه له خوا ترس و ئه‌هلى ته‌قوان .

وه پێغه‌مبه‌ريش (ﷺ) ده‌فه‌رموێت : ((لا تصاحب إلا مؤمناً ولا يأكلْ طعامك إلا تقي)) [(٥)].

واته : هاوڕێيه‌تى كه‌س نه‌كه‌يت ئيللا ئيمان دار نه‌بێت ، وه با كه‌س خواردنت نه‌خوات ئيللا له خوا ترس نه‌بێت .

ئه‌مه‌ش له به‌ر ئه‌وه‌يه چونكه براده‌ر له سه‌ر بيروباوه‌ڕ و دين و ئايينى براده‌ره‌كه‌يه‌تى ، وه‌ك پێغه‌مبه‌ر (ﷺ) ده‌فه‌رموێت : ((الرجل على دين خليله فلينظر أحدكم من يخالِلْ)) [(٦)].

---

(٥) صحيح سنن الترمذي رقم : (٢٣٩٥) وصحيح سنن أبـي داود رقم : (٤٨٣٢).
(٦) صحيح سنن الترمذي رقم : (٢٣٧٨) وصحيح سنن أبـي داود رقم : (٤٨٣٣).

واتە : پیاو لە سەر دین و ئایینی برادەرەکەیەتی ، جا با یەکێك لە ئێوە سەیر بکات و بڕوانێت بۆ ئەوەی بزانێت برادەری کێ دەکات .

٣ ـ دەبێت ئەو برایانە ئیسلام بکەن بە ڕێباز و پرۆگرامی ژیانیان :

وە ئەمەش نایەتە دی ئیللا بەوە نەبێت کە ئەو برادەرانە پەیمان بە یەکتر بدەن کەوا شەریعەتەکەی خوا پەیڕەو بکەن و بگەڕێنەوە بۆ لای ڕێبازە ڕوونەکەی پێغەمبەر (ﷺ) لە هەموو کاتێکدا .

پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئاماژەی بۆ ئەم مەرجە زۆر گرنگەی برایەتی کردووە لەو فەرموودەیەدا کە تیایدا فەرموویەتی : ((سبعةٌ يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله ... [وذكر منهم] : رجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه)) [٧].

واتە : یەکێك لەو حەوت کۆمەڵەی کە لە ڕۆژی دوایدا خوا دەیان خاتە ژێر سێبەری عەرشی خۆیەوە... دوو پیاون کە لە بەر خاتری خوا یەکتریان خۆش دەوێت و لە سەر ئەوە کۆ دەبنەوە و لە سەرشی جیا دەبنەوە .

مەبەست ئەوەیە : ئەو دوو برایە لە کاتی بە یەکتر گەیشتندا پەیمان بە یەکتر دەدەن کە پەیوەست بن بە شەریعەتەکەی خواوە و بە هەمان شێوازیش لە کاتی جیا بوونەوەیاندا پەیمان دەدەن کە کردەوە بە قورئان و سوننەت بکەن .

بۆیە صەحابەکانی پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر دوانیان بە یەکتر بگەیشتایەن جیا نەدەبوونەوە هەتا یەکێکیان سورەتی (العصر)ی بە سەر

---

[٧] صحيح البخاري رقم : (٦٦٠) و (١٤٢٣) و (٦٤٧٩) و (٦٨٠٨) ، وصحيح مسلم رقم : (١٠٣١).
قال الحافظ في شرح هذا الحديث : (والمراد أنهما داما على المحبة الدينية ولم يقطعاها بعارض دنيوي سواء اجتمعا حقيقةً أم لا حتى فرق بينهما الموت) الفتح : (٢ / ١٨٩) .

ئەوی تریاندا نەخوێندایەتەوە ، ئەنجا سەلامیان لە یەکتر دەکرد و پاشان لە یەکتر جیا دەبوونەوە .

«كان الرجلان من أصحاب النبي (ﷺ) إذا التقيا لـم يفترقا حتى يقرأ أحدهما على الآخر :﴿وَالْعَصْرِ (١) إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ (٢)﴾ ثم يسلم أحدهما على الآخر»[٨].

---

[٨] سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٢٦٤٨).

قلت : وفي هذا الأثر السلفـي الصحيح بيانٌ لسنتان مهجورتان كغيرهـا من السـنن المهجورة فـي هذا الزمان التي ذكرنا بها ودلـنا عليها ونادى بإحيائها ودعا إلى العمل بها محـي السنـن فـي عصرهِ ومجدِد الدين فـي قرنهِ خاتـمة الـمحدثين : العلامـةُ المُحدث الفقيـه الإمام الشيخ : (**مُحَمَّد ناصر الدين الألباني رحمهُ اللهُ**) حيث قال فـي «السلسلة الصـحيحة» (٦ / ٣٠٨ ـ ٣٠٩) بعد تخريجه لـهذا الأثر : (وفي هذا الـحديث فائدتان مـما جرى عليه سلفنا (ﷺ) جميعاً :

إحداهـما : التسليم عند الافتراق ، وقد جاء النص بذلك صريحاً من قوله (ﷺ) :

«إذا انتهى أحدكم إلى الـمجلس فليسلم ، وإذا أراد أن يقوم فليسلم فليست الأولى بأحق من الآخرة» وهو حديث صحيح مخرج في المجلد الأول من هذه «السلسلة» برقم : (١٨٣) ، وهو في «صحيح الأدب المفرد» برقم : (٧٧٣ / ٩٨٦) ، وقد صدر حديثاً ، وفـي «صـحيح زوائد ابن حبان» (... / ١٩٣١) وهو تحت الطبع .

وفـي معناه الأحاديث الآمرة بإفشاء السلام ، وقد تقدم بعضها برقم : (١٨٤ و ٥٦٩ و ١٤٩٣).

والأخرى : نستفيدها من التزام الصحابة لـها ، وهـي قراءة (سورة العصر) لأنـنا نعتقد أنـهم أبعد الناس عن أنْ يحدثوا فـي الدين عبادة يتقربون بـها إلى الله ، إلا أنْ يكون ذلك بتوقيفٍ من رسول الله (ﷺ) قولاً أو فعلاً أو تقريراً ، ولـم لا ، وقد أثنـى الله تبارك وتعالى عليهم أحسن الثناء فقال : ﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُم

ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت : ئەو دوو صەحابیە بەڕێزە پەیمانیان بە یەکتر دەدا کە لە سەر ڕێبازی ئیسلام بڕوون ، وە پەیمانیان دەدا لە سەر ئیمان و کردەوەی چاکە و بانگەواز کردن و ئارام گرتن لە سەر حەق و ڕێگای ڕاست [٩] .

٤ ـ دەبێت ئەو برایەتیە ڕاوەستاو بێت لە سەر ئامۆژگاری کردنی یەکتر بە چاکە :

وە ئەمەش نایەتە دی ئیللا بەوە نەبێت کە هەر یەکێك لەو برادەرانە ببێت بە ئاوێنە بۆ براکەی تری ، بۆ ئەوەی ئەگەر یەکێکیان لەوی تردا کردەوە و ڕەوشتێکی چاك و جوانی بینی ئەوا هانی بدات و داوای

بِإِحْسَانٍ رَّضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ (١٠٠)﴾ [انظر ((إعلام الموقعين)) لابن القيم : (٤ / ١٥٩) لتتبين معنى الاتباع ، وأنه واجب].

وقال ابن مسعود والحسن البصري : ((من كان منكم متأسياً فليتأس بأصحاب محمد (ﷺ) فإنهم كانوا أبر هذه الأمة قلوباً ، وأعمقها علماً ، وأقلّها تكلّفاً ، وأقومها هدياً ، وأحسنها حالاً ، قوم اختارهم الله لصحبة نبيه (ﷺ) وإقامة دينه ، فاعرفوا لهم فضلهم ، واتبعوهم في آثارهم ، فإنهم كانوا على الهدى المستقيم)) [أخرجه ابن عبد البر في ((جامع بين العلم)) : (٢ / ٩٧) بإسنادين عنه ، وعزاه ابن القيم (٤ / ١٧٩) للإمام أحمد ـ ولعله في ((الزهد)) ـ عن ابن مسعود. انظر : ((المشكاة)) رقم : (١٩٣)]. قلت : وفي النية جمع ما أحياها الشيخ العلامة محمد ناصر الدين الألباني رحمه الله من السنن المهجورة في رسالة مستقلة يسر الله إتمامها .

[٩] کەواتە : دەبێت برایەتی ئێمەش بنیات بنرێت لە سەر بناغە و بنچینەی ئیسلام و حەق و ڕاستی نەك لە سەر بناغە و بنچینەی حزبایەتی کە بووەتە مایەی پارچە پارچە بوونی موسڵمانان و تەسك کردنەوەی چەمکی برایەتی لە چوار چێوەی لایەنگیری و دەمارگیری بۆ حزب و گرووپ و کۆمەڵ گەرێتی !

ئەمەش خۆی بۆ خۆی یەکێکە لە زیان و زەرەر و شوێنەوارە خراپەکانی حزبایەتی ! ! !

ئەنجام دانـی زیاتری لێ بکات ، وە ئەگەر کەم و کورپیەك یان هەڵەیەکـی لێ بینی ئەوا بـە نهێنـی ئامۆژگاری و ڕێنمـووی دەکـات و هەڵەکـەی بـۆ ڕاسـت دەکاتـەوە و دەبێتـە پـاڵ پشـت و هانـدەرێك بـۆ وازهێنانــی لـەو هەڵەیـە و گەڕانەوەی بۆ سەر ڕێگای ڕاست .

وە ئەمــەش هاوکاریـیـەکی زۆر گەورەیــە بــۆ خـــۆ ڕازاندنــەوە بــە ڕەووشتە جوان و بەرزەکان و واز هێنـان لـە ڕەووشـت و کـردارە گەنـدەڵ و بۆگەنەکان ، وە هەوڵێکیشە بۆ دروست کردن و بنیـات نـانی کەسـایەتیەکی برایانەی ڕاوەستاو لە سەر ئاینی ئیسلام و پێوەری شەریعەت .

بۆیە دەبینین پێغەمبەری خۆشەویسـتمان (ﷺ) پـەیمان و بەیعـەتی لە هاوەڵانی وەردەگرت لە سەر ئامۆژگاری کردن بە چـاکە ، بـۆ ئـەوەی لـە ناو کۆمەڵگادا ببـن بە بانگەواز کاری حەق و ڕێپیشاندەری خێر .

عن جرير بن عبد الله البجلـي (رضي الله عنه) قال : «بايعت رسـولَ الله (ﷺ) على إقام الصلاة وإيتاء الزكاة **والنصح لكل مسلم**» [١٠].

واتە : پەیمان و بەیعەتم دا بە پێغەمبەری خوا (ﷺ) لـە سـەر نوێـژ کردن و زەکات دان و ئامۆژگاری کردن بۆ هەموو موسڵمانێك .

نەك هەر ئەوەندە بەڵکو دەبینین پێغەمبـەری خوا (ﷺ) دین و ئـایین کۆ دەکاتەوە لە ئامۆژگاریدا .

عن تـميم الداري (رضي الله عنه) أن النبي (ﷺ) قال : «الدين النصيحة ، الدين النصيحة ، الدين النصيحة ،قلنا لـمن ؟ قال: لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم»[١١].

---

[١٠] صحيح البخاري رقم : (٥٧) وصحيح مسلم رقم : (٥٧) .

[١١] صحيح مسلم رقم : (٥٥) وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٢٦) وصحيح سنن أبي داود رقم : (٤٩٤٤).

٥ ـ دەبێت ئەو برایەتی‌یە بنیات نرابێت لە سەر هاوکاری کردنی یەکتر لە کاتی خۆشی و ناخۆشیدا :

وە ئەمەش نایەتە دی ئیللا بەوە نەبێت کە موسڵمان بەشداری خۆشی‌یەکانی برای موسڵمانی خۆی بکات و دڵ گران و ناڕەحەتیش ببێت بە دڵ گرانی و ناڕەحەتی براکانی .

هاوکاری یەکتر کردن لە نێوان موسڵماناندا بە گشتی ئەرکێکی شەرعی خوای‌یە و دەبێت موسڵمانان بە دەم یەکترەوە بن لە کاتی خۆشی و ناخۆشیدا .

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿وَتَعَاوَنُواْ عَلَى ٱلۡبِرِّ وَٱلتَّقۡوَىٰ﴾ .

واتە : هاوکاری یەکتر بکەن لە سەر چاکە و لە خوا ترسان .

وە پێغەمبەری خۆشەویستمان (ﷺ) دەفەرمویچت : «مثل المؤمنين في توادهم وتراحمهم وتعاطفهم مثل الجسد إذا اشتكى منه عضو تداعى له سائر الجسد بالسهر والحمى» [١٢].

واتە : نموونەی ئیمان داران لە دۆستایەتی و بە بەزی بوون و خۆشەویستیان بۆ یەکتر وەك نموونەی لاشەیەك وایە ، ئەگەر ئەندامێکی ئێش و ئازاری هەبێت ئەوا هەموو ئەو لاشەیە لە پێناویدا بێخەو دەبێت و تا دەیگرێت .

وە هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : «المؤمن للمؤمن كالبنيان يشد بعضه بعضاً ، وشبك بين أصابعه» [١٣].

---

[١٢] صحيح مسلم رقم : (٢٥٨٦).

[١٣] صحيح البخاري رقم : (٤٨١) وصحيح مسلم رقم : (٢٥٨٥).

واتە : ئیمان دار بۆ ئیمان دار وەك خانو وایە هەندێکی هەندێکی تری توند و قایم دەکات ، وە پێغەمبەر (ﷺ) پەنجەکانی هەردوو دەستی کرد بە یەکدا .

وە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : «المسلم أخو المسلم ، لا يظلمه ولا يسلمه ، **ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته** ، ومن فرج عن مسلم كُربةً فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ، ومن ستر مسلماً ستره الله يوم القيامة» (١٤).

واتە : موسڵمان برای موسڵمانە ، ستەمی لێ ناکات و نایفەوتێنێت و بە دەستی دوژمنیەوە نادات ، وە هەر کەسێك کار بۆ بە جێهێنانی پێویستی برایەکی بکات ئەوا خوا کار بۆ بە جێهێنانی پێویستی دەکات ، وە هەر کەسێك ناڕەحەتیەك لە سەر موسڵمانێك لا بەرێت و لە تەنگانەیەك دەری بکات ئەوا خوا یەکێك لە ناڕەحەتی و تەنگانەکانی ڕۆژی قیامەتی لە سەر لادەبات ، وە هەرکەسێك کەم و کوڕی و عەیبی موسڵمانێك داپۆشێت ئەوا خوا عەیبەکانی دادەپۆشێت لە ڕۆژی قیامەتدا .

بەروبووم و پاداشتی گەورەی برایەتی نێوان موسڵمانان

ئەگەر موسڵمانان بە ڕاستی و بە کردەوە ئەم نیعمەتە هەرە گەورەیەی پەروەردگاری بونەوەر کە خستویەتیە ناو دڵی بەندە دەروون پاك و دۆستە لە خوا ترسەکانیەوە پەیڕەو بکەن لە جێی خۆیدا و برایەتی نێوانیان لە

---

(١٤) صحيح البخاري رقم : (٢٤٤٢) وصحيح مسلم رقم : (٢٥٨٠) ، وعند مسلم رقم : (٢٦٩٩) من حديث أبي هريرة : ((والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه)) واتە : خوا لە هاوکاری بەندەی دایە تا ئەو کاتەی بەندە لە هاوکاری براکەیدا بێت .

سەر بنەما شەرعیەکان بێت و ڕێگاکانی بتەو کردنی هەستی برایـەتی بگرنـە بەر و مافەکانی برایەتی بە جێبێنن وەك چۆن لە قورئـان پـیرۆز و سـوننەتە صەحیحەکانی پێغەمبەردا (ﷺ) ڕوون کراوەتەوە و سەلەفـی صاڵحـش کردار و ڕەفتاریان پێ کردووە : ئەوا دەبن بە خۆشەویستی یەکتر لە بەر خوا ، وە ئەم خۆشەویستی‌یەی نێوانیان چەندین پاداشتی گەورەیان دەست دەخـات و تام و چێژی بەروبوومی ئەو برایەتی‌یـەیان دەکـەن لـە دونیـا و دوا ڕۆژدا ، وەك لەم فەرموودانەی خوارەوە ڕوون کراوەتەوە :

١ ـ خۆشەویسـتی لـە بـەر خـوا ڕێگایـە بـۆ بەدەسـت هێنـانی پلـە و پایەیەك کە پێغەمبەران و شەهیدانیش خۆزگەی پێ دەخوازن :

عن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) قال : قال النبـي (ﷺ) : ((إن من عباد الله لأناساً ما هم بأنبياءَ ولا شهداءَ يغبطهم الأنبياءُ والشهداءُ يوم القيامة بـ ـمكانهم من الله تعالى ، قالوا يا رسول الله تخبرنا من هم ؟ [وفي رواية : لعلنا نحِبهم] قال : هم قوم تحابوا بروح الله [وفي رواية بنور الله]على غير أرحام بينهم [وفي رواية : من غير أرحامٍ ولا أنسابٍ] ولا أموالٍ يتعاطونها فواللهِ إن وجوههم لنور وإنهم على [منابر من] نور ، لا يخافون إذا خاف الناس ولا يحزنون إذا حزن الناس ، ثُم قرأ هذه الآية : ﴿أَلاَ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللّهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ [يونس : ٦٢])) [(١٥)].

واتە : لە ناو بەندەکانی خوادا خەڵکانێك هەیە نە لە پێغەمبەرانن و نە لە شەهیدانیشن ، **پێغەمبەران و شەهیدانیش خۆزگەیان پێ دەخوازن** لـە ڕۆژی قیامەتدا لە بەر ئەو پلەوپایە بەرزەی هەیانە لای خوا ، صەحابەکان ووتیان

[(١٥)] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣٥٢٧) ، وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٣٠٢٦) ، والزيادات التـي بين المعكوفتين [ ] من حديث أبـي هريرة (رضي الله عنه) منقول من ((صحيح الترغيب والترهيب)) رقـم : (٣٠٢٣).

: ئەی پێغەمبەری خوا هەواڵمان نادەیتێ ئەوانە کێن [بەڵکو خۆشیانمان بوێت] ، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی : ئەوانە خەڵکانێکن یەکتریان خۆش دەوێت بە هۆی قورئان و بەرنامەکەی خواوە بە بێ ئەوەی خزمایەتیان لە نێواندا هەبێت نە لە سەری دایکەوە و نە لە سەری باوکیشەوە و نە لە بەر پارە و ماڵێکیش کە بە یەکتری ببەخشن ، **سوێند بە خوا ئەوانە ڕوومەتیان ڕووناکە و پرشنگدارە و دەدرەوشێتەوە و لە سەر مینبەری نور و درەوشاوە دەبن لە ناو گۆڕەپانی مەحشەردا ، وە ئەوانە ترسیان نییە لە کاتێکدا کە خەڵك دەترسێت و خەم و خەفەتیشیان لە کاتێکدا کە خەڵك خەم و خەفەتیان هەیە** ، ئەنجا پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿أَلا إِنَّ أَوْلِيَاء اللّهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ﴾ ، واتە : دۆستانی خوا و پیاو چاکان نە ترسیان لە سەر و نە خەم و خەفەتیشیان هەیە .

وعن أبـي مالك الأشعري (ﷺ) عن رسول الله (ﷺ) قال : ((يا أيها الناس اسمعوا واعقلوا واعلموا أن لله عز وجل عباداً ليسوا بأنبياءَ ولا شهداءَ يغـبطهم النبيونَ والشهداءُ على منازلـهم وقُربهم من الله ، فجثى رجل من الأعراب من قاصية الناس وألوى بيده إلى النبي (ﷺ) فقال : يا رسول الله ناس من الناس ليسوا بأنبياءَ ولا شهداءَ يغبطهم الأنبياءُ والشهداءُ على مجالسهم وقُربهم من الله أنعتهم لنا جلهم لنا ؟! ـ يعني صفهم لنا شكـلهم لنا ـ ، فسـر وجه الـنبي (ﷺ) بسؤال الأعرابي فقال رسول الله (ﷺ) : هم ناس من أفناء الناس ونوازع القبائـل لم تصل بينهم أرحام متقاربة ، تحابوا في الله وتصافوا ، يضع الله لهم يوم القيامة

منابر من نور فيجلسون عليها فيجعل وجوههم نورا وثيابهم نورا يفزع الناس يوم القيامة ولا يفزعون وهم أولياء الله لا خوف عليهم ولا هم يحزنون))[١٦] .

واتە : پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی : ئەی خەڵکینە گوێبگرن و تێبگەن و فێر ببن : خوای گەورە و پایە بەرز هەندێك بەندەی هەیە نە لە پێغەمبەرانن و نە لە شەهیدانیشن ، پێغەمبەران و شەهیدانیش خۆزگەیان پێ دەخوازن لە ڕۆژی قیامەتدا لە بەر ئەو پلەوپایە بەرزەی و نزیکیەی هەیانە لای خوا ، جا پیاوێکی دەشتەکی لەو پەڕی خەڵکەکەوە لە سەر هەردوو چۆکی دانیشت و بە دەستی ئاماژەی کرد بۆ پێغەمبەر (ﷺ) و ووتی : ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) کەسانێك لە ناو خەڵکدا نە لە پێغەمبەرانن و نە لە شەهیدانیشن ، پێغەمبەران و شەهیدانیش خۆزگەیان پێ دەخوازن لە بەر ئەو پلەوپایە بەرزەی و نزیکیەی هەیانە لای خوا ، ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) وەسفیان کە بۆمان شێوەیان ڕوون کەرەوە بۆمان ؟! جا پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە خۆشیدا ڕوومەتی گەشایەوە بە پرسیارەی ئەم پیاوە دەشتەکیە و فەرمووی : ئەوانە کەسانێکن لە پەڕی خەڵکەوە و هەڵچنراوی ناو تیرە و عەشیرەتەکانن ، هیچ پەیوەندیەکی خزمایەتی نزیك پەیوەستی نەکردوون بە یەکەوە ، یەکتریان خۆش دەوێت لە بەر خوا و دڵیان دەر حەق بە یەکتر پاکە ، خوای گەورە لە ڕۆژی قیامەتدا مینبەر و کۆشکی نور و درەوشاوەیان بۆ دادەنێت و ئەوانیش لە سەری دادەنیشن و خوا ڕوومەتیان پرشنگدار و نورانی و درەوشاوە دەکات و جل و بەرگیشیان لە نور و درەوشاوەیە ، خەڵکی لە ڕۆژی قیامەتدا دەترسن بەڵام ئەوان

---

[١٦] صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٣٠٢٧) .

ناترسن ، ئەوانە دۆست و خۆشەویستی خوان و نە ترسیان لە سەر و نە خەم و خەفەتیشیا هەیە .

٢ ـ خۆشەویستی لە بەر خوا ڕێگایە بۆ ڕزگار بوون لە ناڕەحەتیەکانی گۆڕەپانی مەحشەر و ڕۆژی قیامەت :

عن أبي هريرة (ﷺ) عن النبي (ﷺ) قال: ((سبعةٌ يظلهم الله في ظله يوم لا ظل إلا ظله ... [وذكر منهم] : رجلان تحابا في الله اجتمعا عليه وتفرقا عليه))(١٧).

واتە : یەکێك لەو حەوت کۆمەڵەی کە لە ڕۆژی دوایدا خوا **دەیان خاتە ژێر سێبەری عەرشی خۆیەوە** : ... دوو پیاون کە لە بەر خاتری خوا یەکتریان خۆش دەوێت و لە سەر ئەوە کۆ دەبنەوە و لە سەرشی جیا دەبنەوە .

مەبەست ئەوەیە : خۆشەویستی نێوان دوو برای موسڵمان لە بەر خوا هۆکارە بۆ بە دەست هێنانی بەختەوەری و ئارامی و ڕزگار بوون لە ناڕەحەتیەکانی گۆڕەپانی مەحشەر و ڕۆژی قیامەت .

٣ ـ خۆشەویستی لە بەر خوا ڕێگایە بۆ بەدەست هێنانی خۆشەویستی خوا :

عن أبي إدريس الخولاني قال : دخلت مسجد دمشق فإذا فتى براق الثنايا [أي : كثير التبسم] وإذا الناس معه فإذا اختلفوا في شيء أسندوه إليه ، وصدروا عن رأيه [أي : يأخذون منه كل ما حكم به ويقبلون حكمه وقوله]، فسألت عنه ، فقيل : هذا معاذ بن جبل ، فلما كان من الغد هجرت فوجدته قد سبقني بالتهجير ووجدته يصلي فانتظرته حتى قضى صلاته ثم جئته من قبل وجهه فسلمت عليه ثم قلت له : والله إني لأحبك للهِ ، فقال : آللهِ ؟ فقلت : آلله ، فقال : آلله ؟ فقلت : آلله ، فأخذ بحبوة ردائي فجذبني إليه فقال : أبشر

---

(١٧) صحيح البخاري رقم : (٦٦٠) وصحيح مسلم رقم : (١٠٣١) .

فإنـي سمعت رسول الله (ﷺ) يقول : ((قال الله تبارك وتعالى : **وجبت محبتي للمتحابين فيَّ** ، وللمتجالسين فـي ، وللمتباذلين فـي))(١٨) .

واتە : ڕۆیشتمە ناو مزگەوتی (دیمەشق)ەوە لەو کاتەدا لاوێکم بینی دەم بە خەندە و پێکەنین بوو ، لە هەمان کاتدا خەڵکانێکم لە گەڵیدا بینی ئەگەر لە شتێکدا جیاوازی لە نێوانیاندا هەبوایە ئەوا دەگەڕانەوە لای ئەو و پشتیان بەو دەبەست و لە بڕیار و قسەشی دەر نەدەچوون ، منیش پرسیارم کرد دەربارەی ، ووترا: ئەمە (معاذ بن جبل)ـە ، پاشان بۆ سبەینێ زوو ڕۆیشتم بۆ مزگەوت ، جا بینیم (معاذ) پێش من زووتر ڕۆیشتبوو بۆ مزگەوت و بینیم نوێژی دەکرد ، چاوەڕوانیم کرد هەتا نوێژەکەی تەواو کرد ، ئەنجا ڕوو بە ڕووی ڕۆیشتم بۆ لای و سەلامم لێ کرد و ئەنجا پێیم ووت : سوێند بە خوا من تۆم خۆش دەوێت لە بەر خوا ، ئەویش ووتی : ئایا لە بەر خوا منت خۆش دەوێت ؟ ووتم : بەڵێ لە بەر خوا ، ووتی : لە بەر خوا ؟ ووتم : لە بەر خوا ، ئەنجا کردی بە ناوەڕاستی کراسەکەمدا و ڕامیکێشا بۆ لای خۆی و ووتی : مژدەت لێ بێت چونکە من بیستوومە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) دەیفەرموو : خوای گەورە و پایە بەرز [لە فەرموودەیەکی قودسیدا] فەرموویەتی : **خۆشەویستی خۆمم پێویستم کردووە** بۆ ئەمانە :

للمتحابين فيَّ : ئەوانەی کە لە بەر من یەکتریا خۆش دەوێت .

وللمتجالسين فـي : ئەوانەی کە لە بەر من لە گەڵ یەکتردا دادەنیشن و مەجلیس دەگێڕن .

---

(١٨) صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٣٠١٨) و (٢٥٨١) ، وصحيح الجامع الصغير رقـم : (٤٣٣١) وزاد فيه : ((والمتزاورين فـي)) ، واتە : ئەوانەی کە لە بەر من سەردانی یەکتر دەکەن .

وللمتباذلين فـي : ئەوانەی کە لە بەر من شت بە یەکتر دەبەخشن .

وعن أبي هريرة (رضي الله عنه) عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال : ((أن رجلاً زار أخاً له في قرية أخرى ، فأرصد الله له على مدرجته ملكاً فلما أتى عليه قال : أين تريد ؟ قال أريد أخـاً لي في هذه القرية ، قال هل لك عليه من نعمة تربـها ؟ قال : أنـي أحببتـه في الله عـز وجل ، قال : فإنـي رسول الله إليك **بأنَّ الله قد أحبك** كما أحببته فيه))[19].

واتە : پیاوێك سـەردانی برادەرێکی خـۆی کـرد لـە گوندێکـدا ، جـا خوای گەورە فریشتەیەکی نارد بۆ سەر ڕێگاکەی و کاتێك هات بۆ لای پـێی ووت : بـۆ کـوێ دەچـیت ؟ ئـەویش ووتـی : بـۆ لای بـرادەرێکم دەچـم لـەم گوندەدا ، فریشتەکە ووتی : ئایا هیچ مافێکی دنیاییـت بـە سـەریەوە هەیـە لێی وەرگریتەوە یان هیچ بەرژەوەندیەکت هەیە لە گەڵیدا پـێی هەڵبسیت ؟ ئەویش ووتی : نەخێر ، تەنها ئەوە نەبێت کە مـن لە بەر خوا خۆشم دەوێت ، فریشتەکەش ووتی : جا من نێردراوی خوام بۆ لای تۆ بۆ ئەوەی ئاگادارت بکەمەوە کەوا **خواش تۆی خۆش دەوێت** وەك چۆن تۆ ئەوت خۆش دەوێت لە بەر خاتری خوا .

٤ ـ خۆشەویستی لە بەر خـوا ڕێگایـە بـۆ هەست کـردن بـە تـام و چێژی ئیمان و باوەڕ :

عن أنس (رضي الله عنه) عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قال : ((ثَلاثٌ من كُن فيه وجد حـلاوة الإيـمان : أنْ يكون الله ورسوله أحب إليه مِما سواهما ، وأنْ يحِب المرء لا يحبه إلا لله ، وأنْ يكره أنْ يعود في الكفر كما يكره أنْ يقْذَف في النار))[20].

---

[19] صحيح مسلم رقم : (٢٥٦٧) .

[20] صحيح البخاري رقم : (١٦) و (٢١) و (٦٠٤١) ، وصحيح مسلم رقم : (٤٣).

واتە : سێ خەسڵەت و کردار هەیە لە هەر کەسێکدا هەبێت ئەوا تام و چێژی شیرینی ئیمانی کردووە :

- دەبێت خوا و پێغەمبەرەکەی (ﷺ) لە لا خۆشەویست تر بێت لە هەموو کەسێك جگە لەوان .

- وە دەبێت ئەو کەسەی کە خۆشی دەوێت خۆشی نەوێت تەنها لە بەر خوا نەبێت .

- وە دەبێت پێی ناخۆش بێت بگەڕێتەوە ناو کوفر و بێباوەڕی وەك چۆن پێی ناخۆشە فڕێ بدرێتە ناو ئاگرەوە .

چەند ڕێگایەك بۆ بتەو کردنی هەستی برایەتی نێوان موسڵمانان

ئایینی پیرۆزی ئیسلام چەند ڕێگایەکی داناوە بۆ زیاتر بتەو کردنی هەستی برایەتی نێوان موسڵمانان و توند و تۆڵ کردنی گرێی خۆشەویستی نێوانیان ، لە کاتێکدا ئەگەر موسڵمانان ئەم ڕێگایانە بگرنەبەر و پەیڕەوی بکەن ئەوا ڕۆژ بە ڕۆژ پەیوەندی و برایەتی نێوانیان زیاد دەکات :

١ - ئەگەر کەسێك برایەکی موسڵمانی خۆشویست ئەوا با ئاگاداری بکاتەوە کەوا ئەو خۆشی دەوێت :

قال رسول الله (ﷺ) : ((إذا أحب الرجلُ أخاه فليخبره أنه يحبه)) [٢١].

واتە : ئەگەر پیاوێك برایەکی خۆشویست ئەوا با ئاگاداری بکاتەوە کەوا ئەو خۆشی دەوێت .

---

[٢١] صحيح سنن أبي داود رقم : (٥١٢٤).

وعن أنس بن مالك (رضي الله عنه) قال : ((أن رجلاً كان عند النبي (ﷺ) فمـر بـه رجل فقال : يا رسول الله إني لأحب هذا ، فقال له النبي (ﷺ) : أأعلمته ؟ قال : لا ، قال : أعلمه ، قال : فلحقه ، فقال : إني أحبك في الله ، فقـال : أحبـك الذي أحببتني له)) [٢٢].

واتە : پیاوێك لە لای پێغەمبەردا (ﷺ) دانیشتبوو ، جا پیاوێك دای بە لایدا ، پیاوی یەکەم ووتی : ئەی پێغەمـەری خـوا (ﷺ) مـن ئـەم پیـاوم خۆش دەوێت ، جا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ئایا ئاگادارت کردووەتـەوە ؟ پیاوەکـەش ووتـی : نـەخێر ، پێغەمبـەریش (ﷺ) فـەرمووی : ئاگـاداری بکەرەوە ، ئەویش ڕۆیشت بە دوایدا و پێی گەیشت و ووتی : من تۆم خۆش دەوێت لە بەر خوا ، ئەویش ووتی : خوا خۆشتی بوێت کە منت لە پێناویـدا خۆش دەوێت .

٢ ـ با لە کاتی بە یەکتر گەیشتندا لێو بە خەندە و ڕوومەت کراوە بێت :

چونکە پێغەمبەری ئازیزمان (ﷺ) دەفـەرموێت : ((لا تحقِـرن مـن الـمعروف شيئاً ، ولو أنْ تلقى أخاك بوجهٍ طَلِق)) [٢٣].

واتە : هیچ کردەوەیەکی چاکە بـە کـەم و سـوك مەزانـە ، تەنانـەت گەیشتنیشت بە برایەکت بە ڕوومەتێکی کراوەوە .

---

[٢٢] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٥١٢٥).
[٢٣] صحيح مسلم رقم : (٢٦٢٦).

وعن جابر بن عبد الله (ﷺ) قال : قـال رسـول الله (ﷺ) : ((كُـل معروفٍ صدقة ، وإن من المعروفِ أنْ تلقى أخاك بوجهٍ طَلِـقٍ ، وأنْ تفْرِغَ من دلوك فـي إناء أخيك)) [٢٤].

واتە : هـەموو چـاکەیەك صـەدەقە و خێـرە ، وە هەنـدێك لـە چـاکە ئەوەیە : گەیشتنت بە برایەکت بە ڕوومەتێکـی کراوەوە ، وە لە سـەتڵەکەت ئاو بکەیتە ناو قاپ و مەنجەڵـی براکەت ـ واتە : هاوکاری بکەیت لە ئاو پـێ بەخشیندا ـ .

قال الـمباركفوري : (قوله : ((فليلق أخاه بوجه طلق)) ضد العبـوس ، وهو الذي فيه البشاشة والسرور فإنه يصل إلى قلبه سرور ، ولا شك أن إيصـال السرور إلى قلب مسلم حسنة)[٢٥].

وعن أبـي ذر (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((تبسمك فـي وجه أخيك صدقة)) [٢٦].

واتە : ڕوو کراوەی و لێو بـە خەنـدە بوونـت لـە ڕوومـەتی برایەکتـدا صەدەقە و چاکەیە بۆت .

بۆیە دەبینین ئەمە یەکێك بووە لە ڕەووشتە بەرزەکانـی پێغەمبەری خۆشەویستمان (ﷺ) وەك صەحابە بەڕێزەکانی بۆمان دەگێڕنەوە (ﷺ).

عن جرير (ﷺ) قال : ((ما حجبنـي النبي (ﷺ) منـذ أسـلمت ، ولا رآنـي إلا تبسم في وجهي)) .

وفـي روايةٍ : ((إلا ضحِك)) [٢٧].

---

[٢٤] صحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٧٠).

[٢٥] تـحفة الأحوذي بشرح سنن الترمذي : (٥ / ٥٧٥).

[٢٦] صحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٥٦) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٥٧٢).

واتە : هیچ کاتێك پێغەمبەر (ﷺ) ڕێگری لێنەکردووم بچمە ژوورەوە بۆ لای ، وە هەروەها هەر کاتێك منی بینیوە ئیللا پێکەنیوە و لێو بە خەندە بووە لە ڕوومەتمدا .

٣ - سەردان و دیاری بۆ بردن و پیرۆز بای لێکردن لە بۆنە شەرعیەکاندا :

أ / سەردان کردن :

لە پێشەوە باسی ئەو فەرموودەیەمان کرد کە پیاوێك سەردانی برادەرێکی خۆی کرد لە بەر خوا و ئەم جۆرە سەردانەشی بوو بە هۆکاری ئەوەی خۆشەویستی خوا بۆ خۆی بە دەست بێنێت .

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من عاد مريضاً ، أو زار أخاً له في الله ، ناداه منادٍ بأنْ طِبت وطاب ممشاك وتبوأت من الجنة منزلاً)) [٢٨].

واتە : هەر کەسێك سەردانی نەخۆشێك یان سەردانی برایەکی بکات لە بەر خاتری خوا ، ئەوا بانگ کەرێك بانگی دەکات و دەڵێت : خوا پاکت بکاتەوە و ڕێگای خێر و چاکەتیش بۆ پاك بکاتەوە و جێگایەکتیش بۆ ئامادە بکات لە بەهەشتدا .

قال المباركفوري : (قوله : ((من عاد مريضاً)) أي محتسباً ((أو زار أخاً له)) أي في الدين ((في الله)) أي لوجه الله لا للدنيا ، ((منادٍ)) أي ملك ((أن

---

[٢٧] صحيح البخاري رقم : (٣٠٣٥) و (٣٨٢٢) و (٦٠٨٩) ، وصحيح مسلم رقم : (٢٤٧٥) .

فائدة : قال الحافظ : (قوله : ((ما حجبني رسول الله ﷺ)) أي ما منعني من الدخول إليه إذا كان في بيته فاستأذنت عليه) فتح الباري : (٧ / ١٧٧).

[٢٨] صحيح سنن الترمذي رقم : (٢٠٠٨) وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٥٧٨).

طبت)) دعاءٌ له بطيب عيشه في الدنيا والأخرى ، ((وطاب ممشاك)) مصدر أو مكان أو زمان مبالغة ، قال الطيبي : كناية عن سيره وسلوكه طريق الآخرة بالتعري عن رذائل الأخلاق والتحلي بمكارمها ((وتبوأت)) أي تهيأت ((من الجنة)) أي من منازلها العالية ((منزلاً)) أي منزلة عظيمة ومرتبة جسيمة بما فعلت ، وقال الطيبي : دعاء له بطيب العيش في الأخرى كما أن طِبت دعاء له بطيب العيش في الدنيا) (٢٩).

وە لە فەرموودەیەکی قودسیدا خوای پەروەردگار فەرموویەتی :

((حقت محبتي للمتحابين فـي ، وحقت محبتي للمتواصلين فـي ، وحقت محبتي للمتناصحين فـي ، وحقت محبتي للمتزاورين فـي ، وحقت محبتي للمتباذلين فـي ...)) (٣٠).

واتە : من خۆشەویستی خۆمم بە حەق و شایستە داناوە بۆ ئەمانە :

- **المُتَحابِّين فيَّ** : ئەوانەی کە لە بەر من یەکتریان خۆش دەوێت .

- **المتواصلين فيَّ** : ئەوانەی کە لە بەر من پەیوەندی خزمایەتی بەجێ دەگەیەنن .

- **المُتناصحين فيَّ** : ئەوانەی کە ئامۆژگاری یەکتر دەکەن لە بەر من .

- **المُتزاورين فيَّ** : ئەوانەی کە لە بەر من سەردانی یەکتر دەکەن .

- **المتباذلين فيَّ** : ئەوانەی کە لە بەر خۆیان و ماڵیان دەبەخشن .

---

(٢٩) تحفة الأحوذي : (٦ / ١٣٧).

(٣٠) صحيح الجامع الصغير رقم : (٤٣٢١) وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٣٠٢٠).

ب / دیاری بۆ بردن :

پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت : «تـهادوا تحابوا» [٣١].

واتە : دیاری بۆ یەکتر ببەن دەبن بە خۆشەویستی یەکتر .

ج / پیرۆز بای لێکردن لە بۆنە شەرعیەکاندا :

وە چاك تر وایە ئەو دوعایانە بڵێت کە لە سوننەتی پێغەمبەردا هاتووە (ﷺ) وەك :

١ - ئەگەر جل و بەرگی نوێ و تازەی کڕی ، ئەوا پێی بڵێ :

«البس جديداً ، وعِش حميداً ، ومت شهيداً ، ويرزقك الله قُـرةَ عيـنٍ في الدنيا والآخرة » قاله النبـي (ﷺ) لعمر بن الـخطاب (رضي الله عنه)[٣٢].

٢ - ئەگەر ژنی هێنا یان شووی کرد ، ئەوا پێی بڵێ :

«بارك الله لك وبارك عليك وجمع بينكما في خير» ، لأن النبي (ﷺ)كان إذا رفأ الإنسان إذا تزوج قال له هذا [٣٣].

٣ - ئەگەر منداڵی بوو ، ئەوا پێی بڵێ :

«بارك اللهُ لك فـي الـموهوبِ لك ، وشكرت الواهب ، وبلَغَ أشده ، ورزِقْت بِـره» .

ئەویش با لە وەڵامدا بڵێت : «بارك اللهُ لك وبارك عليك ، وجزاك اللهُ خيراً ، ورزقَك اللهُ مِـثْله ، وأجزلَ ثوابك » [٣٤].

---

[٣١] صحيح الـجامع الصغير رقم : (٣٠٠٤).

[٣٢] سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٣٥٢) وصحيح سنن ابـن ماجـه رقـم : (٣٥٥٨) وصـحيح الـجامع الصغير رقم : (١٢٣٤).

[٣٣] صحيح سنن الترمذي رقم : (١٠٩١) وصحيح سنن أبـي داود رقم : (٢١٣٠).

[٣٤] صحيح الأذكار للنووي لسليم الـهلالـي : (٢ / ٧١٣).

هەروەها ئەم سونەتانە چەندین دوعای ترمان بیر دەخاتەوە کە بە هۆی هەندێک حاڵەتەوە موسڵمان بۆ برای موسوڵمانی دەکات و هەمووشیان ڕێگای خێر و چاک و بە سوودن بۆ زیاتر بوونی پەیوەندی برایەتی و خۆشەویستی نێوان موسڵمانان ، لەوانە :

أ - ئەگەر چاکەیەکی بۆت کرد ئەوا باش وایە تۆش پاداشتی بە چاکە بدەیتەوە وەك خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿هَلۡ جَزَآءُ ٱلۡإِحۡسَٰنِ إِلَّا ٱلۡإِحۡسَٰنُ﴾ [الرحمن : ٦٠] .

وە سوننەتیش وایە پێی بڵێت : (جزاكَ اللهُ خيراً) .

چونکە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((من صنِع إليه معروف فقال لفاعلِه : جزاك الله خيراً ، فقد أبلغ في الثناء)) (٣٥).

ب - وە ئەگەر موسڵمانێك خواردنێك یان خواردنەوەیەکی پێ دایت ئەوا بڵێ : ((اللهم أطعِم من أطعمني واسقِ من سقاني)) (٣٦).

وە ئەگەر میوان بوویت ئەوا ئەم دوعایە بۆ خاوەن خواردنەکە بکە : ((اللهم بارِك لهم فيما رزقتهم واغفِر لهم وارحمهم)) (٣٧).

ج - وە ئەگەر پشمی و ووتی : ((الحمد لله)) ئەوا تۆش پێی بڵێ : ((يرحمك الله)) ، ئەنجا ئەویش با بڵێت : ((يهديك اللهُ ويصلح بالك)) (٣٨).

---

(٣٥) صحيح سنن الترمذي رقم : (٢٠٣٥).
(٣٦) صحيح مسلم رقم : (٢٠٥٥).
(٣٧) صحيح سنن أبي داود رقم : (٣٧٢٩).
(٣٨) صحيح الأدب المفرد رقم : (٩٢١) .

د ـ وە کاتێك برایەکت سەفەر دەکات بۆ شوێنێك ئەوا پێی بڵێ :
((أستودع الله دينك وأمانتك وخواتيم عملك)) (٣٩).

وە با موسافرکەیش لە وەڵامدا بە تۆ بڵێت :
((أستودعك الله الذي لا تضيع ودائعه)) (٤٠).

٤ ـ گرنگی دان بە هاوکاری کردن و بە دەم هاتنەوەی یەکتر لە کاتی تەنگانە و پێویستدا :

لە پێشەوە باسی ئەو فەرموودەیەمان کرد کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت : ((من كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ، ومن فرج عن مسلم كُربةً فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة)).

واتە : هەر کەسێك کار بۆ بە جێهێنانی پێویستی برایەکی بکات ئەوا خوا کار بۆ بە جێهێنانی پێویستی دەکات ، وە هەر کەسێك ناڕەحەتیەك لە سەر موسڵمانێك لا بەرێت و لە تەنگانەیەك دەری بکات ئەوا خوا یەکێك لە ناڕەحەتی و تەنگانەکانی ڕۆژی قیامەتی لە سەر لادەبات .

بۆیە دەبینین پێغەمبەری خوا (ﷺ) بە دەم هاتنەوەی (أبو بكر)ی لە یاد ناچێت کە لە کاتی تەنگانە و پێویستیدا فریای خۆی و هاوەڵە چەووساوە و کەم دەستەکانی کەوتووە وەك دەفەرموێت : ((ما أحد أعظم عندي يداً من أبي بكر (رضي الله عنه) واساني بنفسه وماله وأنكحني ابنته)) (٤١).

---

(٣٩) صحيح سنن الترمذي رقم : (٣٤٤٣) وصحيح سنن أبي داود رقم : (٢٦٠٠).
(٤٠) صحيح سنن ابن ماجه رقم : (٢٨٢٥) ، وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (١٤) و (١٥) و (١٦).
(٤١) سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٢٢١٤) ، وأصله في صحيح البخاري برقم : (٣٦٦١).

واتە : هیچ کەسێك نیە دەستی یارمەتی لە لام گەورەتر بێت لە (أبو بكر) ، پاراستمی و هاوكاری كردم بە خۆی و پارە و ماڵیەوە ، وە كچەكەشی لێ مارە كردووم .

وعن مالك الدار : ((أن عمر بن الخطاب (ﷺ) أخذ أربعمائة دينار فجعلها في صرة ، فقال للغلام : اذهب بها إلى أبي عبيدة بن الجراح ثم تله في البيت ساعة حتى تنظر ما يصنع ؟ فذهب بها الغلام إليه فقال : يقول لك أمير المؤمنين اجعل هذه في بعض حاجتك ، فقال : وصله الله ورحمه ، ثم قال : تعالي يا جارية اذهبي بهذه السبعة إلى فلان وبهذه الخمسة إلى فلان وبهذه الخمسة إلى فلان حتى أنفذها ، ورجع الغلام إلى عمر فأخبره فوجده قد أعد مثلها لمعاذ بن جبل ، فقال : اذهب بها إلى معاذ بن جبل وتله في البيت ساعةً حتى تنظر ما يصنع ، فذهب بها إليه فقال : يقول لك أمير المؤمنين اجعل هذه في بعض حاجتك فقال : رحمه الله ووصله ، تعالي يا جارية اذهبي إلى بيت فلان بكذا اذهبي إلى بيت فلان بكذا اذهبي إلى بيت فلان بكذا ، فاطلعت امرأة معاذ وقالت نحن والله مساكين فأعطنا فلم يبق في الخرقة إلا ديناران فرمى بهما إليها ورجع الغلام إلى عمر فأخبره فسر بذلك فقال : **إنهم أخوة بعضهم من بعض**))[٤٢] .

واتە : عومەری كوڕی خەطاب (ﷺ) چوارسەد دیناری (٤٠٠ مسقاڵ زێڕ) هێنا و كردیە ناو كیسەیەك ، ئەنجا ووتی بە خزمەتكارەكەی : ئەم

---

[٤٢] رواه الطبراني في ((المعجم الكبير)) ، وقال الإمام الألباني في ((صحيح الترغيب والترهيب)) رقم : (٩٢٦) : حسن موقوف.

قوله : ((تله)) قال في ((النهاية في غريب الحديث)) : (٤ / ٢٨٣) و((لسان العرب)) : (١٥ / ٢٦٠) : (تشاغلْ) .

پارەیە ببە بۆ (أبو عبیدة بن الجـراح) و ئـەنجا لـە ماڵیانـدا ماوەیـەك خـۆت خەریك بکە و سەیر بکە بزان چـی لێ دەکات ، ئەو خزمەتکارەش پارەکـەی برد بۆی و ووتی : کاربەدەستی ئیمان داران پێت دەڵێت : ئەمە لـە هەنـدێك پێویستیەکانتا بە کار بێنە ، ئەویش ووتی : خوا پێی ببەخشێت و ڕەحمـی لێبکات ، ئەنجا ووتی : وەرە ئەی کەنیزەك ئەم حەوت دینارە ببە بۆ فـلان و ئەم پێنجەش بۆ فلان و هەروەها ئـەم پێنجـەش بـۆ فـلان هـەتا هـەمووی تەواو بوو ، پاشـان خزمەتکارەکـە گەڕایـەوە بـۆ لای عومـەر و هـەواڵی ئـەم کارەی (أبو عبیدة)ی بۆ بردەوە ، ئەنجا بینی ئەوەندەی تری ئامادە کردووە بۆ (معاذ بن جبل) و ووتی پێی : ئەمەش ببە بۆ (معاذ بن جبل) و ئـەنجا لـە ماڵیاندا ماوەیەك خۆت خەریك بکە و سەیر بکە بزان چـی لـێ دەکـات ، ئـەو خزمەتکارەش پارەکەی برد بۆی و ووتی : کاربەدەسـتی ئیمـان داران پێـت دەڵێت : ئەمە لە هەندێك پێویستیەکانتا بە کار بێنە ، ئـەویش ووتـی : خـوا پـێی ببەخشـێت و ڕەحمـی لێبکـات ، ئـەنجا ووتـی : وەرە ئـەی کـەنیزەك ئەوەندە پارە ببە بۆ ماڵی فلان و ئەوەندە پـارە ببـە بـۆ مـاڵی فـلان ، لـەو کاتەدا ژنەکەی (معاذ) دەرکەوت و پارەکەی بینی و ووتی : سـوێند بـە خـوا ئێمەش هەژارین و لەو پارەیەمان پێ ببەخشە ، جا لە کیسەکەدا هیچ پـارە نـەمابوو تـەنها دوو دینـار نـەبێت ئەویشـی هەڵـدا بـۆ ژنەکـەی ، ئـەنجا خزمەتکارەکە گەڕایەوە بۆ لای عومەر و هەواڵی ئەم کارەی (معاذ)شـی دایـە ، جـا عومـەر ئەمـەی زۆر پـێخۆش بـوو و ووتـی : ئەمانـە چـەند برایـەکن هەندێکیان بەشێکن لە هەندێکیان .

٥ ـ بە جێ گەیاندنی مافەکانی براتی بە سەر یەکترەوە :

مەبەست بەمەش ئەو مافانەیە کە دەبێت موسڵمان دەر حەق بە برای موسڵمانی ئەنجامی بدات و فەراموشی نەکات بە پێی توانا ، وەك : سەلام لێکردن و وەڵام دانەوەی لە کاتی بە یەکتر گەیشتندا و سەردان کردنی لە کاتی نەخۆشیدا و وەڵام دانەوەی لە کاتێکدا کە دەعوەتت دەکات بۆ خواردنێك ... هتد .

مافەکانی برایەتی نێوان موسڵمانان

(حقوق الأخوة)

*** ئەو فەرموودانەی کە لەم بارەیەوە هاتوون :**

١ - عن أبي هريرة (ﷺ) قال سمعت رسول الله (ﷺ) يقول : ((حق المسلم على المسلم خمس : رد السلام ، وعيادةُ المريض ، واتباع الجنائز ، وإجابةُ الدعوة ، وتشميت العاطس))[1].

[1] صحيح البخاري رقم : (١٢٤٠) .

واتە : مافـەکانی موسڵمان لە سەر موسڵمان پێـنجن : وەڵام دانـەوەی سـەلام ، سـەردانی نـەخۆش ، شـوێنکەوتنی جـەنازە ، وەڵام دانـەوەی دەعوەت ، دوعاکردن بۆ ئەو کەسەی دەپژمێت .

وفي رواية عن أبي هريرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((خمس تجـب للمسلم على أخيه : رد السلامِ ، وتشميت العاطس ، وإجابةُ الدعوة ، وعيـادةُ الـمريض ، واتباع الـجنائز))[٢].

واتە : پێنج ئاکار هەیە واجب و پێویسـتە لـە سـەر موسـڵمان بـەجێی بێنێـت بـۆ بـرای موسـڵمانی : وەڵام دانـەوەی سـەلام ، دوعـاکردن بـۆ ئـەو کەسـەی دەپـژمێت ، وەڵام دانـەوەی دەعـوەت ، سـەردانی نـەخۆش ، شوێنکەوتنی جەنازە .

٢ ـ وعن أبـي هريرة (ﷺ) أن رسول الله (ﷺ) قال : ((حق المسلم على المسلم ست)) قيل : ما هن يا رسول الله ؟ قال : ((إذا لقيته فسـلم عليـه ، وإذا دعاك فأجبه ، وإذا استنصحك فانصح له ، وإذا عطس فحمِد الله فشمـته ، وإذا مرض فعده ، وإذا مات فاتبعـه))[٣].

واتـە : مافـی موسـڵمان بـە سـەر موسـڵمانەوە شەشـە ، ووتـرا : ئـەو مافانە چین ئەی پێغەمبەری خوا ؟ فەرمووی : ئەگەر پێی گەیشـتیت ئـەوا سەلامی لێبکە ، وە ئەگەر دەعوەتی کرد ئەوا وەڵامی بدەرەوە ، وە ئەگـەر داوای ئامۆژگاری لێت کرد ئەوا ئامۆژگاری بکە ، وە ئەگـەر نـەخۆش کـەوت ئەوا سەردانی بکە ، وە ئەگەر مرد ئەوا شوێنی جەنازەکەی بکەوە .

---

[٢] صحيح مسلم رقم : (٢١٦٢) .
[٣] صحيح مسلم رقم : (٢١٦٢) .

٣ ـ وعن البراء بن عازب (رضي الله عنه) قال : ((أمرنا النـبي (ﷺ) بسبع ونـهانا عن سبع ، أمرنا باتباع الـجنائز ، وعيادة الـمريض ، وإجابة الداعي ، ونصر الـمظلوم ، وإبرار القسم ، ورد السلام ، وتشميت العاطس ، ونـ ـهانا عـن ...))[٤].

واته : پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردین بە حـەوت شـت و ڕێگریشـی لێکردین لە حـەوت شـت ، فـەرمانی پێکـردین بـە : شـوێنکەوتنی جـەنازە ، سـەردانی نـەخۆش ، سەرخسـتنی سـتەم لێکـراو ، بـەجێهێنانی سـوێندی کەسێك سوێندی لێت خواردبێت ، وەڵام دانەوەی سەلام ، دوعاکردن بۆ ئەو کەسەی دەپژمێت ...

ولفظُ مسلم : عن البراء (رضي الله عنه) قال : ((أمرنا رسـول الله (ﷺ) بسـبع ونـهانا عن سبع ، أمرنا بعيادةِ الـمريض ، واتباعِ الـ ـجنازة ، وتشـميتِ العاطس ، وإبرارِ القَسم أو الـمقسم ، ونصرِ الـمظلوم ، وإجابـةِ الـداعي ، وإفشاءِ السلام ، ونـهانا عن ...))[٥].

واته : پێغەمبەری خوا فەرمانی پێکردین بە حـەوت شـت و ڕێگریشـی لێکـردین لـە حـەوت شـت ، فـەرمانی پێکـردین بـە : سـەردانی نـەخۆش ، شوێنکەوتنی جەنازە ، دوعاکردن بۆ ئەو کەسـەی دەپـژمێت ، بـەجێهێنانی سوێندی کەسێك سـوێندی لێـت خواردبێـت ، سەرخسـتنی سـتەم لێکـراو ، وەڵام دانەوەی دەعوەت ، بڵاوکردنەوەی سەلام ...

---

[٤] صحيح البخـاري رقـم : (١٢٣٩) و (٢٤٤٥) و (٥١٧٥) و (٥٦٣٥) و (٥٦٥٠) و (٥٨٣٨) و (٥٨٤٩) و (٥٨٦٣) و (٦٢٢٢) و (٦٢٣٥) و (٦٦٥٤) .
[٥] صحيح مسلم : (٢٠٦٦) .

٤ ـ وعن أبـي موسى الأشعري (رضي الله عنه) عن النبي (صلى الله عليه وسلم) قـال : ((أطعمـوا الـجائع [وأجيبوا الداعي] ، وعودوا الـمريض ، وفكوا العانـي)) ، قـال سفيان : والعانـي الأسير [٦].

واتە : خواردن بدەن بە کەسانی برسی و وەڵامی دەعوەت بدەنـەوە و سەردانی نەخۆش بکەن و دیل و بەندکراو رزگار بکەن .

*** ئایا مافەکانی برایەتی هەر ئەوەندەیە ؟**

زانایان فەرموویانە : مافەکانی برایەتی نێوان موسڵمانان زۆرن و تـەنها کـورت هەڵنەچـنراون لـەو چـەند مافـەی کـە لـەو فەرموودانـەوەی سـەرەوە باسـکران ، بـەڵام ئەوانـەی کـە باسـکران بـریتین لـە گـرنگترین مافـەکانی موسڵمان بە سەر برای موسڵمانی‌یەوە .

قال الـمناوي فـي "فيض القدير" : (ومعنى هذه الـجمل أن من حـق الإسلام ذلك وله حقوق أخرى ذكرت في أحاديث أخرى ...

تنبيه مفهوم العدد ليس بحجة عند الأكثر ، فذِكْره في هذا الـحديث ومـا قبله لا ينفي الزائد فقد ذكروا له حقوقاً أخرى ...)[٧].

واتە : مانای ئەم ڕستانە ئەوە دەگەیەنێت کـەوا ئەمانـە لـە مافـەکانی ئیسلامن و مافـی تریش هەیە کە لە فەرموودەی تردا باس کراوە ...

---

[٦] صحيح البخاري رقم : (٥٣٧٣) و (٥٦٤٩) و (٥١٧٤) ، قال الـحافظ : (قوله "أطعموا الـجائع ، وعودوا الـمريض ..." الـحديث تقدم فـي الوليمة من كتاب النكـاح (٥١٧٤) بلفـظ : "أجيبـوا الداعـي " بدل "أطعموا الـجائع " ومـخرجهما واحد ، وكأن بعض الرواة حفِظَ ما لـم يحفظ الآخر) [فتح الباري : (٩ / ٦٤٣)] .

[٧] فيض القدير شرح الـجامع الصغير : (٣ / ٣٩٠) .

بیرخستنەوەیەك (مفهوم العدد) نابێتە بەڵگە لای زۆربەی زانایان ، بۆیە باسكردنی (ژمارە) لەم فەرموودەیە و ئەوەی پێشەوەیشی ئەوە ناگەیەنێت كەوا لەمانەی كە باسكراون مافی زیاتر نییە چونكە مافی تر بۆ موسڵمان بە سەر برای موسڵمانییەوە باسكراوە ...

وقال الشيخ ابن العثيمين : (حقوق المسلم على أخيهِ كثيرة ، لكن النبي (ﷺ) أحياناً يذكر أشياء معينة من أشياء كثيرة عِنايةً بها واحتفاءً بها)[٨].

واتە : مافەكانی موسڵمان بە سەر برای موسڵمانییەوە زۆرن ، بەڵام پێغەمبەر (ﷺ) هەندێك جار هەندێك شتی دیاری كراو باس دەكات لە هەندێك شتی زۆردا لە بەر گرنگی پێدان و ڕێزلێگرتنی ئەو شتە دیاری كراوانە .

٥ ـ وعن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : (([إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث ، ولا تحسسوا ، ولا تجسسوا ، ولا تنافسوا ، و] لا تحاسدوا ، ولا تناجشوا ، ولا تباغضوا ، ولا تدابروا ، ولا يبع بعضكم على بيع بعض ، [ولا يخطب الرجلُ على خِطبة أخيه حتى ينكح أو يترك] ، وكونوا عباد الله إخوانا ...))[٩].

---

[٨] شرح رياض الصالحين : (١ / ٦٠٦ ـ ٦٠٧) .

[٩] صحيح البخاري رقم : (٦٠٦٤) و (٦٠٦٥) و (٦٠٦٦) ، وصحيح مسلم رقم : (٢٥٦٣) ، وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٢٧) صحيح سنن أبي داود رقم : (٤٨٩٣) ، ومسند الإمام أحمد رقم : (٥٣٥٧) ، وصحيح الجامع الصغير رقم : (٦٧٠٦) ، وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٨٨٥) و (٣٤٩٥) .

تنبيه : ذكرنا هذا الحديث مطولاً مع زوائدِهِ وفوائده في الصفحة : (٧٠ ـ ٧١) فانظرها .

واتە : ئامان ووریای گومان بن چونكە گومان درۆترین ووتەی دەروونە ، و چاوە چاوە مەكەن بۆ موسڵمانان ، وجاسوسی مەكەن ، و پێشبڕكێ مەكەن بۆ دونیا ، و حەسودی بە یەكتر مەبەن ، و نرخی شتومەك لە سەر یەكتر گران مەكەن ، و ڕقتان لە یەكتر نەبێت ، و پشت لە یەكتر هەڵمەكەن ، و مامەڵە و كڕین و فرۆشتن مەكەن بە سەر مامەڵەی یەكتر ، و خوازبێنی ژن مەكەن بە سەر خوازبێنی براتان تاوەكو ئەو مارەی دەكات یان وازدێنێت ، وە ببن بە بەندەی خوا و برای یەكتر ...

قال الحافظ : (وهو حديث عظيم اشتمل على جملٍ من الفوائد والآداب المحتاج إليها)[١٠].

واتە : ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەكی زۆر گەورەیە و چەندین سوود و ئاكار و ئادابی لە خۆ گرتووە كە موسڵمانان پێویستیان پێیان هەیە .

*** حوكمی ئەم مافانەی موسڵمانان بە سەر یەكترەوە :**

زانایان لەم حوكمی ئەم مافانەدا سێ مەزهەب و بۆچوونی جیاوزیان هەیە :

١ ـ هەندێك لە زانایان دەڵێن : بە جێگەیاندنی ئەم مافانە سوننەتێكی جەخت لە سەر كراوە (سنةٌ مؤكدة) .

٢ ـ وە هەندێكی تریان دەڵێن : (فَرض كِفايةٍ) فەرزە لە سەر هەندێك بە شێوەیەك ئەگەر چەند موسڵمانێك هەستان بە جێگەیاندنی ئەم مافانە كەوا بەس بێت ئەوا ئەم ئەركانە لە سەر ئەوانەی تر پێویست و واجب نابێت .

---

[١٠] فتح الباري شرح صحيح البخاري : (١٠ / ٥٩٤) .

٣ ـ وە هەندێکی تریان دەڵێن : (فَرض عَـين) فـەرزە لـە سـەر هـەموو تاکێکی موسڵمانان ئەم مافانە بە جێبگەیەنێت بەرامبەر بە یەکتر .

بـەڵام بۆچـوونی ڕاسـت و دروسـت بریتـیـە لـە مەزهـەب و بۆچـوونی دووەم کەوا ئەگەر چەند موسڵمانێك هەستان بە جێگەیاندنی ئەم مافانە بـە شێوەیەك بەس بێت ئەوا ئەم ئەرکانە لە سەر ئەوانەی تر پێویست و واجـب نابێت ، بەڵام ئەگەر بەجێگەیەنەری ئەم مافانە ئەوەندە نـەبوون کـە بـەس بێت ئەوا هەموو موسڵمانانی بە توانا و بەئاگا تاوانبار دەبن .

قال الشوكاني : (والمراد بقوله : "حق المسلم" أنه لا ينبغي تركه ويكون فعله إما واجباً أو مندوباً ندباً مؤكداً شبيهاً بالواجب الذي لا ينبغي تركه ...)[١١].

وقال الحافظ في الفتح : (قوله: ((**حق المسلم على المسلم خمس**)) في رواية مسلم : ((**خمس تجب للمسلم على المسلم**)) وله عن أبي هريرة : ((**حق المسلم على المسلم ست**)) وزاد : ((**وإذا استنصحك فانصح له**)) ، وقد تبين أن معنى الحق هنا الوجوب خلافاً لقول ابن بطال : المراد حق الحرمة والصحبة ، والظاهر أن المراد به هنا وجوب الكفاية)[١٢].

واتە : ڕوون و ئاشکرایە کەوا مەبەست بـە (حەقـە لـە سـەر موسـڵمان) واجب و پێویست بوونە ، وە ئاشکراشە لێرەدا مەبەسـت ئەوەیـە واجبـە لـە سەر هەندێك کەوا بەجێهێنانیان بۆ ئەو مافانە بەس بێت .

---

[١١] نيل الأوطار : (٤ / ٤٣) .

[١٢] فتح الباري : (٣ / ١٤٦) وانظر : (١٠ / ٧٣٨) .

مافەکان موسڵمانان بە سەر یەکترەوە برتین لە :

یەکـەم : سـەلام کـردن و وەڵامدانـەوەم سـەلام ((إلقـاءُ السـلامُ ، وردُّ السلام)) :

لە فەرموودەکانی سەرەوەدا باس لەم مافە کراوە بە :

ـ ((إذا لقيته فسـلم عليـه)) ، واتـە : ئەگـەر پـێی گەیشـتیت ئـەوا سەلامی لێبکە ، ئەمەش سوننەتە .

ـ ((رد السلام)) ، واتە : وەڵامدانەوەی سەلام ، ئەمەشیان واجـب و فەرزە .

ـ ((وإفشاء السلام)) ، واتە : بڵاوکردنەوەی سەلام لە نێوان یـەکتردا ، ئەمەشـیان دەبێتـە مایـەی دروسـت بـوونی خۆشەویسـتی لـە نێـوان موسڵماناندا .

عن أبـي هريرة (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((لا تدخلون الـجنة حتـى تؤمنوا ، ولا تؤمنوا حتـى تحابوا ، أو لا أدلكُم على شيءٍ إذا فعلتموه تحاببتم : أفشوا السلام بينكم))[١٣].

واتە : ناچنە بەهەشتەوە تاوەکو ئیمان و باوەڕ نـەهێنن ، وە ئیمـان و باوەڕتان تەواو نابێت تـاوەکو خۆشەویسـتی یـەکتر نـەبن ، ئایـا ڕێنماییتـان نەکەم بۆ شتێك ئەگەر ئەنجامی بدەن ئەوا دەبـن بـە خۆشەویسـتی یـەکتر : سەلام کردن لە یەکتر و وەڵامدانەوەی لە نێوانتانا بڵاوبکەنەوە .

*** فەزڵ و گەورەیی پاداشتی سەلام کردن و بڵاوکردنەوەی :**

---

[١٣] صحيح مسلم رقم : (٥٤) .

عن أبي هريرة (ﷺ) قال : ((أن رجلاً مر على رسول الله (ﷺ) وهو في مجلس فقال : السلام عليكم ، فقال : عشر حسنات ، فمر رجل آخر فقال : السلام عليكم ورحمة الله ، فقال : عشرون حسنة ، فمر رجل آخر فقال : السلام عليكم ورحمة الله وبركاته ، فقال : ثلاثون حسنة ...))[١٤].

واتە : پیاوێك دای بەلای پێغەمبەری خوادا (ﷺ) لە کاتێکدا کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) دانیشتبوو لە مەجلیسێکدا و ووتی : (السلام عليكم) پێغەمبەری خوایش (ﷺ) وەڵامی دایەوە و فەرمووی : ئەمە (١٠) دە چاکە ، ئەنجا پیاوێکی تر تێپەڕی و ووتی : (السلام عليكم ورحمة الله) پێغەمبەری خوایش (ﷺ) وەڵامی دایەوە و فەرمووی : ئەمە (٢٠) بیست چاکە ، ئەنجا پیاوێکی تر تێپەڕی و ووتی : (السلام عليكم ورحمة الله وبركاته) پێغەمبەری خوایش (ﷺ) وەڵامی دایەوە و فەرمووی : ئەمە (٣٠) سی چاکە .

*** ڕاستکردنەوەی هەندێک هەڵەی موسڵمانان لەم بابەتەدا :**

١ ـ گۆڕینەوەی ووشەکانی سەلام کردن کە لە قورئان و سوننەتدا هاتووە بە هەندێك ووشە و ووتەی خەڵك یان بە هەندێك ووشەی بێباوەڕەکان لە گاور و جوولەکە :

وەك ئەوەی کە لە کاتی بە یەکتر گەیشتندا دەڵێن : (ئەم کاتەت باش) یان (چۆنیت) یان (مەرحەبا) یان (ئەلەو) ... هتد ، هەروەها لە کاتی وەڵامدانەوەی سەلامدا دەڵێن : (سەلام سەر چاو) یان (سەر سەرم) یان (ڕۆحەکەی) یان (بەخێربیت) ... هتد .

[١٤] صحيح الأدب المفرد رقم : (٩٨٦) ، وفي صحيح سنن أبي داود من حديث عمران بن الحصين ﷺ رقم : (٥١٩٥) .

ئەمانە هەمووی هەڵەن چونکە پێچەوانەن بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) :

عن عائشة رضي الله عنها قالت : قال لي رسول الله : ((إن جبريل يقرأُ عليكِ السلام)) قالت : قلت : وعليهِ السلام ورحمةُ الله وبركاته))[١٥].

واتە : عائیشە فەرمووی : پێغەمبەری خوا (ﷺ) پێی فەرمووم : جبیریل سەلامت لێدەکات ، منیش ووتم : (وعليهِ السلام ورحمةُ الله وبركاته) .

کەواتە دەبێت لە وەڵامدا بڵێیت : وعليكم السلام ورحمةُ الله وبركاته .

٢ ـ وازهێنان لە سەلام کردن لە کاتی جیابوونەوەدا : زۆرێك لە موسڵمانان وا تێگەیشتوون کەوا سەلام کردن تەنها تایبەتە بە کاتی بە یەکتر گەیشتن و بەس ! ئەمە تێگەیشتنە هەڵەیە چونکە پێچەوانەیە بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) :

عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((إذا انتهى أحدكم إلى المجلس فليسلم ، فإذا أراد أنْ يقوم فيسلم فليست الأولى بأحق من الآخرة))[١٦].

واتە : ئەگەر یەکێکتان گەیشتە کۆڕ و کۆمەڵ و مەجلسێك با سەلام بکات ، وە ئەگەر ویستیشی هەڵبسێت ئەوا با سەلام بکات چونکە سەلامی یەکەم لە پێشتر و شایستەتر نییە لەوەی دوایی .

٣ ـ سەلام کردن بە ئاماژەی دەست و سەر جوڵاندنەوە : زۆرێك لە موسڵمانان لە کاتی سەلام کردندا خۆیان دەشوبهێنن بە گاور و جوولەکەوە

---

[١٥] صحيح البخاري رقم : (٣٧٦٩) وصحيح مسلم رقم : (٢٤٤٦) .

[١٦] سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (١٨٣) وهو جزء من الحديث السابق الذي تم تخريجه في التعليقة رقم : (١٤) .

، بۆیە دەبینیت سەلام کردنیان یان وەڵامدانەوەی سەلامیان بریتی‌یە لە ئاماژە کردن بە دەست بەرزکردنەوە یان سەر جوڵاندنەوە یان وەرێن لێدان ئەگەر لە ناو سەیار و ئۆتۆمبیل بێت ، ئەمەیش هەڵەیە چونکە پێچەوانەیە بۆ ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر (ﷺ) :

عن جابر بن عبد الله (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((لا تسلموا تسليم اليهود فإن تسليمهم بالرؤوس والأكف والإشارة))[١٧].

واتە : وەکو جوولەکە سەلام مەکەن لە یەکتر چونکە سەلام کردنی جوولەکە بریتی‌یە لە سەر و دەست جوڵاندنەوە و ئاماژە کردن .

قال الحافظ : (ولا تكفي الإشارة باليد ونحوه ... ويستثنى من ذلك حالة الصلاة ... وكذا من كان بعيداً بحيث لا يسمع التسليم يجوز السلام عليه إشارة ويتلفظ مع ذلك بالسلام)[١٨].

واتە : تەنها ئاماژە کردن بە دەست و هاوشێوەکانی بەس نی‌یە ... بەڵام حاڵەتی نوێژ لەمە جیا دەکرێتەوە ... هەروەها بۆ کەسێکیش کەوا دوور بێت لێتەوە بە شێوەیەك کەوا گوێ بیستی سەلامەکە نەبێت ئەوا دروستە سەلامی لێبکەیت بە ئاماژە و لە گەڵ ئاماژەکەشدا بە زمانت سەلامەکە دەڵێیت .

دووەم : سەردانی نەخۆش ((وعيادة المريض)) :

---

(١٧) أخرجه النسائي في "عمل اليوم والليلة" والديلمي : (٤ / ١٥٠) ونقل الألباني قول الحافظ في "فتح الباري" : (١١ / ١٢) : (أخرجه النسائي بسندٍ جيد) وأقره ، وقال في "جلباب المرأة المسلمة" ص : (١٩٦) : (صحيح) ، وانظر : "سلسلة الأحاديث الصحيحة" : (٤ / ٣٨٨ ـ ٣٨٩) تحت الحديث رقم : (١٧٨٣) .

(١٨) فتح الباري : (١١ / ٢٤) .

* فەزڵ و گەورەیی سەردانی نەخۆش :

عن علي (ﷺ) قال : سمعت رسول الله (ﷺ) يقول : ((مـن أتـى أخـاه الـمسلم عائداً مشى في خِرافة الـجنة حتـى يجلس ، فإذا جلس غمرته الرحمة ، وإنْ كان غدوةً صلى عليه سبعون ألف ملك حتـى يمسي ، وإنْ كان ممسياً صلى عليه سبعون ألف ملك حتـى يصبح))[١٩].

واتە : هەر کەسێك بچێت بۆ سەردانی برایـەکی نەخۆشـی ئـەوا لـە نـاو درەوێنە کردنی بەرهەمەکانی بەهەشـتدایە تـاوەکو دادەنیشـێت ، جـا ئەگـەر دانیشـت ئـەوا ڕەحمـەت و بـەزەیی خـوا دەیگرێتـەوە ، وە ئەگـەر ئـەو سەردانەی لە کاتی بەیانیدا بوو ئەوا (٧٠,٠٠٠) فریشتە بۆی دەپاڕێنـەوە لـە خوا و دوعای خێری بۆ دەکەن تاوەکو ئێوارە ، وە ئەگەر ئەو سەردانەی لە کاتی ئێوارەدا بوو ئەوا **حەفتاهەزار** فریشـتە بـۆی دەپاڕێنـەوە لـە خـوا و دوعای خێری بۆ دەکەن تاوەکو بەیانی کە ڕۆژی لێدەبێتەوە .

* حوکمی سەردانی نەخۆش :

قال الإمام البخاري : (باب وجوب عيادة الـمريض) .

ثُم أخرج حديث أبـي موسى (ﷺ) قال : قـال رسـول الله (ﷺ) : ((أطعموا الـجائع ، وعودوا الـمريض ، وفُكوا العانـي))[٢٠].

واتە : ئیمامی (البخاري) فەرموویەتی : "بابەتی واجبێتی سـەردانی نـەخۆش" ئـەنجا فەرموودەکـەی پێغەمبـەری خـوای (ﷺ) گێڕاوەتـەوە کـە

---

[١٩] صحيح سنن ابن ماجه رقم : (١٤٤٢) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (١٣٦٧) ، وقال الشـيخ الألبانـي : (خِرافة الـجـنة أي فـي اجتناء ثـمرها) السلسلة : (٣ / ٣٥٣) .

[٢٠] صحيح البخاري رقم : (٥٦٤٩) .

فەرموویەتی : خواردن بدەن بە کەسانی برسی و سەردانی نەخۆش بکەن و دیل و بەندکراو رزگار بکەن .

*** سوننەتە دوعای کەفارەتی تاوان و چاك بوونەوە بۆ نەخۆش بکەیت :**

عن ابن عباس رضي الله عنهما : أن النبي (ﷺ) دخل على أعرابـي يعوده ، قال : وكان النبي (ﷺ) إذا دخل على مريضٍ يعوده قال له : لا بأس طَهـور إنْ شاءَ الله ...))(٢١).

واتە : پێغەمبەر (ﷺ) رۆیشت بۆ لای پیاوێکی دەشتەکی نەخۆش و سەردانی کرد ، وە پێغەمبەر (ﷺ) ئەگەر برۆیشتایەت بۆ سەردانی نەخۆشێك پێی دەفەرموو : ئەم نەخۆشییە هیچ نییە و پاك کەرەوە و لابەری تاوانەکانە بە ویستی خوا .

قال الـحافظ : (قوله "لا بأس" أي إن الـمرض يكفر الـخطايا ، فإنْ حصلت العافية فقد حصلت الفائدتان وإلا حصل ربح التكفير ، وقوله "طَهـور" أي هو طَهور لك من ذنوبك أي مطَهرة ... وقوله "إنْ شاء الله" يدل علـى أن قوله "طَهور" دعاءٌ لا خبـر ...)(٢٢).

واتە : مەبەست بە "لا بـأس" ئەوەیە کە نەخۆشین تاوانەکان دەسڕێتەوە و لایان دەبات ، جا ئەگەر نەخۆشەکە چاك بوویەوە ئەوا دوو سوودی دەست کەوتووە ئەگینا قازانجی سڕینەوەی تاوانەکانی دەست دەکەوێت ، وە مەبەست بە "طَهـور" ئەوەیە کە ئەم نەخۆشییە پاککەرەوەی تاوانەکانی تۆیە ... وە ووتەی "إنْ شاء الله" بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە مەبەست بە "طَهور" دوعا و پاڕانەوەیە نەك هەواڵدان ...

---

(٢١) صحيح البخاري رقم : (٥٦٥٦) .

(٢٢) فتح الباري : (١٠ / ١٤٧ ـ ١٤٨) .

وعن عائشة بنت سعدٍ أن أباها قال : تشكيت بمكة شكوى شديدة ، فجاءني النبي (ﷺ) يعودني ... ثُم قال : اللهم اشفِ سعداً ...))[٢٣].

واته : سەعد فەرمووی : لە مەککەدا توشی نەخۆشی‌یەکی زۆر توند بووم ، و پێغەمبەر (ﷺ) سەردانی کردم ... ئەنجا فەرمووی : خوایە شیفای سەعد بدە ...

وە هەندێك زیكر و دوعای تر لە سوننەتدا هاتووە لێرەدا دەرفەتی باسکردنیانمان نی‌یە .

سێیەم : وەڵامدانەوەی دەعوەت ((وإجابة الداعي ، وأجيبوا الداعيَ)) :

* حوکمی وەڵامدانەوەی دەعوەت :

بەدەم هاتنەوە و وەڵامدانەوەی دەعوەتی برای موسڵمان واجبە لەسەر موسڵمان چونكە پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی پێ کردووە و فەرموویەتی : هەرکەسێك وەڵامی نەداتەوە ئەوا پێچەوانەی خوا و پێغەمبەرەکەیی کردووە (ﷺ) ، ئەمەش بە مەرجێك ئەو دەعوەتە کاری حەرامی تێدا ئەنجام نەدرێت .

عن أبي موسى الأشعري (رضي الله عنه) عن النبي (ﷺ) قال : ((فكوا العاني ، وأجيبوا الداعي ، وعودوا المريض))[٢٤].

واته : دیل و بەند کراو رزگار بکەن و وەڵامی دەعوەتی دەعوەتکار بدەنەوە و سەردانی نەخۆش بکەن .

وعن ابن عمر رضي الله عنهما قال : أن رسول الله (ﷺ) قال :

---

[٢٣] صحيح البخاري رقم : (٥٦٥٩) .

[٢٤] صحيح البخاري رقم : (٥١٧٤) و (٧١٧٣) .

((إذا دعِـي أحدكم إلـى الوليمة فليأتـها ، [عِرساً كان أو نـحوه] ، [ومن لـم يجب الدعوة ، فقد عصى الله ورسوله])) [٢٥].

واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە بانگ کرا بۆ دەعوەتێك ئەوا با بڕوات و ئامادە ببێت ، دەعوەتی ژن گواستنەوە بێت یان جگە لەوەش ، وە هەر کەسێك نەیەت بە دەم ئەو بانگەوە و وەڵامی دەعوەتەکە نەداتەوە ئەوا سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەیی کردووە (ﷺ) .

قال الـحافظ : (قوله "عصى الله ورسوله" هذا دليلٌ على وجوب الإجابة ، لأن العصيان لا يطلق إلا على ترك الواجب ، ووقع فـي روايةٍ لابن عمر عند أبـي عوانة : "من دعِي إلى وليمةٍ فلـم يأتـها عصى الله ورسوله") [٢٦].

واتە : ووتەی "هەر کەسێك نەیەت بە دەم ئەو بانگەوە و وەڵامی دەعوەتەکە نەداتەوە ئەوا سەرپێچی خوا و پێغەمبەرەکەیی کردووە (ﷺ) " بەڵگەیە لە سەر واجبێتی وەڵامدانەوەی دەعوەت ، چونکە سەرپێچی بە کار ناهێنرێت ئیللا بۆ وازهێنان لە واجب نەبێت ...

وە ئەوەش بزانە کە واجبێتی وەڵامدانەوە و بەدەم هاتنەوەی دەعوەت تەنها تایبەت نییە بە دەعوەتی ژن گواستنەوەوە بەڵکو گشتییە و هەموو دەعوەتێك دەگرێتەوە بە مەرجێك ئەو دەعوەتە کاری حەرامی تێدا ئەنجام نەدرێت ، ئەم تێگەیشتنەش ڕوکەشی ئەو فەرموودەیەی سەرەوەیە بە هەموو ریوایەتەکانیەوە .

---

[٢٥] صحيح البخاري رقم : (٥١٧٣) وصحيح مسلم رقم : (١٤٢٩) ، وقال الشيخ الألبانـي : (رواه البخاري ومسلم وأحمد والبيهقي من حديث ابن عمر ، ورواه أبو يعلى ، والزيادة الثانيـة لـه ، وسـندها صحيح كما قال الـحافظ فـي " التلخيص ") قاله فـي " آداب الـزفاف " ص : (٨٢) .

[٢٦] فتح الباري : (٩ / ٣٠٥) .

*** دەعوەت کردنی دەوڵەمەندەکان بە تایبەت حەرامە :**

حەرامــە دەعــوەت تایبــەت بکرێــت بــە دەوڵەمەندەکانــەوە و فــەقیر و هەژارەکانی بۆ بانگ نەکرێت ، ئەمەش لە بەر ئەم فەرموودەیە :

عن أبـي هريرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((شـر الطعامِ طعام الوليمة يدعى لـها الأغنياء ، ويـمنعها الـمساكين ، ومن لـم يـجب الدعوة فقد عصى الله ورسوله))(٢٧) .

واتە : خراپ ترین خواردنی خواردنی دەعوەتە کەوا دەوڵەمەندەکانی بـۆ بانگ دەکرێت و فەقیر و هەژارەکانی لـێ قەدەغە و بێ بـەش دەکرێـت ، وە هــەر کەســێك وەڵامــی دەعــوەت نەداتــەوە ئــەوا سەرپێچــی خــوا و پێغەمبەرەکەیی کردووە (ﷺ) .

قال النووي : (ومعنـى هذا الـحديث الإخبار بـما يقع من الناس بعده ﷺ من مراعاة الأغنياء فـي الولائم ونحوها وتـخصيصهم بالدعوة وإيثـارهم بطيب الطعام ورفع مـجالسهم وتقديـمهم وغير ذلك مِما هو الغالب فـي الولائم ، والله المستعان !)(٢٨) .

واتە : لەم فەرموودەیـەدا پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) هـەواڵی داوە بـەوەی ڕوودەدات لە دوای خۆی لە گرنگی دان بە دەوڵەمەندەکان لـە دەعوەتـەکان و هاوشــێوەی دەعوەتــەکان و تایبەتمەنــد کردنیــان بــە دەعــوەت و جیاکردنـەوەیان بـە خـواردنی نـەخت و چـاك و بـەرز ڕاگـرتنی دانیشـتگە و

(٢٧) رواه البيهقي فـي "السنن الكبرى" رقم : (١٤٢٩٨) بـهذا اللفظ مرفوعاً ونـحوه فـي صـحيح مسلم رقم : (١٤٣٢) ، ورواه البخاري فـي صحيحه موقوفاً عليه رقـم : (٥١٧٧) ، وانظـر : آداب الزفاف ص : (٨١) ، وشرح صحيح مسلم : (٩ / ٢٣٧) .

(٢٨) شرح صحيح مسلم : (٩ / ٢٣٧) .

مەجلیسەکانیان و پێش خستنیان و جگە لەمانەش لەوانەی کە لە زۆربەی دەعوەتەکاندا ڕچاو دەکرێت ، خواش یارمەتی دەرە !

*** نابێت وەڵامی دەعوەتێک بدەیتەوە کەوا کاری حەرامی تێدا ئەنجام دەدرێت :**

ئیمامی (البخاري) ڕەحمەتی خوای لێبێت فەرموویەتی : (باب "هل يرجع إذا رأى منكراً في الدعوة ؟" ، ورأى أبي مسعود صورةً في البيت فرجع ، ودعا ابن عمر أبا أيوب فرأى في البيت سِتراً على الجدار ، فقال ابن عمر غلبنا عليه النساء ، فقال : من كنت أخشى عليه فلم أكن أخشى عليك ، والله لا أطعم لكم طعاماً فرجع)[٢٩].

واتە : ئایا ئەگەر لە دەعوەتەکەدا خراپەیەکی بینی دەگەڕێتەوە ؟ (أبي مسعود) وێنەیەکی بینی لە ماڵەکەدا و گەڕایەوە ، وە (ابن عمر)یش (أبو أيوب)ی دەعوەت کرد و (أبو أيوب) پۆشاکێکی بینی هەڵواسترابوو بە دیواری خانووەکەیانەوە ، (ابن عمر)یش ووتی : ئافرەتان زاڵ بوون بە سەرماندا ، ئەویش ووتی : لە هەر کەسێك ترسم هەبوایە ئەوا ترسم لە سەر تۆ نەبوو ! سوێند بە خوا خواردنتان ناخۆم ، و گەڕایەوە .

قال الحافظ : (عن أبي مسعود : "أن رجلاً صنع طعاماً فدعاه ، فقال : أفي البيت صورة ؟ قال : نعم ، فأبى أنْ يدخلَ حتى تكسر الصورة" وسنده صحيح)[٣٠].

واتە : پیاوێك خواردنێکی دروست کرد و (أبي مسعود)ی دەعوەت کرد ، (أبي مسعود) فەرمووی : ئایا ماڵتان وێنەی تێدایە ؟ ئەویش ووتی :

---

[٢٩] قاله الإمام البخاري في "صحيحِهِ" فتح الباري : (٩ / ٣٠٩) .
[٣٠] فتح الباري : (٩ / ٣١٠) .

بەڵێ ، (أبـي مسعود) خۆی گرتەوە و نەڕۆیشتە ژوورەوە تاوەکو وێنەکە بشکێنێت و لە ناوی بەرێت .

ئەمەش لە بەر ئەو فەموودەیەی پێغەمبەری خوا بوو (ﷺ) کە فەرموویەتی : ((لا تدخلُ الملائكةُ بيتاً فيه صورة))[٣١].

واتە : فریشتەکان ناچنە ناو ماڵێکەوە وێنەی تێدا ببێت .

وقال الحافظ أيضاً : (قال ابن بطال : فيه أنه لا يجوز الدخول في الدعوة يكون فيها منكر مما نهى الله ورسوله عنه لما في ذلك من إظهار الرضا بها ، ونقل مذاهب القدماء في ذلك وحاصله إنْ كان هناك محرم وقدر على إزالته فأزاله فلا بأس ، وإنْ لم يقدر فليرجع ...)[٣٢].

واتە : ئەم فەموودەیە ئەوەی تێدایە : کە دروست نییە و حەرامە بڕۆیت بۆ دەعوەتێک کەوا خراپەکاری تێدا ببێت لەوانەی کە خوا و پێغەمبەرەکەی (ﷺ) قەدەغەیان کردووە چونکە ڕۆیشتن و وەڵامدانەوەی ئەو دەعەوەتە دەرخستنی ڕەزامەندی تێدایە بەو خراپەکاری و حەرامانە ، ئەنجا بۆچوونی زانایانی باس کردووە کە پوختەکەی ئەوەیە : ئەگەر ئەو دەعوەتە حرامکاری تێدا هەبوو و ئەویش توانای گۆڕین و لابردنی ئەو حەرامانەی هەبوو ئەوا دروستە بڕوات و ئامادە ببێت ، وە ئەگەر توانای گۆڕین و لابردنی ئەو حەرامانەی نەبوو ئەوا دەگەڕێتەوە و ئامادە نابێت ...

---

[٣١] صحيح البخاري رقم : (٣٢٢٦) و (٣٢٢٥) و (٣٣٢٢) و (٤٠٠٢) و (٥٩٤٩) و (٥٩٥٨) وصحيح مسلم رقم : (٢١٠٦) و (٢١٠٧) و (٢١١٢) .

[٣٢] فتح الباري : (٩ / ٣١٠) .

وسئِلت اللجنة الدائمة للبحوث والإفتاء : (يموت الميت من أقاربي فيولمونَ عليهِ بعد (٧) أيام و (٤٠) يوماً وهِي بدعة كما أفتيتومنا من قبل ، ولكن أذهب قصد عدم التقاطع ، فما الحكم في الأكل من طعام هذه البدعة ؟

واتە : مردوویەك لە خزم و كەسوكارم دەمرێت و خواردنێكی بۆ دروست دەكەن لە (٧) ڕۆژ و (٤٠) ڕۆژەی مردنیدا [واتە : خواردنی سەر حەفتانە و سەر چلە] ئەمەش بیدعەیە وەكو پێشتر فەتواتان بۆمان داوە ، بەڵام من دەڕۆم بە مەبەستی نەپچڕاندنی خزمایەتی ، ئایا حوكمی خواردنی ئەو خواردنە دروست كراوە بیدعە چی‌یە ؟

زانایانیش لە وەڵامدا فەرموویان :

(لا يجوز لك إجابةُ الدعوة ، لأن هذا من البدع ، وقد ثبت عن رسول الله (ﷺ) أنه قال : " من أحدثَ في أمرنا هذا ما ليس منه فهو رد" ، وإذا تركت الحضور فهو من طاعة الله وليس ذلك من القطيعة ، لأن القطيعة هي أنْ تترك فعل ما يشرع لك فعله من البِر والخير ، لكن إذا كان حضورك لقصد تغير المنكر وأنت تقوى على ذلك فلا حرج في حضورك لإنكار المنكر ، على أنْ لا تأكل الطعام المقدم لهذا الغرض .

وبالله التوفيق ، وصلى الله على نبينا محمد وآلِهِ وصحبِهِ وسلم)[٣٣].

---

[٣٣] السؤال الخامس من الفتوى رقم : (٨٨٦٨) ، اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء .

عضو	عضو	نائب رئيس اللجنة	الرئيس
عبد الله بن قعود	عبد الله بن غديان	عبد الرزاق العفيفي	عبد العزيز بن عبد الله بن باز

وقال الشيخ ابن العثيمين : (وإذا كان في الدعوة منكر ، فإن كان الإنسان قادراً على التغيير وجبت عليه الإجابة ، من وجهين : الوجه الأول : إزالةُ المنكر ، والوجه الثاني : إجابةُ دعوة أخيه ... **وأما إذا كان في الدعوة منكر لا تستطيع تغييره** كما لو كان في الدعوة

واتـه : دروسـت نیـیه وەڵامـی ئـەو دەعوەتـه بدیتـەوە ، چـونکه ئەمـه بەشـێکه لـه بیدعـەکان ، و پێغەمبـەری خـواش (ﷺ) فەرموویـەتی : هـەر کەسێك لەم دینەدا شتێك دابهێنێت و ئەو شتەش بەشـێك نـەبێت لـەم دینـه ئەوا ئەو داهێنراوە ڕەت کراوەیه و قەبوڵ ناکرێت ، وە ئەگـەر تـۆ وازبێنیـت لـه ئامـادە بـوونی ئـەو دەعوەتـه ئـەوا ئـەم ئامـادە نەبوونـەت بەشـێکه لـه گوێڕایەڵی خوا و بەشێك نییه له پچڕاندنی خزمایـەتی ، چـونکه پچـڕاندنی خزمایەتی بریتییە لە وازهێنان لە کارێك کە کردنی شەرعی بێت لـە چاکە و خێر ، بەڵام ئەگەر ئامادەبوونت بە مەبەستی گۆڕین و قەدەغـە کردنـی ئـەو خراپە و بیدعەیە بێت و تۆش توانای ئەمەت هەبێت ئـەوا هیچـی تێـدا نییـه ئامادە ببیت بە مەبەستی گۆڕین و قەدەغە کردنی ئـەو خراپـە و بیدعەیـە ، بـە مـەرجێك لـەو خواردنـە نـەخۆیت کـە بـەو مەبەسـتەوە بـۆت دێـنن و پێشکەشتی دەکەن ...

چوارەم : دوعـای خێـر کـردن بـۆ ئـەو کەسـەی کـە دەپـژمێت ((وتشـميت العاطس)) :

قال الـمناوي : (وتشميت العاطس : أي الدعاء له بالرحمة والبركة إذا حمد الله ..."وإذا عطس فحمد الله فشمته" بأن تقول له "يرحمك الله")[٣٤].

شرب دخان أو شيشة أو **كان هناك أغانـي محرمة** فإنه لا يـجوز لك أنْ تجيب) شرح ريـاض الصالـحين : (١ / ٦١٣) .

[٣٤] فيض القدير : (٣ / ٣٩٠) .

واتە : مەبەست بە "تشميت العاطس" ئەوەیە کە دوعای بۆ بکەیت بەوەی کە خوا ڕەحمی پێ بکات و بەرەکەتی خۆیی پێ ببەخشێت ئەگەر ئەو کەسە دوای پژمینەکەی سوپاسی خوای کرد و ووتی : (الحمد لله) ...

وە ئەگەر پژمی و سوپاسی خوای کرد ئەوا تۆیش دوعای بۆ بکە بەوەی کە پێی بڵێیت : (يرحمك الله) ...

وقال الحافظ : (قال ابن دقيق العيد : وظاهر الأمر الوجوب ... وقال به جمهور أهل الظاهر ... وقال ابن أبي جمرة : قال جمع من علمائنا : إنه فرض عين وقواه ابن القيم في "حواشي السنن" فقال : جاء بلفظ الوجوب الصريح وبلفظ "الحق" الدال عليه ، وبلفظ "على" الظاهرة فيه ، وبصيغة الأمر التي هي حقيقة فيه ، وبقول الصحابي "أمرنا رسول الله (ﷺ)" ، قال : ولا ريب أن الفقهاءَ أثبتوا وجوب أشياء كثيرة بدون مجموع هذه الأشياء ...)[٣٥].

بە کورتی واتە : ڕەواڵەتی ئەو فەرمان پێ کردنە ئەوەیە کە دوعا کردن بۆی واجب و پێویستە ، وە کۆمەڵێك لە زانایانیش فەرموویانە فەرزە لە سەر هەموو ئەوانەی کە گوێیان لە پژمین و سوپاس کردنی دەبێت دوعای بۆ بکەن .

پێنجەم : شوێنکەوتنی جەنازە ((اتباع الجنائز)) :

*** حوکمی شوێنکەوتنی جەنازە :**

---

[٣٥] فتح الباري : (١٠ / ٧٣٨ ـ ٧٣٩) ولخصه المناوي في "فيض القدير" : (٣ / ٣٩٠) ونقله المباركفوري في "تحفة الأحوذي" : (٨ / ٦ ـ ٧) بلفظه تماماً .

ئەگەر موسڵمانێك مرد ئەوا واجب و پێویستە لە سەر هەندێك لە برا موسڵمانەكانی كەوا هەستن بە شۆردن و كفن كردن و نوێژی جەنازە لە سەر كردن و شوێن كەوتنی بۆ ناشتن و دەفن كردنی لە گۆڕستانی موسڵمانان .

قال المناوي : ("واتباع الجنائز" فإنه فرض كفايةٍ كرد السلام ، قال ابن الكمال : وقد نقل أهلُ العلم الإجماع على أن إيجاب تجهيزه لقضاء حقه فكان على الكفاية لصيرورة حقه مقضياً بفعل البعض ...).

واتە : شوێنكەوتنی جەنازە فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان وەكو وەڵامدانەوەی سەلام ، وە زانایان كۆڕان لە سەر ئەوەی كە واجبێتی بەڕێخستنی لە بەر بەجێگەیاندنی مافی ئەو موسڵمانەیە بە سەر براكانییەوە بۆیە فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان چونكە مافەكەی بە جێدەهێنرێت بە كردار و شوێنكەوتنی هەندێكیان ...

وقال أيضاً : ("وإذا مات فاتبعه" أي اتبع جنازته حتى تصلي عليه ، فإنْ صحِبته إلى الدفن كان أولى)[٣٦].

واتە : مەبەست بە "ئەگەر مرد شوێنی بكەوە" ئەوەیە كە شوێنی جەنازەكەی بكەویت بۆ ئەوەی نوێژی جەنازەی لە سەر بكەیت ، وە ئەگەر لە گەڵ جەنازەكەدا بیت تاوەكو دەنێژرێت ئەوا چاكتر و لە پێشترە .

*** فەزڵی شوێنكەوتنی جەنازە :**

عن أبي هريرة (ﷺ) عن النبي (ﷺ) قال : ((من صلى على جنازةٍ ولم يتبعها فله قيراط ، فإنْ تبعها فله قيراطان ، قيل : وما القيراطان ؟ قال : أصغرهما مثل أُحد))[٣٧].

---

[٣٦] فيض القدير : (٣ / ٣٩٠) .

[٣٧] صحيح البخاري رقم : (١٣٢٣) وصحيح مسلم رقم : (٩٤٥) واللفظُ له .

واتـە : هەرکەسێك نوێـژ لـە سـەر جەنازەیـەك بکـات و شـوێنی نەکەوێت ئەوا (قیراط)ێکی دەست دەکەوێت ، وە ئەگەر شوێنیشـی بکـەوێت ئـەوا دوو (قـیراط)ی دەسـت دەکـەوێت ، ووتـرا : دوو (قـیراط) چـیـە ؟ فـەرمووی : بچـوکترینیان وەکـو شـاخی ئوحـد وایـە (واتـە : لـە گـەورەیی پاداشت و قورسی خێرەکەیدا لە تەرازووی چاکەکاندا) .

وفـي روایة نـحوه : ((من خرج مع جنازة من بيتها وصلى عليها ثُم تبعهـا حتـى تدفَن كان له قيراطان من أجر كُل قيراطٍ مثل أُحد ، ومن صلى عليها ثُم رجع كان له من الأجر مثل أُحد ...)) .

واتە : هەرکەسێك لە گەڵ جەنازەیەکدا لە ماڵەوە دەرچێت و نوێژی لە سەر بکات و ئەنجا شوێنیشی بکەوێت تاوەکو دەنێژرێت ئەوا دوو (قـیراط) پاداشتی بۆ هەیە هەر یەك (قـیراط)ی وەکـو شـاخی ئوحـد وایـە ، وە هـەر کەسێك نوێژی لە سەر بکات و ئەنجا بگەڕێتەوە ئەوا ئەوەنـدە پاداشـتی بـۆ هەیە وەکو شاخی ئوحد .

وفـي روایة أخرى نـحوه : ((... قيل : وما القيراطان ؟ قال : مثل الـجبلين العظيمين)) ، قال سالـم بن عبد الله بن عمر : وكان ابن عمر يصـلي عليهـا ثُـم ينصرِف فلمـا بلغـه حديث أبـي هريرة قال : لقد ضيعـنا قراريطَ كثيرة)) .

واتە : ووتـرا : دوو (قيراط) چـیـە ؟ فـەرمووی : وەکـو دوو شـاخی گەورە وان لە پاداشتدا ، (سالـم)ی کـوڕی (عبد الله)ی کـوڕی (عـمـر) فەرمووی : (ابن عـمـر) نوێژی لە سەر جەنازە دەکرد و دەگەڕایەوە بەڵام کاتێـك فەرموودەکـەی (أبـو هريـرة)ی پێگەیشـت فـەرمووی : بـە ڕاسـتی چەندەها (قيراط)ی زۆرمان لە دەست داوە .

شەشەم : ئامۆژگاری کردنی یەکتر ((وإذا استنصحك فانصح له)) :

قال النووي : (وأما قوله (ﷺ) "واذا استنصحك" فمعناه طلب منك النصيحة فعليك أن تنصحه ولا تداهنه ولا تغشه ولا تـمسك عن بيان النصيحة ، والله أعلم)[٣٨].

واتە : ئەگەر داوای ئامۆژگاری لێت کرد ئەوا پێویستە لە سەرت ئامۆژگاری بکەیت و چەورەی بۆ نەکەیت و فێڵ و غەشی لێ نەکەیت و خۆت نەگریتەوە لە دەربڕینی ئامۆژگاری بۆی ، خواش زاناترە .

وعن تميم الداري (رضي الله عنه) أن النبي (ﷺ) قال : ((الدين النصيحة ، الدين النصيحة ، الدين النصيحة ، قلنا لمن ؟ قال : لله ولكتابه ولرسوله ولأئمة المسلمين وعامتهم))[٣٩].

واتە : پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمووی : ئایین ئامۆژگارییە ، ئایین ئامۆژگارییە ، ئایین ئامۆژگارییە ، ووتمان بۆ کێ ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ؟ فەرمووی : بۆ خوا و کتێبەکەی و پێغەمبەرەکەی و پێشەوای موسڵمانان و موسڵمانە سادەکانیش .

قال الـحافظ ابن رجب الـحنبلي : (وأما النصيحة للمسلمين : فبأن يحـب لـهم ما يحب لنفسهِ ، ويشفِق عليهم ، ويرحم صغيرهم ، ويوقر كبيرهم ، ويحـزنَ لـحزنـهم ، ويفرح لـفرحهم ، وإنْ ضره ذلك في دنياه كرخص أسعارهم ، وإنْ كان في ذلك فوات ما يبيع من تـجارتِهِ ، وكذلك جميع ما يضرهم عامة ، ويحـب صلاحهم وإلفتهم ودوام النعم عليهم ، ونصرهم على عـدوهم ، ودفـع كـل أذى ومكروهٍ عنهم ...

وقال أبو عمرو ابن الصلاح : ... والنصيحة لعامة الـمسلمين : إرشادهم إلى مصالـحهم ، وتعليم أمور دينهم ودنياهم ، وستر عوراتهم ، وسـد خلاتـهم ،

---

(٣٨) شرح صحيح مسلم : (٧ / ٢٦٤) .

(٣٩) صحيح مسلم رقم : (٥٥) وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٢٦) .

ونصرتهم على أعدائهم ، والذب عنهم ، ومجانبة الغش والحسد لهم ، وأنْ يحب لهم ما يحب لنفسِهِ ، ويكره لهم ما يكره لنفسِهِ ، وما شابه ذلك ...

ومن أنواع نصحهم بدفع الأذى والمكروه عنهم : إيثار فقيرهم وتعليم جاهلهم ، ورد من زاغ منهم عن الحق في قولٍ أو عمل بالتلطف في ردهم إلى الحق ، والرفق بهم في الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر محبةً لإزالة فسادهم ولو بحصول ضررٍ له في دنياه ...)[٤٠].

واتە : وە ئامۆژگاری بۆ موسڵمانان : بەوە دەبێت کەوا هەرچی شتێکی پێ خۆش بوو بۆ خۆی ئەوا بۆ ئەوانیش پێی خۆش بێت ، وە ئەوەش کە بۆ خۆی پێی ناخۆشە بۆ ئەوانیش پێی ناخۆش بێت ، وە سۆزی بۆیان هەبێت ، وە بەزەیی بێتەوە بە بچوکەکانیاندا ، وە ڕێزیش لە گەورەکانیان بگرێت ، وە غەمبار ببێت بە غەمبار بوونیان ، وە دڵ خۆش بێت بە دڵ خۆش بوونیان ، ئەگەر چی ئەمەش زیانی هەبێت بۆی لە ڕووی دونیایەوە وەکو دابەزین و کەم بوونەوەی نرخی شتومەکی بازاڕەکانیان ، وە ئەگەر چی ئەمەش لە دەست چوونی قازانجی شتە فرۆشراوەکانی تێدا ببێت ، وە هەروەها هەموو ئەوانەشی پێناخۆش بێت کە زیانیان پێدەگەیەنێت بە شێوەیەکی گشتی ، وە دەبێت چاکێتی و خۆش حاڵی و بەردەوامی نیعمەتەکانی خوای بە سەر موسڵمانانەوە پێخۆش بێت ، وە سەریان بخات بە سەر دووژمنەکانیانەوە ، وە هەموو ئازار و ناڕەحەتی‌یەکیان لێدوور بخاتەوە .

وە هەروەها (ابن الصلاح الشهرزوري) فەرموویەتی : ئامۆژگاری بۆ موسڵمانان بە گشتی بریتی‌یە لە : ڕێنمایی کردنیان بۆ بەرژەوەندی‌یەکانیان

---

[٤٠] جامع العلوم والحِكم : (١ / ٢٢٢ ـ ٢٢٣) .

، وه فێرکردنیـان لـه بوارەکـانی ئـایین و دیـن و دونیایانـدا ، وه داپۆشـینی عــەورەت و عەیبــه و کــەم وکوڕی‌یــەکانیان ، وه پڕکردنــەوەی کــەلێن و پێداویسـتی‌یەکانیان ، وه سـەر خسـتنیان بـه سـەر دووژمنەکانیانـەوه ، وه بەرگیری لــێکـردنیان ، وه خــۆبەدوور گرتن له فێـڵ لـێکردن و حەسوودی پــێبـردنیان ، وه هەرچی شتێکی پێ خۆش بوو بۆ خـۆی ئەوا بـۆ ئەوانیش پـێی خـۆش بـێت ، وه ئەوەش که بۆ خـۆی پـێی ناخـۆشه بـۆ ئـەوانیش پێی ناخـۆش بێت ، و هاو شێوەکانی ئەمانه ...

وه له جۆرەکـانی ئامۆژگـاری بـۆ موسـڵمانان بـه دوور خسـتنەوەی ئازار و ناڕەحەتی‌یەکان لـێیان : پێش خستنی فـەقیر و هـەژارەکانیان ، وه فێرکردنی نەفام و نەزانەکانیان ، وه گێڕانەوەی ئەوانەیان کـه لـه گوفتـار و کرداردا لایان داوه له حەق و ڕاستی به نەرم و نیانی له کـاتی گێڕنەوەیانـدا بۆ لای حەق ، وه بەزەیی پێهاتنەوه و نەرم و نیـان بـوون لـه گەڵیانـدا لـه کاتی فەرمان پێکردنیان به چاکه و قەدەغه کردنیان لـه خراپـه بـه خۆشـی نەهێشـتن و لادانـی گەنـدەڵی و خراپـێتییـان ، ئەگـەر چـی ئەمـەش زیـانی هەبێت بۆی له ڕووی دونیای‌یەوه ...

حەوتەم : سەر خستنی ستەم لـێکراو ((نصر الـمظلوم)) :

قال الشيخ ابن العثيمين : (نصر الـمظلوم : يعني دفع الظلم عنه ، سـواء كان ظلمه فـي الـمال أو فـي العِرض أو فـي الـنفس ، فيجـب علـى الـمسلم أنْ ينصر أخاه الـمسلم ...)[٤١].

---

[٤١] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٦١٦) .

واتە : سەرخستنی ستەم لێکراو واتاکەی ئەوەیە بەرگیری لێبکەیت و ستەمی لێ دوور بخەیتەوە ، جا چ ئەو ستەمە لە پارە و ماڵدا بێت یان لە ناموس و سومعەتدا بێت یان لە خوود و خوێندا بێت ئەوا واجب و پێویستە لە سەر موسڵمان کەوا برای موسڵمانی سەر بخات ...

وقال الحافظ : (قوله "باب نصر المظلوم" : هو فرض كفايةٍ وهو عام في المظلومين ، وكذلك في الناصرين ، على أن فرض الكفاية مخاطب به الجميع وهو الراجح ، ويتعين أحياناً على من له القُدرة عليه وحده إذا لم يترتب على إنكاره مفسدة أشد من مفسدة المنكر ، فلو علم أو غلب على ظنه أنه لا يفيد سقط الوجوب وبقي أصل الاستحباب بالشرط المذكور ، فلو تساوت المفسدتان تخير ، وشرطُ الناصر أنْ يكون عالِماً بكون الفعل ظُلماً.

ويقع النصر مع وقوع الظلم وهو حينئذ حقيقة ، وقد يقع قبل وقوعه كمن أنقذ إنساناً من يد إنسان طالبه بمالٍ ظُلماً وهدده إنْ لم يبذله ، وقد يقع بعد وهو كثير ...)[٤٢].

واتە : سەرخستنی ستەم لێکراو : فەرزە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان پێی هەستن و ئەوەش گشتییە بۆ هەموو ستەم لێکراوێك ، هەروەها بۆ سەرخەرەکانیش ، لە گەڵ ئەوەشدا فەرزی سەر هەندێك ڕووبەرووی هەمووان دەکرێتەوە ئەمەش بۆچوونی ڕاسە ، وە هەندێك جار دەبێت بە فەرز لە سەر ئەو کەسەی کە بە تەنها توانای هەیە سەری بخات بە مەرجێك ئەو قەدەغەکردنی ستەمە زیان و خراپەیەکی توند و گەورەتری بە دواوە نەیەت کە لە زیان و خراپەی خودی ئەو خراپە و ستەمە توند و زیاتر بێت ، جا ئەگەر زانی یان زۆربەی گومانی بۆ ئەوە دەچوو کە

[٤٢] فتح الباري : (٥ / ١٢٣ ـ ١٢٤) .

سەرخستنەکەی سوودی نیە ئەوا واجب و فەرزێتی لە سەر دەکەوێت و بنچینەی سوننەتێتی سەرخستنی هەر دەمێنێت بەو مەرجەی پێشوو ، وە ئەگەر خراپە و زیانی هەردووکیان یەکسان بوو ئەوا ئازادە لە هەڵبژاردنی هەرکامێکیان ، وە مەرجی سەرخەریش بریتیە لەوەی کە دەبێ زانا بێت بەوەی کە ئەو کردارە ستەمە .

وە سەرخستن لە گەڵ ڕوودانی ستەمەدا ڕوودەدات ئەمەش خوود و ناوەڕۆکی سەرخستنە ، وە هەندێك جار پێش ڕوودانی ستەمەکە ڕوودەدات وەکو ئەوەی کەسێك مرۆڤێك ڕزگار بکات لە دەستی مرۆڤێکی تر کە بە ستەم داوای پارە وماڵێکی لێدەکات و هەڕەشەی لێدەکات ئەگەر پێینەدات ، وە هەندێك جاریش دوای ڕوودانی ستەمەکە سەرخستن ڕوودەدات کە ئەمەیان زۆرترینیانە ...

هەشتەم : بەجێهێنانی سوێندی کەسێك سوێندی لێت خواردبێت ((**إبرار القسم**)) :

قال الحافظ : (قوله : "بإبرار القسم" أي بفعل ما أراده الحالف ليصير بذلك باراً)[٤٣].

واتە : مەبەست بە "بەجێهێنانی سوێندی کەسێك سوێندی لێت خواردبێت" ئەوەیە : ئەو شتە ئەنجام بدەیت کەوا کەسی سوێند خۆر مەبەستێتی بۆ ئەوەی سوێندەکەی بە جێبێت و نەیشکێنێت و لە سەری نەکەوێت .

عن أسامة (رضي الله عنه) قال : أن ابنةً لرسول الله (ﷺ) أرسلت إليه ... أن ابني قد احتضر فاشهدنا ، فأرسل يقرأ السلام ويقول : إن لله ما أخذ وما أعطى ، وكل

---

[٤٣] فتح الباري : (١١ / ٦٦١) .

شيءٍ عنده بأجلٍ مسمى ، فلتصبر ولتحتسب ، فأرسلت إليه **تقسِم عليه** ، فقام وقمنا معه ...))[٤٤].

واتە : کچێکی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ناردی بە دوای پێغەمبەردا (ﷺ) ... کەوا کوڕێکی لە سەرەمەرگدایە بۆ ئەوەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئامادەی بێت ، پێغەمبەری خوایش (ﷺ) ئەو کەسەی نارد و فەرمووی پێی بڵێ : پێغەمبەری خوا (ﷺ) سەلامت لێدەکات و فەرموویەتی : (ئەوەی کە خوا بردوویەتیەوە و ئەوەشی کە بەخشیویەتی هەمووی هەر هی خوایە ، و هەموو شتێکیش لای خوا کاتی دیاری کراوی خۆی هەیە ، لە بەر ئەمە با ئارام بگرێت و چاوەڕوانی پاداشت بێت لای خوا) ، ئەویش ناردی کەوا سوێندی خواردووە لە سەر پێغەمبەر (ﷺ) کەوا ئامادە ببێت ، ئەنجا پێغەمبەری خوا (ﷺ) هەستا و ئێمەیش لە گەڵیدا هەستاین و ڕۆیشتین ...

لەم فەرموودەیەوە بۆمان دەردەکەوێت پێغەمبەری خوا (ﷺ) سوێندی کچەکەیی بە جێهێنا و ڕۆیشت بە دەم داواکەیەوە .

بەڵام ئەگەر بەجێهێنانی سوێندەکە زیان و ناڕەحەتی تێدا بوو ئەوا لەم حاڵەتەدا بەجێی ناهێنێت ، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەیەی کە تێیدا هاتووە (أبو بكر رضي الله عنه) خەوی پیاوێکی پەرژین و تەفسیر کرد و ئەنجا (أبو بكر رضي الله عنه) فەرمووی : ((... فأخبرني يا رسول الله ـ بأبي أنت وأمي ـ أصبت أم أخطأت ؟ قال النبي (ﷺ) : أصبت بعضاً وأخطأت بعضاً ، قال : فوالله يا رسول الله لتحدثني بالذي أخطأت ، قال : لا تقسم))[٤٥].

---

[٤٤] صحيح البخاري رقم : (٦٦٥٥) وصحيح مسلم رقم : (٩٢٣) ، ولفظ مسلم : ((... إنها قد أقسمت لتأتينها ...)) .

[٤٥] صحيح البخاري رقم : (٧٠٤٤) وصحيح مسلم رقم : (٢٢٦٩) .

واتە : هەواڵم بەرێ ئەی پێغەمبەری خوا ـ باوك و دایكم بە قوربانت بێت ـ ئایا پێكام یان هەڵەم كرد ؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی : هەندێكیت پێكا و لە هەندێكیشدا هەڵەت كرد ، (أبو بكر ﷺ) فەرمووی : سوێند بە خوا ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەبێت پێم بڵێیت ئەوەی كە هەڵە بوو كامەیە ، پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی : سوێند مەخۆ .

قال النووي : (فيه دليل على أن إبرار القسم إنما يؤمر به الإنسان إذا أمكن احتماله بلا مشقة ولا تكون فيه مفسدة ، وعلى هذا يحمل الحديث بإبرار القسم)[٤٦].

واتە : ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كە بەجێهێنانی سوێند كاتێك فەرمان دەكرێت بە مرۆڤ بە جێیبێنێت ئەگەر لە توانایدا بوو بە بێ ناڕەحەتی و بە بێ زیان و زەرەر ...

وقال الحافظ : (قال النووي : قيل : إنما لم يبر النبي (ﷺ) قسم أبي بكر لأن إبرار القسم مخصوص بما إذا لم يكن هناك مفسدة ولا مشقة ظاهرة ، فإنْ وجد ذلك فلا إبرار ... وفي الحديث : أنه لا يستحب إبرار القسم إذا كان فيه مفسدة)[٤٧].

واتە : ووتراوە پێغەمبەر (ﷺ) سوێندەكەی (أبو بكر ﷺ)ی بە جێنەهێنا چونكە بەجێهێنانی سوێند تایبەتە بەو حاڵەتەوە كە ناڕەحەتی و زیانی ئاشكرای تێدا نەبێت ، جا ئەگەر ناڕەحەتی و زیانی ئاشكرای تێدا هەبوو ئەوا بە جێناهێنرێت ...

---

[٤٦] شرح صحيح مسلم : (١٢ / ٧٨) .
[٤٧] فتح الباري : (١٢ / ٥٤٦) .

وە ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە : سوننەت نییە سوێند بە جێبهێنرێت ئەگەر زەرەر و زیانی تێدا هەبوو .

وقال الشيخ ابن العثيمين : (**إبرار القسم** : يعني إذا أقسم عليك أخوك بشيءٍ فبره ووافقه على ما قسم عليه ، فإذا حلف قال : واللهِ لتفعلن كذا وكذا ، فإن من حقهِ عليك أنْ تبر يمينه وأنْ توافقه ، إلا إذا كان في ذلك ضرر عليك ...لكن إذا لم يكن عدوان وحلف عليك فإن من حقهِ أنْ تبر بيمينه وتعطيه ما حلف عليه ، إلا إذا كان معصيةً ، فإذا كان معصيةً فلا تجبه ، مثل لو أقسم عليك أنْ تعطيه دراهم يشتري بها دخان ، فهذا لا يجوز لك أنْ توافقه لأنك تعينه على الإثم والعدوان ... ومن ذلك أيضاً إذا حلف ألا تزور أحداً من إخوانك أو أعمامك أو أقاربك فلا تطعه ، ولا تبر يمينه ولو كان أباك ، لأن صلةَ الرحم واجبة ، ولا يحل له أنْ يحلف مثل هذا الحلف ...

وها هنا مسألة : وهي أنه ربما يحلف هو وتحلف أنت ، وهذا يقع كثيراً في الضيف إذا نزل عليك ، قال : واللهِ ما تذبح لي ، فتحلف أنت وتقول : واللهِ لأذبح لك ، فهنا من الذي يبر ، الأول أم الثاني ؟

يبر الأول لأن حقه ثابت ، ونقول للثاني صاحب البيت الذي حلف أنْ يذبح نقول : لا تذبح وكفر عن يمينك ، لأن الأولَ أحق بالبر وأسبق ...)[٤٨].

واتە : بەجێهێنانی سوێند واتای ئەوەیە ئەگەر برایەکت سوێندی لە سەرت خوارد بە کردنی شتێك ئەوا بۆی بەجێبێنە و ڕێك بکەوە لە گەڵیدا لە سەر ئەوەی کە سوێندی لە سەر خواردووە ، جا ئەگەر سوێندی خوارد و ووتی : سوێند بە خوا دەبێت ئەوە و ئەوە بکەیت ، ئەوا مافی هەیە بە

---

[٤٨] شرح رياض الصالحين : (١ / ٦١٦ ـ ٦١٧) .

سەرتەوە کەوا سوێندەکەی بۆ بە جێبێنیت و ڕێك بکەویت لە گەڵیدا ، ئیللا مەگەر بەجێهێنانی ئەو سوێندە زیانی تێدا هـەبێت بـۆت ... بـەڵام ئەگـەر دەست درێژی و ستەمی تێدا نەبوو و سوێندی لە سەرت خوارد ئـەوا مافــی هەیە بە سەرتەوە کەوا سوێندەکەی بۆ بەجێبێنیت و ئـەوەی پێببەخشـیت کە سوێندی بۆ خواردووە ئیللا مەگەر تاوان بێت ، جا ئەگەر تاوان بوو ئـەوا وەڵامی مەدەرەوە و بۆی بـە جێمەهێنـە ، بـۆ نموونـە ئەگـەر سـوێندی لـە سەرت خوارد کەوا چەند دریهەمێکی بدەیتێ بۆ ئەوەی جگەرەی (دوکـەڵی) پێ بکڕێت ، ئەوا ئەمە پێویست نیـیە لە سەرت ، بەڵکو دروست نیـیە بـۆت وەڵامی بدەیتەوە و ڕێك بکەویت لە گەڵیدا چونکە تۆ هاوکـاری دەکـەیت لـە سەر تاوان و دەست درێژی و ستەم .

هەروەها لە وێنـەی ئەمـە : ئەگـەر سـوێندی خـوارد کـەوا سـەردانی کەس نەکەیت لە برا و مام و خزم و کەسانی دۆست و نزیك ئەوا گوێڕایـەڵی نەکەیت و سوێندەکەی بۆ بەجێمەهێنە ئەگەر چی باوکیشت بـوو ، چـونکە بەجێهێنان و گەیاندنی پەیوەندی خزمایەتی واجبە و فـەرزە ، وە حـەڵاڵ و دروست نیـیە بۆ ئەو کەوا وێنەی ئەم سوێندە بخوات ...

وە لێرەدا پرسیارێك هەیە کـە بریتیـیە لـەوەی : هەنـدێك جـار ئـەو سوێند دەخوات و تۆش سوێند دەخۆیـت ، و ئەمـەش زۆر جارێـك لـە کـاتی میوانداریدا ڕوو دەدات کاتێك کەوا میوانت دێت ، میوانەکە دەڵێـت : سـوێند بە خـوا نابێـت هـیچ سـەربڕیت بـۆم ، تـۆش سـوێند دەخۆیـت و دەڵێیـت : سوێند بە خوا سەری دەبڕم بۆت ، جا ئا لێرەدا ئایا کێ سوێندی ئـەوی تـر بەجێبێنێت ، یەکەم یان دووەم ؟

دەبێت سوێندی یەکەم کەس بەجێبهێنرێت چونکە مافی ئەو دامەزرا و جێگیر بووە ، و بە کەسی دووەمەیش ـ کە خاوەن ماڵەکەیە کەوا سوێندی خوارد شتێك سەر ببڕێت ـ دەڵێین : هیچ سەر مەبڕە و کەفارەت و قەربووی سوێندەکەت بەدە ، چونکە کەسی یەکەم شایستە تر و لە پێش ترە بەوەی کە سوێندەکەی بەجێبهێنرێت ...

نۆیەم : خواردن دان بە کەسانی برسی ((**أطعموا الـجائع**)) :

قال الـحافظ : (قال الكرمانـي : الأمر هنا للندب ، وقد يكون واجباً فـي بعض الأحوال)[٤٩].

واتە : فەرمان کردن بە خواردن دان بە کەسانی برسی لێرەدا مەبەست پێی وایە سوننەتە ، وە هەندێك جاریش خواردن دان بە کەسانی برسی دەبێت بە واجب و فەرز لە هەندێك حاڵەتدا .

وقال الـحافظ ابن رجب بعد أنْ ذكر عدة أحاديث فـي هذا الباب : (وهذا يدل على وجوب مواساة الـجائع من الـجيران وغيرهم) ، ثُم ذكر حـديث أبـي موسى الأشعري هذا : "أطعموا الـجائع ..." [٥٠].

واتە : ئەمە بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کەوا واجب و پێویستە هاوکاری و یارمەتی کەسانی برسی بدرێت لە دراوسێکان و جگە لەوانیش .

عن ابن عباس (رضي الله عنهما) أنه قال : قال رسـول الله (ﷺ) : ((لـيس الـمؤمن الذي يشبع وجاره جائع إلـى جنبـهِ وهو يعلم بِهِ))[٥١].

---

[٤٩] فتح الباري : (٩ / ٦٤٣) .

[٥٠] جامع العلوم والـحِكم : (١ / ٣٥٢) .

واتــە : ئــەو کەســە ئیمــان دارێکــی تــەواو نیــە کــەوا خــۆی تێــرە و دروسێکەی بە لا شانی‌یەوە برسی‌یە و ئەمیش بەوە دەزانێت .

قال الـمناوي : (الـمراد نفي الإيـمان الكامل ، وذلك لأنه يدل على قسوة قلبه ، وكثرة شحه ، وسقوط مروءته ، وعظيم لؤمه ، وخبث طويته)[٥٢].

واتە : مەبەست ئەوەیە ئیمانی کامڵ و تەواو نی‌یە ، ئەمەش لە بەر ئەوەیە کە ئەم سیفەتە بەڵگەیە لە سەر دڵ ڕەقی و زۆر ڕەزیلی و پیسکە و چروکی و نەبوونی پیاوەتی و گەورەیی بێمێشکی و پیسێتی ناخی ئەو کابرا دەوڵەمەندە .

*** فەزڵ و گەورەیی پاداشتی خواردن دان بە موسڵمانان بە گشتی و فەقیر و هەژارەکان بە تایبەتی :**

---

[٥١] صحيح الـجامع الصغير رقم : (٥٥٠٥) وصحيح الأدب الـمفرد رقم : (١١٢) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم (١٤٩) .

قال الشيخ الألباني : (وفي الـحديث : دليلٌ واضح على أنه يـحرم على الـجار الغني أنْ يدع جيرانه جائعين ، فيجب عليه أنْ يقدم إليهم ما يدفعونَ بِهِ الـجوع ، وكذلك ما يكتسون بِهِ إنْ كانوا عـراة ، ونـحو ذلك من الضروريات ...) سلسلة الأحاديث الصحيحة : (١ / ٢٨٠) .

واتە : ئەم فەرموودەیە : بەڵگەیەکی ڕوون و ئاشکرایە لە سەر ئەوەی کە حرامە بۆ دراوسێی دەوڵەمەند وازبێنێت لە دروسێکانی بە برسێتی ، بەڵکو واجب و پێویستە لە سەری ئەوەندە خواردنیان بۆ پێشکەش بکات کەوا برسێتی‌یەکانی پێ لابەرن ، هەروەها ئەوەش کە خۆیانی پێ پۆشتە بکەنەوە لە جل و بەرگ ئەگەر ڕووت بوون ، وە هەروەها وێنەی تری ئەمانە لە پێداویستی‌یەکان .

[٥٢] فيض القدير : (٥ / ٤٠٧) .

عن عبد الله بن عمرو رضي الله عنهما قال : ((أن رجلاً سأل النبي (ﷺ) أي الإسلام خير ؟ قال : تطعم الطعام ، وتقرأُ السلام على من عرفْت ومن لم تعرف))[٥٣].

واتە : پیاوێك پرسیاری كرد لە پێغەمبەر (ﷺ) كام سیفەت و كردەوە لە ئیسلامدا چاكترە ؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی : خواردن بدەی بە دەرخواردی موسڵمانان ، وە سەلامیش بكەیت لە هەموو ئەو موسڵمانانەی كە دەیاناسیت و ئەوانەش كە نایان ناسیت .

وعن عبد الله بن سلام (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((يا أيها الناس : أفشوا السلام ، وأطعموا الطعام ، وصلوا الأرحام ، وصلوا بالليل والناس نيام ، تدخلوا الجنةَ بسلام))[٥٤].

واتە : ئەی خەڵكینە : سەلام كردن لە نێوانتانا بڵاوبكەنەوە و خواردن بدەن بە موسڵمانان و پەیوەندی خزمایەتی بە جێبێنن و شەونوێژ بكەن لە كاتێكدا كە خەڵك خەوتووە بۆ ئەوەی بچنە بەهەشتەوە بە سەلامەتی .

دەیەم : ئازاد كردنی دیل و دەست بەسەردا گیراو ((فكوا العاني)) :

قال الحافظ : (قوله : "وفكوا العاني" أي خلصوا الأسير ، من فَكَكْت الشيءَ فانفك ... قال ابن بطال : فِكاك الأسير واجب على الكفاية وبه قال الجمهور ...)[٥٥].

---

[٥٣] صحيح البخاري رقم : (١٢) و (٢٨) و (٦٢٣٦) وصحيح مسلم رقم : (٣٩) .
[٥٤] صحيح سنن ابن ماجه رقم : (٣٢٥١) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم (٥٦٩) .
[٥٥] فتح الباري : (٩ / ٦٤٣) .

واتـە : مەبەسـت بـە "وفكــوا العانـــي" ئەوەیـە كـە : دیـل و بەندكراوەكان ڕزگار بكـەن ... وە (ابن بطال) فەرموویـەتی : ڕزگـار كردنـی دیل و بەند كراو واجب و پێویستە لە سەر هەندێك لە موسڵمانان كە بتـوانن بەو كارە هەستن ئەمەش ووتەی زۆرینەی زانایانە ...

یازدەیـەم : هاوكـاری كـردن و بـەدەم یـەكترەوە هـاتن ((التعـاون والتكاتف)) :

یەكێكی تر لە مافەكانی موسڵمان بە سەر برای موسڵمانییەوە بریتـیـە لە : **هاوكاری كردنی یەكتر** لە سەر چاكە كاری و خۆپارێزی كـردن لـە تاوان و **بەدەم یەكترەوە هاتن** لە كاتی تەنگانە و ناهەمواری و ناڕەحەتیدا ، قال الله تعالـى : ﴿**وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبرِّ وَالتَّقْوَى**﴾ [سورة المائدة : ٢] .

واتە : **هاوكاری یەكتر بكەن** لە سەر چـاكە كـاری و خۆپـارێزی كردن لە تاوان .

قال ابن العثيمين : (**التعـاون** : معناه التساعد ، وأنْ يعين الناس بعضهم بعضـًا على البِـر والتقوى ، فالبِـر : فعلُ الـخير ، **والتقوى** : اتقاء الشر ...

فأما ما فيه الـخير فالتعاون عليه أنْ تساعد صاحبك على هذا الفعل وتيسر لـه الأمر ...

وأما الشر فالتعاون فيه بأنْ تحذر منه ، وأن تـمنع منه ما استطعت ، وأنْ تشير على من أراد أنْ يفعله بتركِهِ وهكذا .

فالبِـر : فعلُ الـخير ، والتعاون عليه : التساعد عليه وتيسيره للناس ، والتقوى : اتقاء الشر ، والتعاون عليه : بأنْ تحول بين الناس وبين فعل الشر ، وأنْ تحـذرهم منه ...)[٥٦].

واتە : **(التعاون)** هاوکاری کردن : یارمەتی دانی یەکتر دەگەیەنێت ، بەوەی کە خەڵك هەندێکیان یارمەتی هەندێکی تریان بدەن لە سەر چاکە کاری و خۆپارێزی کردن لە تاوان ، **(البِرُّ)** : بریتی‌یە لە کردنی چاکە ، وە **(التقوى)** بریتی‌یە لە خۆپارێزی کردن لە خراپە و تاوان .

جا ئەوەی کە چاکەی تێدایە هاوکاری کردن تێیدا بریتی‌یە لەوەی کە یارمەتی برادەر و هاوەڵەکەت بدەیت لە سەر کردنی ئەو چاکەیە و کار ئاسانی کردن بۆ ئەنجام دانی ...

وە ئەوەی کە خراپەی تێدایە هاوکاری کردن تێیدا بریتی‌یە لەوەی کە برادەر و هاوەڵەکەت وریا و ئاگادار بکەیتەوە لەو خراپەیە و تا لە تواناتیشدا هەیە ڕێگری لێبکەیت بۆ ئەنجام نەدانی و ئامۆژگاری ئەو کەسەیش بکەیت کە دەیەوێت ئەنجامی بدات بە نەکردنی ئەو خراپەیە بەم شێوەیە .

(البِرُّ) : بریتی‌یە لە کردنی چاکە ، وە هاوکاری کردن تێیدا بریتی‌یە لەوەی کە یارمەتی بدەیەت و کارئاسانی بکەیت بۆ خەڵك لە سەر ئەنجام دانی ، وە **(التقوى)** بریتی‌یە لە خۆپارێزی کردن لە خراپە و تاوان ، وە هاوکاری کردن تێیدا بریتی‌یە لەوەی کە ببیتە ڕێگر و بەربەست لە نێوان

---

[٥٦] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٤٩٥) .

خەڵك و ئەنجامدانی ئەو خراپەیەدا ، وە وریا و ئاگاداریان بكەیتەوە لەو خراپەیە ...

وقال رسول الله (ﷺ) : ((... [ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته ، ومن فرج عن مسلم كُربةً فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ...] ...))[٥٧].

واتە : هەر كەسێك لە پێویستی برای موسڵمانیدا بێت ئەوا خوا لە پێویستیدا دەبێت ، و هەر كەسێك ناڕەحەتییەك لە سەر موسڵمانێك لابەرێت ئەوا خوا ناڕەحەتییەك لە ناڕەحەتییەكانی قیامەتی لە سەر لادەبات ...

قال الشيخ ابن العثيمين : (يعني أنك إذا كنت في حاجة أخيك تقضيها وتساعده عليها ، فإن الله تعالى يساعدك في حاجتك ويعينك عليها جزاءً وفاقاً)[٥٨].

واتە : ئەگەر تۆ لە هاوكاری كردنی براكەتدا بیت بە جێبەجێ كردنی پێداویستییەكانی و یارمەتی دانی بۆ دابین كردنی ئەوا خوای پایەبەرز یارمەتیت دەدات لە پێداویستییەكاندا و هاوكاریت دەكات بۆ دابین كردنی وەك پاداشتێكی بەرامبەر بە یەكتر .

وقال الحافظ ابن حجر : (قوله : "ومن كان في حاجة أخيه" في حديث أبي هريرة عند مسلم : "والله في عون العبد ما كان العبد في عون أخيه" ...

وفي الحديث حض على التعاون وحسن التعاشر والألفة ، وفيه أن المجازاة تقع من جنس الطاعات)[٥٩].

---

[٥٧] جزء من حديث مطول سيأتي تخريجه في التعليقة رقم : (٦١) ص : (٧١) .

[٥٨] شرح رياض الصالحين : (١ / ٥٩٣) .

[٥٩] فتح الباري شرح صحيح البخاري : (٥ / ١٢١ ـ ١٢٢) ، والحديث أخرجه مسلم في صحيحه رقم : (٢٦٩٩) .

واتە : لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە : خوای پەروەردگار لە هاوکاری بەندەکەیدایە چەندێك بەندە لە هاوکاری برای موسڵمانیدا بێت ...

وە ئەم فەرموودەیە هاندانی تێدایە بۆ هاوکاری کردنی یەکتر و بە چاکە هەڵسوکەوت کردن و کراوەیەتی لە ڕووی یەکتردا ، وە ئەوەشی تێدایە کە پاداشت لە جۆری کردارەکان دەبێت .

وقال الشيخ ابن العثيمين : (قوله : "ومن فرج عن مسلم كُربةَ فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة" : الكرب ما يضيق على الإنسان ويشق عليه ، ويجد في نفسهِ هماً وغَماً ، فإذا فَرجت عن أخيك هذه الكُربة فرج اللهُ عنك كربةً من كُرب يوم القيامة .

وتفريج الكُربات في أمور متعددة :

إنْ كانت كربة مالية فبإعطائهِ المال الذي تزول بهِ الكربة ، وإنْ كانت معنوية فبالحرص على رد معنويتهِ ورد اعتبارهِ حتى تزول عنه الكُربة ، وإذا كانت كُربة هم وغَم فبأنْ توسع عليه وتنفس له ، وتبين له أن الأمور لا تدوم ، وأن دوام الحال من المحال ، وتبين له ما في هذا من الأجر والثواب العظيم ، حتى تهونَ عليهِ الكُربة)[٦٠].

واتە : ناڕەحەتی ئەو تەنگیەتانێ کە دێت بە سەر مرۆڤدا و ناهەمواری دەکات ، و هەست بە غەم و پەژارە دەکات ، جا ئەگەر ئەم تەنگی و ناڕەحەتیە لە سەر براکەت لابەریت ئەوا خوا ناڕەحەتیەك لە ناڕەحەتیەکانی قیامەتی لە سەر لادەبات .

وە لابردنی ناڕەحەتیەکان بە چەند شێوازێك دەبێت :

---

[٦٠] شرح رياض الصالحين : (١ / ٥٩٣) .

ئەگەر ناڕەحەتی‌یەکە ماڵی و مادی بوو ئەوا لابردنی بەوە دەبێت کە ئەوەندە ماڵ و مادەی بدەیتێ کە ناڕەحەتی‌یەکەی پێ‌لادەبرێت ، وە ئەگەر مەعنەوی بوو ئەوا بە سوور بوون لە سەر گێڕانەوەی (مەعنەویاتی) و گێڕانەوەی باوەڕبەخۆ بوونی تاوەکو ناڕەحەتی‌یەکەی لە سەر لادەچێت ، وە ئەگەر ناڕەحەتی‌یەکە غەم و پەژارە بوو ئەوا لابردنی بەوە دەبێت کە دڵی بدەیتەوە و باری سەر دڵی کەم کەیتەوە و بۆی ڕوون بکەیتەوە کەوا تەنگانەکان بەردەوام نابن ، و بەردەوامی حاڵەتێك مەحاڵە ، و بۆشی ڕوون بکەیتەوە کە ئەو تەنگی و ناڕەحەتی‌یە چەند پاداشتی گەورەی تێدایە ، تاوەکو ناڕەحەتی‌یەکەی لە سەر کەم بێتەوە .

دوانزەیەم : خۆپاراستن و خۆدوور ڕاگرتن لە سیفەتە خراپەکان لە ئاستی یەکتردا ((**التحرز والابتعاد عن الصفات السيئة تجاه بعضهم البعض**)) :

بنەما و بنچینە (الأصل) لەم خاڵەدا بریتی‌یە لە ئایەتی (١٢)ی سورەتی (الحجرات) و فەرموودەکەی (أبو هريرة ﷺ) :

قال الله تعالى : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ ﴾ [سورة الحجرات : ١٢] .

واتە : ئەی ئەو کەسانەی باوەڕ و ئیمانتان هێناوە خۆتان بە دوور بگرن لە زۆربەی گومانەکان چونکە هەندێك لە گومانەکان تاوانە ، و چاودێری یەکتر مەکەن ، و غەیبەت و زەمی یەکتر مەکەن .. ئایا یەکێك لە

ئێوە پێ‌ی‌خۆشە کەوا گۆشتی برای خۆی بخوات بە مردوویی کە پێتان ناخۆشە ، و خۆپارێزی بکەن لە پێچەوانە کردنی فەرمانەکانی خوا و تاوانکاری .. خوای پەروەردگار لێبووردە و بە بەزەیی‌یە .

وعن أبي هريرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : (([إياكم والظن فإن الظن أكذب الحديث ، ولا تحسسوا ، ولا تجسسوا ، ولا تنافسوا ، و] لا تحاسدوا ، ولا تناجشوا ، ولا تباغضوا ، ولا تدابروا ، ولا يبع بعضكم على بيع بعض ، [ولا يخطب الرجلُ على خِطبة أخيه حتى ينكح أو يترك] ، وكونوا عباد الله إخوانا .

المسلم أخو المسلم لا يظلمه ، [ولا يسلمه] ، [ولا يخونه ، ولا يكذبه] ، ولا يخذله ، ولا يحقره ، [ومن كان في حاجة أخيه كان الله في حاجتِهِ ، ومن فرج عن مسلم كُربةً فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة ، ومن ستر مسلماً ستره اللهُ يوم القيامة] ، التقوى هاهنا ويشير إلى صدره ثلاث مرات ، بحسب امرئٍ من الشر أنْ يحقر أخاه المسلم ، كل المسلم على المسلم حرام دمه ومالُه وعِرضه .

[إن الله لا ينظر إلى أجسادكم ولا إلى صوركم ولكن ينظر إلى قلوبكم [وأعمالكم] وأشار بأصابعِهِ إلى صدرِهِ] ، [ويقول : والذي نفسي بيده ما تواد اثنان فيفرق بينهما إلا بذنبٍ يحدثه أحدهما ، وكان يقول : للمسلم على المسلم سِت : يشمته إذا عطس ، ويعوده إذا مرض ، وينصحه إذا غاب أو شهد ، ويسلم عليه إذا لقيه ، ويجيبه إذا دعاه ، ويتبعه إذا مات ، ونهى عن هجرة المسلم أخاه فوق ثلاثٍ]))[٦١] .

---

[٦١] صحيح البخاري رقم : (٦٠٦٤) و (٦٠٦٥) و (٦٠٦٦) ، وصحيح مسلم رقم : (٢٥٦٣) ، وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٩٢٧) صحيح سنن أبي داود رقم : (٤٨٩٣) ، ومسند الإمام أحمد رقم : (٥٣٥٧) ، وصحيح الجامع الصغير رقم : (٦٧٠٦) ، وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٨٨٥) و (٣٤٩٥) ، وانظر : "جامع العلوم والحِكم" : (٢ / ٢٥٧ ـ ٢٥٩) .

تنبيهٌ لطلبة العلم :

واتـە : ئامـان ووریـای گومـان بـن چـونکە گومـان درۆتـرین ووتـەی دەروونە ، و چـاوە چـاوە مەکـەن بـۆ موسـڵمانان ، وجاسوسـی مەکـەن ، و پێشبڕکێ مەکەن بۆ دونیا ، و حەسودی بە یەکتر مەبەن ، و نرخی شتومەك لە سەر یەکتر گران مەکەن ، و ڕقتان لـە یـەکتر نـەبێت ، و پشـت لـە یـەکتر هەڵمەکەن ، و مامەڵە و کڕین و فرۆشتن مەکەن بە سەر مامەڵـەی یـەکتر ، و خوازبێنی ژن مەکەن بە سەر خوازبێنی براتان تـاوەکو ئـەو مـارەی دەکـات یان وازدێنێت ، وە ببن بە بەندەی خوا و برای یەکتر .

موسـڵمان بـرای موسـڵمانە سـتەم و زوڵمـی لێناکـات ، و خیانـەتی لێناکات ، و درۆی لـە گەڵـدا ناکـات و بـە درۆشـی ناخاتـەوە ، و دەسـت بـە سـەری ناکـات ، و سەرشـۆڕی ناکـات ، و بـە چـاوی سـووك و کـەم ڕێـزەوە سەیری ناکات ، وە هەر کەسێك لە پێویستی برای موسڵمانیدا بێت ئەوا خوا لە پێویستیدا دەبێت ، و هـەر کەسـێك ناڕەحەتیـیەك لـە سـەر موسـڵمانێك لابـەرێت ئـەوا خـوا ناڕەحەتیـیەك لـە ناڕەحەتیـیەکانی قیامـەتی لـە سـەر لادەبات ، و هەر کەسێك عەیبە و کـەم وکـوڕی موسـڵمانێك دابپۆشـێت ئـەوا خوا عەیبـە و کـەم وکوڕی دادەپۆشـێت لـە قیامەتـدا ، لـە خـوا ترسـان ئـا لێرەدایە ـ سێ جار ئاماژەی کرد بۆ سنگی ـ ، بەسە بۆ خـراپێتی موسـڵمان

أصل الـحديث أخرجه الإمام مسلم رقم : (٢٥٦٣) والرواية التـي جعلتها أصلاً للحـديث هي أهم الروايات وأجمعها ، قال الـمنذري فـي "الترغيب والترهيب" : (رواه مالك والبخاري ومسلم واللفظ له ، **وهو أهم الروايات**) ، وقال الـحافظ ابن حجر فـي [فتح الباري : (١٠ / ٥٩٤)] بعـد أنْ ذكـر بعض زوائد هذا الـحديث : (وهذه الطريق **أجمع ما وقفتُ عليه من طرق هذا الـحديث** عن أبـي هريرة ... وهو حديث عظيم اشتمل على جملٍ من الفوائد والآداب الـمحتاج إليها) ، لكننـي ضممت إليهـا زوائدها ووضعتها فـي أماكنها الـمناسبة لـها ـ وذلك حسب علمي القاصر ـ اتباعاً لطريقة إمام أهل الـحديث فـي زمانه الـمحدث العلامة الشيخ الألبانـي رحمه الله .

کە بە چاوی سووك و کەم ڕێزەیی‌یەوە سەیری برای موسڵمانی بکات ، هەموو موسڵمانێك خوێن و ماڵ و ناموسی حەرامە لە سەر موسڵمان .

خوا سەیری لاشە و وێنەتان ناکات بەڵکو سەیری دڵ و کردەوەکانتان دەکات ـ وە بە پەنجەکانی ئاماژەی کرد بۆ سنگی ـ ، وە فەرمووی : سوێند بەو خوایەی کە نەفس و دەروونی منی بە دەستە دوو کەس نی‌یە خۆشەویستی یەکتربن و جیاوازی بکەوێتە نێوانیانەوە ئیللا بە هۆی تاوانێکەوە نەبێت کە یەکێکیان ئەنجامیداوە ، هەروەها فەرمووی : موسڵمان شەش مافی هەیە بە سەر موسڵمانەوە : دوعای بۆ دەکات ئەگەر پژمی ، و سەردانی دەکات ئەگەر نەخۆش کەوت ، و ئامۆژگاری دەکات ئەگەر دیار نەبوو یان ئامادەش بوو ، و سەلامی لێدەکات ئەگەر پێی گەیشت ، و وەڵامی دەداتەوە ئەگەر دەعوەتی کرد ، و شوێنیشی دەکەوێت ئەگەر مرد ، وە قەدەغەی کردووە موسڵمان قسە لە گەڵ موسڵماندا نەکات و پشتی لێ‌هەڵبکات زیاتر لە سێ ڕۆژ .

قال الحافظ : (وهو حديث عظيم اشتمل على جملٍ من الفوائد والآداب المحتاج إليها)[٦٢].

واتە : ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی زۆر گەورەیە و چەندین سوود و ئاکار و ئادابی لە خۆ گرتووە کە موسڵمانان پێویستیان پێیان هەیە .

وقال أيضاً : (قوله : "المسلم أخو المسلم" هذه إخوة الإسلام ...)[٦٣].

---

[٦٢] فتح الباري شرح صحيح البخاري : (١٠ / ٥٩٤) .

[٦٣] الفتح : (٥ / ١٢١) .

واتــە : مەبەســت بــە "موســڵمان بــرای موســڵمانە" بریتـیـیــە لــە : برایەتی ئیسلام .

لـەم ئایـەت و فەرموودەیـەوە بۆمـان دەردەکـەوێت چـەندین **سـیفەت و ڕەوشت و ئاکاری خـراپ** هەیـە کـەوا پێویسـتە **خۆپـارێزی لێبکرێـت و خـۆی لـێبەدوور ڕابگرێت لە ئاستی یەکتردا** کەوا بریتین لە :

١ ـ **گومانی خراپ بردن بە یەکتر** ﴿اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ﴾ .. ((**إيَّاكُم والظن فإنَّ الظنَّ أكذبُ الـحديث**)) :

قال الـحافظ : (قوله : "إياكم والظن" قال الـخطابـي وغـيره : لـيس الـمراد ترك العمل بالظن الذي تناط به الأحكام غالباً ، بل الـمراد ترك تحقيق الظن الذي يضر بالـمظنون به ، وكذا ما يقع في القلب بغير دليل ، وذلك أن أوائل الظنون إنما هي خواطر لا يـمكن دفعها ، وما لا يقدر عليه لا يكلف به ، ويؤيده حديث : "تـجاوز اللهُ للأمة عما حدثت به أنفسها" ...

واتــە : فــەرموودەی "ئامــان ووریــا بــن لــە گومــان بــردن بــە یــەکتر" مەبەست پـێی ئەوە نـیـیە کە وازبهێنرێـت لـە کـارکردن بـەو گومانـەی کـەوا زۆرجارێـك حوکمـە شـەرعیـیەکانی پێـوە بەنـدە ، بـەڵکو مەبەسـت ئەوەیـە وازبهێنرێت لە گەڕان و بەجێهێنانی ئەو گومانەی کە زەرەر و زیانی هەیە بە گومان پـێبراو ، هەروەها لەو گومانەی کە دەکەوێتە نا دڵەوە بە بێ بەڵگە ، چونکە سەرەتای گومان بریتـیـیە لە خوتورە و ووتـەی دەروون کە ناتوانرێت ڕەت بکرێتەوە ، وە ئـەوەش کـە مرۆڤــ توانـای بـە سـەردا نـەبێت ئـەرك و تەکلیفی پـێ ناکەوێتە سەر و ئەم فەرموودەیەش پاڵپشـتی ئەمـە دەکـات :

کـە پێغەمبـەر (ﷺ) فەرموویـەتی : "خـوا چاوپۆشـی ئـەوەی کـردووە بـۆ ئوممەتەکەم کە دەروونی پێیڕادەگەیەنێت" ..

وقال القرطبي : المـراد بالظن هنا التهمة التي لا سبب لـها كمن يتـهم رجلاً بالفاحشة من غير أنْ يظهر عليه ما يقتضيها ، ولذلك عطف عليه قولـه : "ولا تجسسوا" وذلك أن الشخص يقع له خاطر التهمة فيريد أنْ يتحقق فيتجسس ويبحث ويستمع فنهي عن ذلك .

واتـە : مەبەسـت بـە گومـان لێـردا بریتـیـیـە لـە تاوانبـار کردنێـك کـە هۆکاری نییە وەکو ئەوەی کەسێك پیاوێك تاوانبار بکات بە خراپـەکاری بـە بێ ئەوەی شتێکی پێوە دیار بێت کە داخوازی ئـەوە بکـات ، بۆیـە لـە بـەر ئەمـە بەدوایـدا فەرموویـەتی : "چـاودێری یـەکتر مەکـەن" چـونکە مرۆڤـ خوتورەی تاوانبارکردن کەوتە دەروونیوە دەیـەوێت بـە دوایـدا بگـەڕێت بـۆ جێبـەجێکردن و بـە دیهێنـانی بۆیـە چـاودێری دەکـات و لێدەکۆڵێتـەوە و دەگەڕێت و دەبیسێت لە بەر ئەمە ئەوەی لـێقەدەغە کراوە .

وهذا الـحديث يوافق قوله تعالى : ﴿ **اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا** ﴾ [الـحجرات : ١٢] ، فدل سياق الآية على الأمر بصون عرض المسلم غاية الصيانة لتقدم النهي عن الـخوض فيه بالظن ، فإنْ قال الظان : أبحثُ لأتحقق ، قيل له : ﴿ **وَلَا تَجَسَّسُوا** ﴾ ، فإنْ قال : تحققت من غـير تجسس ، قيل له : ﴿ **وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا** ﴾ . . .

وە ئەم فەرموودەیە گونجاوە لە گەڵ ئەم ئایەتەدا کـە خـوای گـەورە تێدا فەرموویەتی : ﴿خۆتان بە دوور بگـرن لـە زۆربـەی گومانـەکان چـونکە هەندێك لە گومانەکان تاوانە ، و چاودێری یەکتر مەکەن ، و غەیبەت و زەمی یـەکتر مەکـەن﴾ جـا دێڕبەنـدی ئایەتەکـە بەڵگەیـە لـە سـەر فـەرمان کـردن بـە

پاراستنی سومعەتی موسڵمان بەو پەڕی پارێزگاری لە بەر پێشکەوتنی ڕێگرتن و قەدەغەکردنی ڕۆچوون لە شکاندنی سومعەتی موسڵمان بە گومانی خراپ بردن ، جا ئەگەر گومانکار بڵێت : من دەگەڕێم بۆ ئەوەی دڵنیا بم ، ئەوا پێی دەوترێت : ﴿چاودێری یەکتر مەکەن﴾ ، جا ئەگەر ووتی : من دڵنیا بووم بە بێ چاودێری کردن ، ئەوا پێی دەوترێت : ﴿غەیبەت و زەمی یەکتر مەکەن﴾ ...

وأما وصف الظن بكونه أكذب الحديث مع أن تعمد الكذب الذي لا يستند إلى ظن أصلاً أشد من الأمر الذي يستند إلى الظن ، فللإشارة إلى أن الظن المنهي عنه هو الذي لا يستند إلى شيء يجوز الاعتماد عليه فيعتمد عليه ويجعل أصلاً ويجزم به ، فيكون الجازم به كاذباً ، وإنما صار أشد من الكذب لأن الكذب في أصله مستقبح مستغنى عن ذمه بخلاف هذا فإن صاحبه بزعمه مستند إلى شيء فوصف بكونه أشد الكذب مبالغة في ذمه والتنفير منه ، وإشارة إلى أن الاغترار به أكثر من الكذب المحض لخفائه غالباً ووضوح الكذب المحض ...)[٦٤].

واتە : وەسف کردنی گومان بەوەی کە تووندترین شێوازی درۆیە لە گەڵ ئەوەشدا کە درۆیەکی بە ئەنقەست کەوا بە هیچ شێوازێك لە سەر گومان بنیات نەنراوە توندترە لەوەی کە بنیات نراوە لە سەر گومان : بۆ ئاماژە کردنە بۆ ئەوەی کەوا ئەو گومانەی کە قەدەغە کراوە بریتییە لەوەی کە لە سەر هیچ شێك بنیات نەنراوە کەوا دروست بێت پشتی پێببەسرێت و بکرێت بە بنەمایەك و باوەڕی پێبکرێت ، جا ئەو کەسەی باوەڕ بەوە بکات دەبێت بە درۆزن ، وە گومان لە بەر ئەوە توندترە لە درۆ چونکە درۆ خۆی لە بنەڕەتدا ناشیرین و نابەجێیە و پێویستی بە زەم کردن نییە بە پێچەوانەی گومانەوە کەوا خاوەنەکەی بە بۆچوونەی گەندەڵەی خۆی وادەردەبڕێت کە

---

(٦٤) الفتح : (١٠ / ٥٩١) .

پشتی بە شتێك بەستووە بۆیە وەسف کراوە بەوەی کەوا توندترین شێوازی درۆیە بە مەبەست ڕۆچوون لە زەم کردن و دوور خستنەوە لێی ، وە ئاماژەشە بۆ ئەوەی کەوا هەڵخەڵەتاندن بە گومان زیاترە لە درۆی ڕووت چونکە گومان زۆر جارێك شاراوەیە و درۆی ڕووتیش ئاشکرایە . . .

٢ ـ چاودێری کردنی یەکتر ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ و گەڕان بە دوای کەم و کوڕی یەکتردا ((**ولا تحسسوا**)) :

أ / چاودێری کردنی یەکتر ﴿وَلَا تَجَسَّسُوا﴾ :

قال الحافظ : (قوله : "ولا تجسسوا" وذلك أن الشخص يقع له خاطر التهمة فيريد أنْ يتحقق فيتجسس ويبحث ويستمع فنهي عن ذلك) .

واتە : لە بەر ئەوە فەرموویەتی : "چاودێری یەکتر مەکەن" چونکە مرۆڤ خوتورەی تاوانبارکردن کەوتە دەروونیوە دەیەوێت بە دوایدا بگەڕێت بۆ جێبەجێکردن و بە دیهێنانی بۆیە چاودێری دەکات و لێدەکۆڵێتەوە و دەگەڕێت و دەبیسێت لە بەر ئەمە ئەوەی لێقەدەغە کراوە .

ب / گەڕان بە دوای کەم و کوڕی یەکتردا ((ولا تحسسوا)) :

وقال الحافظ أيضاً : (قوله : "ولا تحسسوا ولا تجسسوا" إحدى الكلمتين بالجيم والأخرى بالحاء المهملة ... قال الخطابي : معناه لا تبحثوا عن عيوب الناس ولا تتبعوها ، قال الله تعالى حاكياً عن يعقوب عليه السلام : ﴿ **اذْهَبُواْ فَتَحَسَّسُواْ مِن يُوسُفَ وَأَخِيهِ** ﴾.

واتە : مەگەڕێن بە دوای کەم و کوڕی خەڵکدا و شوێنی مەکەون .

وقال الحافظ أيضاً : (وأصل هذه الكلمة التي بالمهملة من الحاسة إحدى الحواس الخمس وبالجيم من الجس بمعنى اختبار الشيء باليد وهي إحدى الحواس فتكون التي بالحاء أعم ، وقال إبراهيم الحربي :

هما بمعنى واحد ، وقال ابن الأنباري : ذكر الثاني للتأكيد كقولهم بعداً وسخطاً ، وقيل : بالجيم البحث عن عوراتهم وبالحاء استماع حديث القوم وهذا رواه الأوزاعي عن يحيى بن أبي كثير أحد صغار التابعين ، وقيل : بالجيم البحث عن بواطن الأمور وأكثر ما يقال في الشر وبالحاء البحث عما يدرك بحاسة العين والأذن ورجح هذا القرطبي ، وقيل : بالجيم تتبع الشخص لأجل غيره وبالحاء تتبعه لنفسه وهذا اختيار ثعلب .

واتە : بنەوای ئەم ووشەیە (**تحسسوا**) بە بێ خاڵ لە (الحاسة)وە وەرگیراوە کە یەکێکە لە پێنج ئەندامە هەستیارەکە ، وە (**تَجَسَّسُوا**) بە خاڵەوە لە (الجس)ەوە وەرگیراوە بە واتای تاقیکردنەوەی شت بە دەست کە ئەویش یەکێکە لە ئەندامە هەستیارەکان ، کەواتە ئەوەی کە بە بێ خاڵە (**تحسسوا**) گشت گیرتر و بەرفراوان ترە ، وە (إبراهيم الحربي) فەرموویەتی : هەردووکیان یەك واتایان هەیە ، وە (ابن الأنباري) فەرموویەتی : بە خاڵەوە (**تَجَسَّسُوا**) بریتی‌یە لە گەڕان بە دوای کەم و کوڕی یەکتردا و بە بێ خاڵ (**تحسسوا**) بریتی‌یە لە گوێگرتن بۆ قسە و باسی نێوان خەڵك ، و ئەمەش (الأوزاعي) گێڕاوی‌یەتەوە لە (يحيى بن أبي كثير)ەوە کە یەکێکە لە شوێنکەتە بچوکەکانی صەحابە (صغار التابعين) ، وە ووتراوە : بە خاڵەوە (**تَجَسَّسُوا**) بریتی‌یە لە گەڕان بە دوای ناوەڕۆکی شتەکاندا و زیاتریش بۆ خراپە دەووترێت ، وە بە بێ خاڵ (**تحسسوا**) بریتی‌یە لە گەڕان بە دوای ئەو شتانەدا کە بە چاو و گوێ هەستیان پێدەکرێت و دەدۆزرێنەوە و (القرطبي) ئەم ووتەیەی هەڵبژاردووە و بە ڕەوای زانیوە ، وە ووتراوە : بە خاڵەوە (**تَجَسَّسُوا**) بریتی‌یە لە گەڕان و ووردبوونەوەی کەسێك بە دوای شتێکدا لە پێناو کەسێکی تردا ، وە بە بێ

خاڵ (تحسسوا) بریتییە لە گەڕان و ووردبوونەوەی کەسێك بە دوای شتێکدا بۆ خۆی و ئەم ووتەیەش هەڵبژێردراوی (ثعلب)ـە .

ويستثنى من النهي عن التجسس ما لو تعين طريقاً إلى انقاذ نفس من الهلاك مثلاً كأنْ يخبر ثقة بأن فلاناً خلا بشخصٍ ليقتله ظُلماً أو بامرأةٍ ليزني بها ، فيشرع في هذه الصورة التجسس والبحث عن ذلك حذراً من فوات استدراكه ، نقله النووي عن "الأحكام السلطانية" للماوردي واستجاده ، وأن كلامه ليس للمحتسب أنْ يبحث عما لم يظهر من المحرمات ولو غلب على الظن استسرار أهلها بها إلا هذه الصورة)[٦٥].

واتە : حاڵەتێك هەیە دەردەهێنرێت و جیا دەکرێتەوە لە قەدەغەکراوێتی چاودێری کردنی یەکتر ئەویش بریتییە لەو حاڵەتەی کە ئەگەر چاودێری کردن تەنها ڕێگایەك بوو بۆ ڕزگار کردنی کەسێك لە تیاچوون ، بۆ نموونە وەك ئەوەی کەسێکی باوەڕپێکراو هەواڵ بدات کەوا فلانە کەس کەسێکی تری بردووە بۆ چۆڵەوانییەك بۆ ئەوەی بیکوژێت بە زوڵم و ستەمکاری یان ئافرەتێکی بردووە بۆ ئەوەی زینا و داوێن پیسی لەگەڵدا ئەنجام بدات ، ئا لەم حاڵەت و شێوازەدا دروستە چاودێری بکرێت و بگەڕێیت بە دوای ئەوەدا لە ترسی لە دەست دەرچوونی کاتی فریاکەوتنی ...

٣ ـ غەیبەت و زەم کردنی یەکتر ﴿وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا﴾ :

قال الحافظ : (وقد اختلف في حد الغيبة وفي حكمها ، فأما حدها :

---

(٦٥) الفتح : (١٠ / ٥٩٢) .

فقال الراغب : هي أنْ يذكر الإنسان عيب غيرِه من غير محوج إلى ذكر ذلك ، وقال الغزالي : حد الغيبة أنْ تذكر أخاك بما يكرهه لو بلغه ، وقال ابن الأثير في "النهاية" : الغيبة أنْ تذكر الإنسان في غيبته بسوء وإنْ كان فيه ، وقال النووي في "الأذكار" تبعاً للغزالي : ذكر المرء بما يكرهه سواء كان ذلك في بدن الشخص أو دينه أو دنياه أو نفسه أو خلْقه أو خلُقه أو ماله أو والده أو ولده أو زوجه أو خادمه أو ثوبه أو حركته أو طلاقته أو عبوسته أو غير ذلك مِما يتعلق به ، سواء ذكرته باللفظ أو بالإشارة والرمز ...

واتە : جیاوازی هەیە لە نێوان زانایاندا سەبارەت بە پێناسەی (غەیبەت) و حوکمەکەی ، جا سەبارەت بە پێناسەی (غەیبەت) :

(الراغب الأصفهاني) فەرموویەتی : غەیبەت بریتی‌یە لەوەی کە مرۆڤ باسی کەم و کوڕی کەسێکی تر جگە لە خۆی بکات بە بێ ئەوەی پێویست بەوە بکات ئەو باسە بکرێت ، وە (الغزالي) فەرموویەتی : پێناسەی (غەیبەت) ئەوەیە کە باسی براکەت بکەیت بەوەی کە پێی ناخۆش بێت ئەگەر پێیبگات ، وە (ابن الأثير) فەرموویەتی : (غەیبەت) ئەوەیە کە باسی مرۆڤ بکەیت بە خراپە ئەگەر چی ئەوەشی تێدا بێت لە کاتێکدا کە نا دیارە و ئامادە نی‌یە ، وە (النووي) فەرموویەتی : غەیبەت بریتی‌یە لە باس کردنی کەسێك بەوەی کە پێی‌ناخۆشە جا ئەو باس کردنە پەیوەندی بە لاشەی کەسەکەوە بێت یان ئایین و دینی یان دونیای یان دەروونی یان رووخسار و دیمەنی یان ڕەوشت و ئاکاری یان ماڵ و سامانی یان باوکی یان منداڵی یان خێزانی یان خزمەت کارەکەی یان جل و بەرگ و پۆشاکەکەی یان جموجوڵ و هاتووچۆکردی یان ڕووخۆشی و کراوەیەتی ڕوومەتی یان ڕوو درژی کەسەکە یان جگە لەمانە لەوەی کە پەیوەندی بەو کەسەکەوە هەیە هەموو

ئەمانە یەکسانن و بە غەیبەت دژمێردرێن ، وە ئەو باس کردنە بە ووتە بێت یان بە ئاماژە بێت یان بە نیشانە بێت یەکسانە و هەر بە غەیبەت دژمێردرێت ...

وتمسك من قال أنها لا يشترط فيها غيبة الشخص بالحديث المشهور الذي أخرجه مسلم وأصحاب السنن عن أبي هريرة رفعه : "**أتدرون ما الغيبة ؟ قالوا : الله ورسوله أعلم ، قال : ذكرك أخاك بما يكرهه ، قال : أفرأيت إنْ كان في أخي ما أقول ؟ قال : إنْ كان في أخيك ما تقول فقد اغتبته ، وإنْ لم يكن فيه ما تقول فقد بهته**" ... فلم يقيد ذلك بغيبة الشخص فدل على أنْ لا فرق بين أن يقول ذلك في غيبته أو في حضوره .

والأرجح اختصاصها بالغيبة مراعاة لاشتقاقها وبذلك جزم أهل اللغة ، قال ابن التين : الغيبة ذكر المرء بما يكرهه بظهر الغيب ، وكذا قيده الزمخشري وأبو نصر القشيري في "التفسير" وابن خميس في جزء له مفرد في "الغيبة" والمنذري وغير واحد من العلماء من آخرهم الكرماني قال : الغيبة أنْ تتكلم خلف الإنسان بما يكرهه لو سمعه وكان صدقاً ، قال : وحكم الكناية والإشارة مع النية كذلك ، وكلام من أطلق منهم محمول على المقيد في ذلك ... نعم المواجهة بما ذكر حرام لأنه داخل في السب والشتم .

واتە : وە ئەوانەی کە دەڵێن مەرج نیيە کەسەکە خۆی نادیار بێت ئەم فەرموودە بەناوبانگە دەکەنە بەڵگە کە پێغەمبەری خوا (ﷺ) تێیدا بە هاوەڵانی فەرموو:"**ئایا دەزانن غەیبەت چیيە؟ ووتیان : خوا و پێغەمبەرەکەی زانا ترن ، فەرمووی : (غەیبەت) ئەوەیە کە باسی براکەت بکەیت بەوەی کە پێی ناخۆش بێت ، ووتی : ئەی ئەگەر ئەوەی کە دەیڵێم لە براکەمدا هەبێت ؟ فەرمووی : ئەگەر ئەوەی کە دەیڵێیت لە براکەتدا هەبێت ئەوا غەیبەتیت کردووە ، وە ئەگەر تێیدا نەبوو ئەوا بوختیانت بۆ کردووە**" ... چونکە لەم

فەرموودەیەدا باس کردنەکەی بەند نەکردووە بە نادیاری کەسەکەوە بۆیە ئەمەش بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کە جیاوازی نییە لە نێوان ئەوەدا کە ئەو باس کردنە بە نادیاری کەسەکەوە بێت یان بە ئامادە بوونی .

بەڵام ووتەی ڕاست ئەوەیە کە غەیبەت تایبەتە بە حاڵەتی نادیاری و ئامادەنەبوونی کەسەکەوە لەبەر ڕچاوکردنی داڕشتنی بنەوای ووشەی (الغيبة)وە ، وە زانایانی زمانەوانیش ئەم بۆچوونەیان یەکلاکردووەتەوە و هەڵیانبژاردووە ، (ابن التين) فەرموویەتی : غەیبەت بریتییە لە باس کردنی کەسێك بەوەی کە پێی ناخۆشە لە کاتێکدا کە نادیارە و ئامادە نییە ، هەروەها (الزمخشري وأبو نصر القشيري وابن خميس والمنذري) و جگە لەمانیش لە زانایان بەندیان کردووە بە حاڵەتی نادیاری کەسەکەوە و دواترینیان (الكرمانـي)یە کە فەرموویەتی : غەیبەت بریتییە لەوەی کە لە پشتەملەوە قسە دەربارەی مرۆڤێك بکەیت بەوەی کە پێی ناخۆشە ئەگەر بیبیسێت ئەگەر چی ڕاستیش بێت ، هەروەها فەرموویەتی : وە حوکمی درکە و ئاماژەش بە مەبەستەوە بە هەمان شێوەیە ، وە ووتەی ئەو زانایانەی کە بە شێوازێکی ڕەها و بێ بەند فەرموویانە : درکە و ئاماژەش هەر بە غەیبەت دەژمێردرێت بەوە لێکدەدرێتەوە و بەند دەکرێت کە بە مەبەستەوە بێت ... بەڵێ باس کردنی کەسێك ڕووبەڕوو بەوەی کە پێیناخۆشە حەرامە چوونکە دەچێتە ژێر بابەتی جوێن و قسە پێووتنەوە .

وأما حكمهـا : فقال النووي في "الأذكار" : **الغيبة والنميمـة مـحرمتان بإجماع المسلمين وقد تظاهرت الأدلة على ذلك** ، وذكر في "الروضة" تبعاً للرافعي : أنها من الصغائر ، وتعقبه جماعة ، ونقل أبو عبد الله القرطبي في "تفسيره" الإجماع على أنها من الكبائر لأن حد الكبيرة صادق عليها لأنها مِما ثبت الوعيد الشديد فيه ، وقال

الأذرعي : لـم أر من صرح بأنها من الصغائر إلا صاحب العدة والغزالـي ، وصرح بعضهم بأنها من الكبائر ، وإذا لـم يثبت الإجماع فلا أقل من التفصيل : فمن اغتاب ولياً لله أو عالـماً ليس كمن اغتاب مـجهول الـحالة مثلاً .

وقد قالوا ضابطها : ذكر الشخص بـما يكره وهذا يختلف باختلاف ما يقال فيه وقد يشتد تأذيه بذلك وأذى الـمسلم محرم .

وذكر النووي من الأحاديث الدالة على تحريم الغيبة حديث أنس رفعه : "لـما عرج بـي مررت بقوم لـهم أظفار مِن نحـاس يـخشمون بـها وجـوههم وصدورهم ، قلت : من هؤلاء يا جبريل ؟ قال : هؤلاء الذين يأكلون لـحوم الناس ويقعون في أعراضهم" أخرجه أبو داود وله شاهد عن ابن عباس عند أحمد ، وحديث سعيد بن زيد رفعه : "إن من أربـى الربا الاستطالة في عرض الـمسلم بغير حـق" أخرجه أبو داود وله شاهد عند البزار وابن أبي الدنيا من حديث أبي هريرة وعنـد أبي يعلى من حديث عائشة ... **وهذا الوعيد** في **هذه الأحاديث يدل على أن الغيبة من الكبائر** ، لكن تقييده في بعضها "بغير حق" قد يـخرج الغيبة بـحق لـما تقرر أنها ذكر الـمرء بـما فيه)[٦٦].

واتە : سەبارەت بە حوكمەكەی (النـووي) لە كتێبی (الأذكـار)دا فەرموویەتی : غەیبەت و دووزوبانی هەردووكیان حەرامن بە یەكدەنگی و كۆڕای زانایان لە كاتێكدا كە بەڵگەیەكی زۆر لەم بارەیەوە هاتووە ، وە لە كتێبی (الروضة)شدا بە دوای (الرافعي)ەوە فەرموویەتی : غەیبەت لە تاوانە بچووكەكانە (الصـغائر) ، بەڵام كۆمەڵێك لە زانایان لەمەدا ڕەخنەیان لێگرتووە ، وە (القرطبي) لە (تەفسیر)ەكەیدا یەكدەنگی و كۆڕای زانایانی

---

[٦٦] الفتح : (١٠ / ٥٧٦ ـ ٥٧٧) ، وحديث : ((مررت بقوم ...)) فـي صحيح سنن أبـي داود رقم : (٤٨٧٨) ، وأما حديث : ((إن من أربا الربا ...)) ففي صحيح سنن أبـي داود رقم : (٤٨٧٦) .

(الإجماع) باس كردووه سەبارەت بەوەی كە غەیبەت لە تاوانە گەورەكانە (الكبائر) چوونكە پێناسەی تاوانی گەورەی بە ڕاستی بەسەردا دەسەپێت چوونكە غەیبەت كردن هەڕەشەی توندی لە سەر هاتووه ، وە (الأذرعـي) فەرموویەتی : نەم بینیووه كەس لە زانایان بە ڕاشكاوی بڵێت غەیبەت لە تاوانە بچووكەكانە (الصغائر) جگە لە خاوەنی كتێبی (العدة) و (الغزالـي) نەبێت ، وە هەندێك لە زانایان بە ڕاشكاوی فەرموویانە : غەیبەت لە تاوانە گەورەكانە (الكبائر) ، جا ئەگەر یەكدەنگی و كۆڕای زانایان (الإجماع) سەلمێنراو نەبێت ئەوا لە ڕوون كردنەوه و شیكردنەوه كەمترمان لە دەست نایەت : جا هەر كەسێك غەیبەتی دۆستێك لە دۆستەكانی خوا یان غەیبەتی زانایەك بكات ئەوه وەكو غەیبەت كردنی كەسێكی نەناسراو نی‌یە بۆ نموونە .

وە زانایان فەرموویانە : ڕێكخەری غەیبەت بریتی‌یە لەوەی كە باسی كەسێك بكرێت بەوەی كە پێی‌ناخۆشە ، وە ئەمەش دەگۆڕێت بە پێی گۆڕینی ئەوەی كە دەووترێت سەبارەت بەو كەسە ، وە هەندێك جار بە توندی ئاڵۆزی دەكات و ئاڵۆز كردن و ئازار دانی موسڵمانیش حەرامە .

وە لەو فەرموودانەی كە (النـووي) باسی كردووه سەبارەت بە حەرامێتی غەیبەت كردن بریتی‌یە لە فەرموودەكەی (أنس) كەوا پێغەمبەری خوا (ﷺ) تێیدا فەرموویەتی : "كاتێك بەرز كرامەوه بۆ ئاسمان دام بە لای كەسانێكدا نینۆكیان هەبوو لە مس و ڕوومەت و سنگی خۆیانیان پێ دادەڕنی ، ووتم : ئەی جبریل ئەوانە كێن ؟ فەرمووی : ئەوانە ئەو كەسانەن كەوا گۆشتی خەڵك دەخۆن و دەكەونە ناو باسی شكاندنی سومعەت و ناوبانگیانەوه" ، هەروەها فەرموودەكەی (سعید بن زید) كەوا پێغەمبەری خوا (ﷺ) تێیدا فەرموویەتی : **"بە ڕاستی لە گەورەترین بەشەكانی ریبا**

بریتییە لە زوبان درێژی کردن بۆ شکاندنی سومعەت و ناوبانگی موسڵمان بە بێ حەق" ... جا ئەم هەڕەشەیە لەم فەرموودانەدا بەڵگەیە لە سەر ئەوەی کەوا غەیبەت لە تاوانە گەورەکانە (الكبـائر) ، بەڵام بەند کردنی غەیبەت کردن لە هەندێك لە فەرموودەکاندا بەوەی کەوا ئەگەر بە ناحەق بێت ئەو غەیبەتانە دەردەکاتە دەرەوە کەوا بە حەق دەکرێن چوونکە ئەوە یەکلاکرایەوە کەوا غەیبەت بریتییە لە باس کردنی کەسێك بەوەی کە تێیدا هەیە .

٤ ـ خۆویستی و بەرهەڵستکاری کردنی یەکتر ((ولا تنافسوا)) :

قال النووي : (والتنافس فمعناها الرغبة في الشيء وفي الانفراد بـه ، ونافسـته منافسة اذا رغبت فيما رغب فيه ، قيل معنـى الحديث التباري في الرغبـة في الـدنيا وأسبابـها وحظوظها)[٦٧] .

واتە : خۆویستی بریتییە لە ئارەزووکردنی شتێك و تاك خوازی تێیدا ، ووتراوە : واتای فەرموودەکە بریتییە لە بەرهەڵستکاری کردنی یەکتر لە ئارەزووکردنی دونیا و هۆکار و ڕێگا و بەشەکانی .

وقال ابن عبد البر : (قوله : "ولا تنافسوا" فالـمراد به التنافس في الدنيا ، ومعناه طلب الظهور فيها على أصحابِها والتكبر عليهم ومنافستهم في رياستهم والبغي عليهم وحسدهم على ما آتاهم الله منها ،وأما التنافس والحسد على الخير وطرق البر فليس من هذا في شيء ، وكذلك من سأل عما غاب عنه من علمٍ وخيرٍ فليس بِمتجسس)[٦٨] .

---

[٦٧] شرح صحيح مسلم : (١٦ / ١١٩) .

[٦٨] التمهيد : (١٨ / ٢٢) .

واتە : مەبەست بە "بەرهەڵستکاری کردنی یەکتر مەکەن" ئەوەیە : پێش برکێی یەکتر مەکەن لە شتە دونیایی‌یەکاندا ، وە مەبەستش ئەوەیە داخوازی کردنی خۆدەرخستن لەوەی کە لە لای هاوەڵەکانی‌دایە و خۆبەزل زانین و فیزکردن بە سەریاندا و بەرهەڵستکاری کردنیان لە پلەوپایەیاندا و دەست درێژی کردنە سەریان و حەسودی پێبردنیان لەوەی کە خوا پێی بەخشیوون ، بەڵام پێش برکێ و ئاواتەخوازبوون و حەسودی بردن لە سەر خێر و ڕێگاکانی چاکە ئەوا ئەمە لەم بابەتە نی‌یە بە هیچ شێوەیەك ، هەروەها ئەو کەسەی کە پرسیار دەکات سەبارەت بەوەی کە نایزانێت لە زانست و چاکە ئەوا ئەمەش بە چاودێری کاری یەکتر ناژمێردرێت .

٥ ـ حەسودی بردن بە یەکتر ((ولا تحاسدوا)) :

قال الحافظ : (قوله : "ولا تحاسدوا" الحسد تمني الشخص زوال النعمة عن مستحق لها أعم من أن يسعى في ذلك أو لا ، فإن سعى كان باغياً ، وإنْ لم يسع في ذلك ولا أظهره ولا تسبب في تأكيد أسباب الكراهة التي نهي المسلم عنها في حق المسلم نظِر : فإنْ كان المانع له من ذلك العجز بحيث لو تمكن لفعل فهذا مأزور .. وإنْ كان المانع له من ذلك التقوى فقد يعذَر لأنه لا يستطيع دفع الخواطر النفسانية ، فيكفيه في مجاهدتها أنْ لا يعملِ بها ولا يعزم على العملِ بها ...)[٦٩] .

واتە : **حەسودی** : بریتی‌یە لە خۆزگە خواستنی کەسێك بە نەمانی ناز و نیعمەتی خوا بە سەر کەسێکەوە کە شایستەیەتی بە شێوەیەك کەوا گشتگیر تر بێت لەوەی کە هەوڵ بدات بۆ ئەوە یان هەوڵ نەدات ، جا ئەگەر هەوڵی دا ئەوا دەبێت بە ستەمکار و دەست درێژیکار ، وە ئەگەر هەوڵی بۆ

---

[٦٩] الفتح : (١٠ / ٥٩٢) .

نـەدا و دەری نەخسـت و نەشـبووە هۆکارێـك بـۆ جـەخت کردنـەوە لـە هۆکارەکانی نـاخۆش حـاڵی کـەوا موسـڵمانی لـێقەدەغە کـراوە لـە ئاسـتی موسڵماندا ئەوا سەیر دەکرێت : جا ئەگەر ڕێگر لـە دەرنەخسـتن و نەبوونـە هۆکار بۆ لە ناودانی بێدەسەڵاتی و بێتوانایی بوو بە شێوازێك کـەوا ئەگـەر توانـای ببێـت ئـەوە دەکـات ئـا ئـەوە تاوانبـارە .. وە ئەگـەر ڕێگـر لـەوە خۆپـارێزی کـردن بـوو لـە سـزای خـوای گـەورە ئـا ئـەوە بیـانووی بـۆ دەهێنرێتەوە و تاوانبار ناکرێت چونکە ناتوانێت ئـەو خوتـورە دەروونیـیانـە لە خـۆی دوور خاتـەوە ، بۆیـە ئەوەنـدەی بەسـە کـە هـەوڵ بـدات بـۆ ڕەت کردنەوە و دوور خستنەوەی ئەو ختوورانـە و کـار پـێنـەکردنیان و بڕیـاریش نەدات کەوا کاریان پێبکات و بڕیاریان لە سەر بدات ...

وقال الشيخ ابن العثيمين : ("لا تـحاسدوا" أي لا يـحسد بعضكم بعضاً ، **والـحسد أنْ يكره الإنسان ما أنعم الله به على غيره** ، هذا هو الـحسد ، ومثاله : أنْ تكره أن الله أنعم على هذا الرجل بالـمال أو بالبنين أو بالزوجـة أو بـالعلم أو بالعبادة أو بغير ذلك من النعم ، سواء تـمنيت أنْ تزول أو لـم تتمن .

وإنْ كان بعض العلماء يقول : إن الـحسد أنْ يتمنـى زوال نعمة الله على غيره ، لكن هذا أخبثه وأشده ، وإلا فمجرد كراهة الإنسان أنْ ينعم الله على شخص فهو حسد)[٧٠].

واتـە : **حەسودی** : بریتـیـیە لەوەی کەوا مرۆڤـ پـێی ناخۆش بێت خوا ناز و نیعمەتی داوە بە سەر کەسێکی ترەوە جگـە لـە خـۆی ، بـۆ نموونـە : پێت ناخۆش بێت کەوا خوا نیعمەتی خۆیی داوە بە سەر ئەو پیاوەدا بە ماڵ و پارە یان بـە کـوڕ و منـداڵ یـان بـە ژن و خێـزان یـان بـە زانسـت یـان بـە

---

[٧٠] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٨) .

خواپەرستی یان بە جگە لەمانە لە نیعمەتەکانی تر ، جا خۆزگەی نەمان و لە ناوچوونی بخوازێت یان نەیخوازیت یکسانە و هەر بە حەسودی دەژمێردرێت .

هەرچەندە هەندێك لە زانایانیش دەفەرموون : **حەسودی** : بریتی‌یە لە خۆزگە خواستنی کەسێك بە نەمانی ناز و نیعمەتی خوا بە سەر کەسێکی ترەوە ، بەڵام ئەمە پیس ترە و توند و خەس ترە ، ئەگینا تەنها پێناخۆش بوونی مرۆڤ بەوەی کە خوا نیعمەتی خۆی بدات بە سەر کەسێکی تردا ئەوە بریتی‌یە لە حەسودی .

٦ - زیاد کردنی نرخی شت و مەك لە سەر یەکتر بە بێ مەبەستی کڕینی ((ولا تناجشوا)) :

قال الحافظ : (قوله : "ولا تناجشوا" من النجش : وهو أن يزيد في السلعة وهو لا يريد شراءها ليقع غيره فيها)[٧١].

واتە : (النجش) بریتی‌یە لە زیاد کردنی نرخی شت و مەك لە سەر یەکتر بە بێ مەبەستی کڕینی بۆ ئەوەی کەسێکی تر جگە لە خۆی بکەوێتە ناو ئەو زیادە دانەیەوە .

وقال الحافظ ابن رجب الحنبلي : (قوله (ﷺ) : "ولا تناجشوا" فسره كثير من العلماء بالنجش في البيع ، وهو : أنْ يزيد في السلعة من لا يريد شراءها ، إما لنفع البائع بزيادة الثمن له ، أو بإضرار المشتري بتكثير الثمن عليه ...

---

[٧١] الفتح : (١٠ / ٥٩٥) .

ويحتمل أنْ يفسر التناجش الـمنهي عنه في هذا الـحديث بـما هو أعم من ذلك ، فإن أصل النجش في اللغة : إثارةُ الشيء بالـمكر والـحيلة والـمخادعة ... فيكون الـمعنى لا تتخادعوا ، ولا يعامل بعضكم بعضاً بالـمكر والاحتيال ...

فيدخل على هذا التقدير في التناجش الـمنهي عنه : جميع الـمعاملات بالغش ونـحوه ، كتدليس العيوب وكتمانِها ، وغَش الـمبيع الـجيد بالرديء ، وغَـبن الـمسترسل الذي لا يعرف الـمماكسة ...)[٧٢].

واتـە : فـەرموودەی " ولا تناجشـوا " : زۆرینـەی زانایـان بـەوە لێکیانداوەتەوە کە مەبەست پێی زیاد نەکردنی نرخی شت و مەکە لە سـەر یەکتر لە کڕین و فرۆشتندا ، کە بریتی‌یە لە : زیاد کردنی نرخی شت و مـەك لە سەر یەکتر لە لایەن کەسێکەوە کە نایـەوێت بیکـڕێ ، یـان بـە مەبەسـتی سوود گەیاندن بە بفرۆش بـە زیـاد کردنـی نرخـی شـتکە بـۆی ، وە یـان بـە مەبەستی زەرەر گەیاندن بە کڕیار بە زۆر کردنی نرخەکە لە سەری ...

وە لەوانەشە ئەم ووروژاندنە کە قەدەغە کراوە لەم فەرموودەیـەدا بـە لەو واتایە گشتگیر تر لێکبدرێتەوە ، چونکە بنەوای (النجش) لە زمانەوانیـدا بریتی‌یە لـە ووروژانـدنی شـتێك بـە فـێڵ و خەڵەتانـدن ... کەواتـە ماناکـەی بریتی‌یە لەوەی کە : یەکتر مەخەڵەتێنن و با هەندێکتان هەڵسوکەوت نەکات لە گەڵ هەندێکی ترتاندا بە فێڵ و تەڵەکەبازی ...

کەواتە بەم پێوەرە ئەم ووروژاندنە قەدەغە کراوە هـەموو ئـەو جـۆرە مامەڵانە دەگرێتـەوە کـە بـە غـەش و فـێڵ و هاوشـێوەکانی دەکـرێن ، وەك شاردنەوەی عەیب و کـەم وکـوڕی شـتومەك و داپۆشـینی ، هـەروەها غـەش

---

[٧٢] جامِع العلوم والـحِكم : (٢ / ٢٦٣ ـ ٢٦٤) .

کردن لـە تێکـەڵ کردنـی فرۆشـراوی چـاك لـە گـەڵ فرۆشـراوی خراپـدا ، وە هەروەها خەڵەتاندنی کڕیارێك یان بفرۆشێك کە مامەڵە نازانێت و ئاگای لـە نرخی بازاڕ نی‌یە ...

٧ ـ ڕق و قین لە یەکتر بوون : ((ولا تباغضوا)) :

قال ابن عبد البر : (وفي هذا الحديث من الفقه أنه لا يحل التبـاغض لأن التباغض مفسِدةٌ للدينِ حالِقَةٌ له ، ولـهذا أمر (ﷺ) بالتواد والتحاب حتـى قال : "تـهادوا تـحابوا"[٧٣])[٧٤].

واتە : لەم فەرموودەیەدا ئـەوە تێدەگـەین کـەوا ڕقەبەرایـەتی حـەڵاڵ نی‌یە بەرامبەر یەکتر چـوونکە ڕق و قـین لـە یـەکتر بـوون تێکـدەری دینـە و ئـایین دادەتاشـێت ، لەبـەر ئەمـە پێغەمبـەر (ﷺ) فـەرمانی کـردووە بـە دۆستایەتی و خۆشەویستی یەکتر تا ئەو ڕادەیەی کە فەرموویـەتی : دیـاری بدەن بە یەکتر بۆ ئەوەی ببن بە خۆشەویستی یەکتر .

وقال الـحافظ : (قوله : "ولا تباغضوا" أي لا تتعاطوا أسباب البغض ، لأن البغض لا يكتسب ابتداء ، وقيل : الـمراد النهي عن الأهواء الـمضلة الـمقتضية للتباغض ، قلت : بل هو لأعم من الأهواء لأن تعاطي الأهواء ضرب مـن ذلـك ، وحقيقة التباغض أنْ يقع بين اثنين ، وقد يطلق إذا كان من أحدهما ، والـمذموم منه ما كان في غير الله تعالى ، فإنه واجب فيه ويثاب فاعله لتعظيم حق الله ولو كانـا أو

---

[٧٣] صحيح الـجامع الصغير رقم : (٣٠٠٤) .

[٧٤] التمهيد : (٦ / ١١٦) .

أحدهما عند الله من أهل السلامة ، كمن يؤديه اجتهاده إلى اعتقاد ينافي الآخر فيبغضه على ذلك وهو معذور عند الله)[٧٥].

واتە : "ڕق و قینتان لە یەكتر نەبێت" ، مەبەست ئەوەیە ڕێگا و هۆكارەكانی ڕق لێبوون مەگرنەبەر چونكە ڕق و قین خۆی لە سەرەتاوە بە دەست نایەت ، وە ووتراوە : مەبەست قەدەغە كردنی هەوا و ئارەزووە گومڕاكارەكانە كە دەبێتە هۆی پەیدابوونی ڕق و قین ، منیش دەڵێم (الـحافظ ابن حجر) : بەڵكو گشتگیر ترە لەوەی كە مەبەست قەدەغە كردنی هەوا و ئارەزووە گومڕاكارەكان بێت چونكە گرتنە بەری هەوا و ئارەزووەكان جۆرێكە لە ڕق و قین ، وە لە ڕاستیدا ڕق و قین لە نێوان دوو كەسدا دەبێت ، بەڵام هەندێك جار بۆ ئەوەش بە كار دێت ئەگەر لە یەكێكیش لە دووانەوە بێت ، وە ئەو ڕق و قینەش زەم كراوە كە لە پێناو جگە لە خوای گەورەدا بێت ، چونكە ڕق و قین لە پێناوی خوای گەورەدا واجب و پێویستە و خاوەنەكەشی پاداشت دەدرێتەوە لە بەر ئەوەی حەق و مافی خوای بە گەورە ڕاگرتووە ئەگەر چی هەردووكیان یان یەكێكیانیش لە لای خوا لە كەسانی ئاشتی خواز بن ، وەك ئەوەی تێكۆشان و هەوڵدانی ڕێیپێدەباتە بەر باوەڕ بوون بە شتێك بە پێچەوانەی ئەوەكەی ترەوە ئەویش ڕق و قینی لێدەبێت لە سەر ئەوە ، ئا ئەو كەسە چاولێپۆشاو كراو دەبێت لە لای خوا .

٨ ـ **پشت لە یەكتر كردن** ((**ولا تدابروا**)) :

---

[٧٥] الفتح : (١٠ / ٥٩٣) .

قال الحافظ : (قوله : "ولا تدابروا" ، قال الخطابي : لا تتهاجروا فيهجر أحدكم أخاه ، مأخوذ من تولية الرجل الآخر دبره إذا أعرض عنه حين يراه ، وقال ابن عبد البر : قيل للإعراض مدابرة لأن من أبغض أعرض .. ومن أعرض ولى دبره ، والمحب بالعكس ، وقيل معناه لا يستأثر أحدكم على الآخر وقيل للمستأثر مستدبر لأنه يولي دبره حين يستأثر بشيء دون الآخر ... وقد فسره مالك في "الموطأ" بأخص منه فقال إذ ساق حديث الباب عن الزهري بهذا السند : ولا أحسب التدابر إلا الإعراض عن السلام ، يدبر عنه بوجهه ، وكأنه أخذه من بقية الحديث : "يلتقيان فيعرض هذا ويعرض هذا وخيرهما الذي يبدأ بالسلام" ، فإنه يفهم أن صدور السلام منهما أو من أحدهما يرفع ذلك الإعراض ... ويؤيده ما أخرجه الحسين بن الحسن المروزي في زيادات كتاب "البر والصلة" لابن المبارك بسند صحيح عن أنس قال : "التدابر : التصارم")[٧٦].

واته : **"پشت لە یەکتر مەکەن"** ، (الخطابي) فەرموویەتی : مەبەست ئەوەیە پشت لە یەکتر مەکەن بەوەی یەکێکتان پشت لە براکەی بکات ، لە ڕووکردنی پشتی کەسێك لە کەسێکی ترەوە وەرگیراوە ئەگەر ڕووی تێنەکات و ڕوو لە لا بێت لە کاتێکدا کە دەیبینێت ، وە (ابن عبد البر) فەرموویەتی : بە ڕوو لێنەکردن ووتراوە پشت لێنەکردن چونکە ئەو کەسەی ڕق و قینی لە دڵدایە ڕوو لە لا دەبێت ، وە هەر کەسێك ڕوو لە لا بوو پشتی لێدەکات ، وە خۆشەویستیش بە پێچەوانەوە ڕووی لێدەکات ، وە ووتراوە : مەبەست ئەوەیە با یەکێکتان خۆ پێش خەر نەبێت بە سەر کەسێکی ترەوە ، وە بە خۆ پێش خەر ووتراوە پشت لێکار لە بەر ئەوەی پشتی لێدەکات کاتێك خۆی پێش دەخات لە شتێکدا بەرامبەر بە ئەوی تر ، وە

---

[٧٦] الفتح : (١٠ / ٥٩٢ ـ ٥٩٣) .

ئیمامی (مالك) لە کتێبی (الـموطأ)دا بە لەمـە تایبـەت تـر لێکیداوەتـەوە و فەرموویەتی : من پشت لێکردن تەنها بەوە دەژمێرم کە ڕوو لـە لا بکـات لـە کاتی سەلام کردندا ، بەوەی کە ڕووی تێنەکات و پشتی ڕوومەتی لێبکـات ، وەکو بڵێیەی ئەم لێکدانـەوەی لـە کۆتـایی فەرموودەکـەوە وەرگرتـووە کـە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : "بە یەك دەگەن ، بەڵام ئەم ڕوو ناکاتـە ئـەو ، وە ئەویش ڕوو لە ئەم ناکات ، وە چاکترینیان ئەوەیانە کە دەست بە سەلام کردن دەکات" ، چونکە لەمە وا تێدەگەیت کـە دەربـڕینی سـەلام کـردن لـە هەردووکیانـەوە یـان لـە یەکێکیانـەوە ئـەو ڕوو لـە لا کردنـە هەڵـدەگرێت و نایهێڵێت ... وە ئەوەش پشتگیری ئەم لێکدانەوەیە بکات ووتەکەی (أنس)ـە کە فەرموویەتی : پشت لێکردن بریتی‌یە لە ناکۆکی بوون و عاجز بوون .

٩ ـ **مامەڵە کردن لە سەر مامەڵەی یەکتر** : ((**ولا يبع بعضكم على بيع بعض**)) :

قال ابن عبد الـبر : ("ولا يبع بعضكم على بيع بعض" : وهو أن يستحسـن الـمشتري السلعة ويهواها ويركن إلى البائع ويـميل إليه ويتذاكران الثمن ولـم يبق إلا العقد والرضى الذي يتم به البيع .. فإذا كان البائع والـمشتري على مثـل هـذه الـحال لـم يـجز لأحدٍ أنْ يعترضه فيعرض على أحدهما ما يفسد به ما هما عليـه من التبايع ، فإنْ فعل أحد ذلك فقد أساءَ وبئسما فعل ، فإنْ كان عالـماً بالنهي عن ذلك فهو عاص لله . . . وقال الثوري في قول رسول الله (ﷺ) "لا يبع بعضكم علـى بيع بعض" : أن يقول عندي ما هو خير منه ...)[٧٧] .

---

[٧٧] التمهيد : (١٣ / ٣١٧) .

واتـه : مەبەسـت بـه فـەرموودەی "مامەڵـه لـه سـەر مامەڵـەی یـەکتر مەکەن" ئەوەیە کەوا کڕیار شتومەکێك پەسەند بکات و بـه باشـی بزانێـت و ئارەزووی بکات و به شـێوازێکی گەرمـەوه بچێته دەم بفرۆشـەوه و لای بـۆ بکاتەوه و هەردووکیان بکەونه ناو باسی نرخەکەیەوه و تـەنها ئـەوه مابێـت کـه مامەڵکـه دابمـەزرێت و ڕازی بـبن پـێ‌ی .. جـا ئەگـەر بفـرۆش و کڕیـار گەیشتنه ئەم حاڵەته ئەوا دروست نی‌یە بۆ هیچ کەسێك بێتـه بەینیانـەوه و داخوازی بکات له یەکێکیان کەوا مامەڵەکەیان هەڵبوەشێنێتەوه ، وه ئەگەر هەر کەسێك ئەمەی کرد ئەوا کارێکی خراپی کردووه ، وه ئەگەر زانا بێت به قەدەغەکراوێتی ئەمه ئەوا سەرپێچی خوای کردووه و تاوانباره ، وه ئیمامی (الثوري) فەرموویەتی: مەبەست ئەوەیە بڵێت : لای من لەمه باشتر هەیە ...

وقال الـحافظ : (قال العلماء : البيع على البيع حرام ، وكذلك الشراء علـى الشراء ، وهو أنْ يقول لـمن اشترى سلعة فـي زمن الـخيار : افسـخ لأبيعـك بأنقص ، أو يقول للبائع افسخ لأشتري منك بأزيد ، وهو مـجمع عليه)[٧٨].

واته : زانایان فەرموویانه : فرۆشتن له سەر فرۆشتنی یەکتر حەرامـه ، هەروەها کڕینیش له سەر کڕینی یەکتر ، ئەمـەش بریتی‌یـه لـەوەی کـەوا لـه کـاتی پەشـیمانیدا بڵێـت بـەو کەسـەی کـه شـتێکی کڕیـوه ئـەم مامەڵەیـه هەڵوەشێنەوه بۆ ئەوەی من به نرخێکی کەم تر و هەرزان تر پێت بفرۆشم ، یان دەڵێت به کابرای بفرۆش ئەم مامەڵەیە هەڵوەشێنەوه بۆ ئەوەی مـن بـه نرخێکی زیاتر لێتی بکڕم ، ئەمەش حەرامه به کۆڕای زانایان .

---

(٧٨) الفتح : (٤ / ٤٤٧) .

هـەروەها ناشـبێت موسـڵمان شـتی عـەیب دار بفرۆشـێت بـە بـرای موسڵمانی مەگەر بۆی ڕوون بکاتەوە :

وقال الـحافظ : (وقال عقبة بن عامر : "لا يحِل لامرئٍ أنْ يبيع سلعة يعلم أن بـها داء إلا أخبره" في رواية الكشميهني "أخبر به" ، وهذا الـحديث وصله أحمد وابن ماجه والـحاكم من طريق عبد الرحمن بن شِماسـة - بكسـر الـمعجمة وتخفيف الـميم وبعد الألف مهملة - عن عقبة مرفوعاً بلفظ : "الـمسلم أخـو الـمسلم ، ولا يـحل لـمسلم باع من أخيه بيعاً فيه غش إلا بينه له" ، وفي روايـة أحمد : "يعلم فيه عيباً " وإسناده حسن)[٧٩].

واتە : حەڵاڵ نىیە بۆ هیچ کەسێك شتومەکێك بفرۆشێت بە کەسێکی تـر لە کاتێکدا کە دەزانێت ئەو شتومەکە عەیب دارە ئیللا مەگەر هەواڵی بـداتێ ، وە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : "موسـڵمان بـرای موسـڵمانە ، وە حـەڵاڵ نىیە بۆ هیچ موسڵمانێك شتێك کەوا غـەش و خیانـەت و کـەم و کـوڕی تێـدا بێت بفرۆشێت بە براکەی ئیللا مەگەر بۆی ڕوون بکاتەوە .

١٠ - **داخوازی کردنی ژن لە سەر داخوازی یەکتر** ((**ولا يخطب الرجل على خطبة أخيه**)) :

قال الـحافظ : (قوله : باب "لا يـخطب على خِطبة أخيه حتى ينكح أو يدع" كذا أورده بلفظ "أو يدع" وذكره في الباب عن أبي هريرة بلفظ : "أو يتـرك" وأخرجه مسلم من حديث عقبة بن عامر بلفظ "حتـى يذر" ، وقد أخرجه أبو الشيخ في كتاب النكاح من طريق عبد الوارث عن هشام بن حسان عن محمد بن سيرين عن أبـي هريرة بلفظ " حتى ينكح أو يدع" وإسناده صحيح ...

[٧٩] الفتح : (٤ / ٣٩٣) .

واتە : نابێت موسڵمان بچێتە خوازبێنی ئافرەت لە سەر خوازبێنی برای موسڵمانی تاوەکو ئەو دەیخوازێت یان وازی لێدێنێت .

قوله : "أو يأذن له الـخاطب" أي حتى يأذن الأولُ للثانـي ...

واتە : یان تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم ڕێی پێبدات واتە بەوەی دووەم ...

قال الـجمهور : هذا النهي للتحريم ، وقال الـخطابـي : هـذا النـهي للتأديب وليس بنهي تحريم يبطل العقد عند أكثر الفقهاء ، كذا قال ولا ملازمـة بـين كونه للتحريم وبين البطلان عند الجمهور بل هو عندهم للتحريم ولا يبطل العقد ، بل حكى النووي أن النهي فيه للتحريم بالإجماع ...

واتە : زۆرینەی زانایان فەرموویانە : ئەم قەغەکردنەی خوازبێنی لە سەر خوازبێنی بۆ حەرامێتییە ، وە (الـخطابـي) فەرموویەتی : ئەم قەغەکردنەی خوازبێنی لە سەر خوازبێنی لە ڕەوشت و ئاکار بەرزییە و بۆ قەغەکردنێکی حەرامێتی نییە کەوا گرێبەند و عەقدی یەك خستنی ژن و مێرد هەڵوەشێنێتەوە لای زۆرینەی زانایان ، (الـخطابي) ئاوای فەرمووە بەڵام هیچ پەیوەست بوونێك نییە لە نێوان ئەوەی کە بۆ حەرامێتی و هەڵوەشاندنەوە بێت لای زۆرینەی زانایان بەڵکو ئەمە لای زۆرینەی زانایان بۆ حەرام بوونە و گرێبەند و عەقدەکەش هەڵناوەشێنێتەوە ، بەڵکو (النووي) کۆڕای زانایانی گێڕاوەتەوە لە سەر ئەوەی کە ئەم قەغەکردنە بۆ حەرامێتییە ...

قوله : "حتى ينكح" أي حتى يتزوج الـخاطب الأول فيحصل اليأس الـمحض .

واتە : تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم مارەی دەکات و ئەو کاتە تەنها بێئومێدی دێتە دی بۆ خوازبێنی کاری دووەم .

وقوله : "أو يترك" أي الـخاطب الأول التزويج فيجوز حينئذ للثاني الـخِطبة ، فالغايتان مختلفتان : الأولـى ترجع إلى اليأس ، والثانية ترجع إلى الرجاء ...)[٨٠].

واتە : یان تاوەکو خوازبێنی کاری یەکەم واز دێنێت لە خواستنی ، ئەو کاتە دروستە بۆ ئەوەی دووەم بچێتە خوابێنی ئەو ئافرەتە داواکراوە ، لێرەدا هەردوو دەرئەنجامەکە جیاوازن : یەکەمیان دەگەڕێتەوە بۆ بێئومێدی ، وە دووەمیان دەگەڕێتەوە بۆ ئومێد و هیوا بوون ...

١١ ـ هەڵساندنی کەسێك لە جێگاکەی خۆی ((ولا يقم أحدكم أخاه من مجلسه)) :

عن ابن عمر (رضي الله عنه) أن رسول الله (صلى الله عليه وسلم) قال : ((لا يقم أحدكم أخـاه مـن مـجلسه ثُم يـجلس فيه))[٨١].

واتە : با یەکێك لە ئێوە براکەی لە جێگای دانیشتنی هەڵنەسێنێت و ئەنجا خۆی تێیدا دانیشێت .

ولفظ البخاري : ((لا يقيم الرجلُ الرجلَ من مـجلسه ثُم يـجلس فيه))[٨٢].

واتە : با پیاوێك پیاوێکی تر لە جێگای دانیشتنی هەڵنەسێنێت و ئەنجا خۆی تێیدا دانیشێت .

قال الحافظ : (قال ابن أبي جمرة : هذا اللفظ عام في الْمجالس ولكنه مخصوص بالـمجالس الـمباحة إما على العموم كالـمساجد ومجالس الْحكام والعلم ، وإما على الْخصوص كمن يدعو قوماً بأعيانِهم إلى منـزله لوليمةٍ ونحوها ، وأما الْمجالس التي ليس لشخص فيها ملك ولا إذن له فيها فإنه يقام ويخرج منها ثُم هو في الْمجالس

---

[٨٠] الفتح : (٩ / ٢٤٩ ـ ٢٥٢) .

[٨١] صحيح سنن الترمذي رقم : (٢٧٤٩) و (٢٧٥٠) .

[٨٢] صحيح البخاري رقم : (٦٢٦٩) .

العامة وليس عاماً في الناس بل هو خاص بغير الـمجانين ومن يحصل منه الأذى كأكل الثوم النيء إذا دخل المسجد والسفيه إذا دخل مجلس العلـم أو الْحكـم ، قـال : والْحِكْمةُ فـي هذا النهي منع استنقاص حق الْمسلم الـمقتضي للضغائن والـحث على التواضع الـمقتضي للمواددة ، وأيضاً فالناس فـي الْمباح كلهم سواء فمن سبق إلى شيءٍ استحقه ومن استحق شيئاً فأُخِذَ منه بغير حق فهو غصب والغصب حـرام ، فعلى هذا قد يكون بعض ذلك على سبيل الكراهة وبعضه على سبيل التحريم)[٨٣].

واتـه : (ابن أبـي جمرة) فەرموویـەتی : ئەمـە گشـتیـیە بـۆ هـەموو دانیشتگە و مەجلیسـەکان بـەڵام تایبـەت کـراوە بـە دانیشـتگە و مەجلیسـە سـنوور بـۆ دانـەنراوەکان یـان بـە شـێوازێکی گشـتی وەکـو مزگەوتـەکان و دانیشـتگەی دادگاکـاری و زانسـت ، وە یـان بـە شـێوازێکی تایبـەت وەکـو ئەوەی کەسێك خەڵکانێکی تایبەت دەعوەت بکات بۆ ماڵی خۆی بـۆ ئامـادە بوونی خواردنێکی دروست کراو و هاوشێوازەکانی ، بەڵام ئەو دانیشـتگانەی کە موڵکی تایبەتی کەسێك نین و بەندیش نین بە ڕێپێدانییەوە ئەوا دروستە هەڵبسێنرێت و دەربکرێت تێیدا ، ئەنجا ئەمـەش بـۆ دانیشـتگە و مەجلیسـە گشتییەکانە ، وە گشتگیریش نییە بۆ هـەموو خـەڵکێك بـەڵکو تایبەتـە بـە جگە لـە شـێت و ئەوانـەی کـە ئازاریـان لـێدەکەوێتەوە وەکـو کەسـێك کـە سیری بە کاڵی خواردبێت ئەگـەر ڕۆیشـتە نـاو مزگەوتـەوە ، وە یـان ئەگـەر کەسێکی گەمـژە و بێعـەقڵ ڕۆیشـتە نـاو دانیشـتگە و مەجلیسـی زانسـت و دادگاکارییەوە ، وە حیکمەت لەم ڕێگرتن و قەدەغەکارییـەدا ئەوەیـە کـە ڕێبگیرێت لە سوکایەتی کردن بە مافـی موسڵمان کە دەبێتە هـۆی دروسـت بوونی ڕق و کینە لە دڵەکاندا ، وە هاندانی تێدایە بۆ خۆ بـە زل نـەزانین کـە

---

[٨٣] الفتح : (١١ / ٧٥ ـ ٧٦) .

دەبێتە هۆی دروست بوونی دۆستایەتی و خۆشەویستی ، وە هەروەها خەڵك لە شتە گشتی و حەڵاڵەكاندا هەموویان یەكسانن ، كەواتە هەر كەسێك شایستەی شتێك بوو بەڵام لێی سنرا بە بێحەق ئەوا دەبێتە دەست بەسەرا گیراو و دەست بە سەراگیراویش حەرامە ، كەواتە هەندێك لەو هەڵساندنانە لە سەر شێوازی كەراهەت و بێزێنراویە و هەندێكیشیان لە سەر شێوازی حەرامێتیە .

١٢ ـ ستەم لێكردن ((**لا يظلمهُ**)) :

قال الحافظ : (قوله : "لا يظلمه" هو خبر بمعنى الأمر ، فإن ظلم المسلم للمسلم حرام)[٨٤].

واتە : "ستەم و زوڵمی لێناكات" ئەمە هەواڵە بە واتای فەرمان پێكردن بەوەی كە ستەم و زوڵم لە یەكتر نەكەن ، چونكە ستەم و زوڵمی موسڵمان لە موسڵمان حرامە .

وقال الشيخ ابن العثيمين : (لا يظلمه لا في مالِهِ ، ولا في بدنِهِ ، ولا في عِرضِهِ ، ولا في أهلِهِ ، يعني لا يظلمه بأي نوعٍ من الظلم ...)[٨٥].

واتە : ستەم و زوڵمی لێناكات نە لە ماڵ و سامانیدا ، وە نە لە لاشەیدا ، وە نە لە سومعەت و ناموسیدا ، وە نە لە خێزان و كەس و كاریدا ، واتە ستەم و زوڵمی لێناكات بە هیچ جۆرێك لە جۆرەكانی ستەم و زوڵم ...

---

[٨٤] الفتح : (٥ / ١٢١) .

[٨٥] شرح رياض الصالحين : (١ / ٥٩٢) .

١٣ ـ **بە دەست دانەوەی یەکتر** ((**ولا يُسلمه**)) :

قال الحافظ : (قوله : "ولا يسلمه" أي لا يتركه مع من يؤذيه ولا فيما يؤذيه بل ينصره ويدفع عنه وهذا أخص من ترك الظلم وقد يكون ذلك واجباً وقد يكون مندوباً بحسب اختلاف الأحوال ، وزاد الطبراني من طريق أخرى عن سالم : "ولا يسلمه في مصيبةٍ نزلت به" ...)[٨٦].

واتە : مەبەست بە "نایدات بە دەستەوە" ئەوەیە کەوا وازیلێناهێنێت بۆ کەسێك یان بۆ شتێك کە زیانی پێبگەیەنێت بەڵکو سەری دەخات و بەرگیری لێدەکات ، وە ئەمەش تایبەت ترە لە ستەم لێنەکردن ، وە ئەمەش هەندێك جار واجبە و هەندێك جاریش سوننەتە بە پێی جیاوازی حاڵەتەکان ، وە لە ڕێگایەکی تری فەرموودەکەدا هاتووە : " نایدات بە دەستەوە لە کاتێکدا کە بەڵایەك ڕووی تێدەکات "...

وقال الشيخ ابن العثيمين : (... "ولا يسلمه" يعني لا يسلمه لمن ظلمه ، فهو يدافع عنه ، ويحميه من شره ، فهو جامع بين أمرين :

الأمر الأول : أنه لا يظلمه .

والأمر الثاني : أنه لا يسلمه لمن يظلمه ، بل يدافع عنه .

ولهذا قال العلماء رحمهم الله : يجب على الإنسان أنْ يدافع عن أخيه في عِرضِهِ وبدنِهِ ومالِهِ ، في عِرضِهِ : يعني إذا سمِع أحداً يسبه ويغتابه يجب أنْ يدافع عنه ، وكذلك أيضاً في بدنِهِ : إذا أراد أحد أنْ يعتدي على أخيك المسلم وأنت قادر على دفعِهِ وجب عليك أنْ تدافع عنه ، وكذلك في مالِهِ : لو أراد أحد أنْ يأخذَ ماله ، فإنه يجب عليك أنْ تدافع عنه)[٨٧].

---

[٨٦] الفتح : (٥ / ١٢١) .

[٨٧] شرح رياض الصالحين : (١ / ٥٩٢) .

واتـە : "وە نایـدات بـە دەسـتەوە" مەبەسـت ئەوەیـە نایـدات بـە دەسـت کەسێکەوە کە ستەم و زوڵمی لێباکات ، بەڵکو بەرگیری لێدەکات ، و دەیپارێزێت لە خراپە و زیان و زەرەر ، کەواتە ئەمە دوو شتی کۆکردووەتەوە :

یەکەم : کەوا خۆی ستەم و زوڵمی لێناکات .

وە دووەم : کەوا نایـدات بـە دەسـت کەسـێکی تـرەوە کـە سـتەم و زوڵمی لێباکات ، بەڵکو بەرگیری لێدەکات .

لە بەر ئەمە زانایان (ڕەحمەتی خوایان لێبێت) فەرموویانـە : واجـب و پێویستە لە سەر مرۆڤـی موسڵمان کەوا بەرگیری بکات لە برای موسڵمانی لە سومعەت و ناموس و لاشە و ماڵ و سامانیدا ، واتـای بـەرگیری کـردن لـە سومعەت و ناموسی ئەوەیە : کە ئەگەر بیسـتی یـەکێك جـوێنی پێـدەدات و غەیبەت و زەمی دەکات ئەوا پێویسـتە بـەرگیری لێبکـات ، هـەروەها واتـای بەرگیری کردن لە لاشەی ئەوەیە : کە ئەگەر یەکێك ویسـتی دەسـت درێـژی بکاتە سەر برایەکی موسڵمانت و تۆش لە تواناتدا هەیە ئـەو دەسـت درێـژی کردنە ڕەت کەیتـەوە ئـەوا پێویسـتە لـە سـەرت کـەوا بـەرگیری لێبکـەیت ، هەروەها واتای بەرگیری کردن لە ماڵ و سامانی ئەوەیە : کە ئەگـەر یـەکێك ویستی ماڵەکەی ببات ، ئەوا پێویستە لە سەرت کەوا بەرگیری لێبکەیت .

١٤ ـ خیانەت کردن لە یەکتر ((ولا یـخونه)) :

قال الشيخ ابن العثيمين : ("لا يـخونه" : يعني لا يغدر بِهِ فـي محل الائتمان إذا ائتمنه على شيء أو على مالٍ أو على سِـر أو على غير ذلك فإنـه لا يخونه .

والـخيانة : هي الغدر بالشخص فـي موضع الائتمان ، ولا يـجوز لأحـدٍ أنْ يـخون أخاه الـسلم حتـى وإنْ خانه ، يعني وإنْ خانك أخوك الـمسلم فـلا

تـخنه لقول النبـي (ﷺ) : "أد الأمانةَ إلـى من ائتمنك ، ولا تخن من خانك"[٨٨] ، فلو فرضنا أن شخصاً خانك فـي مالٍ ، بأنْ أقرضته مالاً أي سلفته ، ثُم أنكر بعد ذلك ، وقال : لـم تقرضنـي شيئاً ، فإنه لا يـحل لك أنْ تـخونه فتقترض منه ثُم تنكره ، بل أد إليه أمانته ، وأسأل الله الـحق الذي لك ، لقوله عليه الصلاة والسلام : "لا تـخن من خانك")[٨٩].

واتە : مەبەست بە "خیانەتی لێناکات" ئەوەیە : کە غەدری لێناکات لە جێگای متمانێ پێکردندا ئەگەر ئەمانەتی پێدا بە سەر شتێکدا یان بە سەر ماڵێکدا یان بە سەر نهێنییەکدا یان بە سەر جگە لەمانەدا ئەوا خیانەتی لێناکات .

وە خیانەت : بریتییە لە غەدر کردن لە کەسێك لە جێگای متمانێ پێکردندا ، وە دروست نییە بۆ کەسێك کەوا خیانەت بکات لە برای موسڵمانی ئەگەر چی ئەویش خیانەتی لەم کردبێ ، واتە ئەگەر برایەکی موسڵمانت خیانەتی لێت کرد ئەوا تۆ خیانەتی لێ مەکە لە بەر فەرمودەکەی پێغەمبەر (ﷺ) کە فەرموویەتی : "ئەمانەتەکە بدەرەوە بە دەست ئەو کەسەی کە داوێتی بە دەستت ، وە خیانەت مەکە لەو کەسەی کە خیانەتی لێت کردووە" ...

١٥ ـ درۆ کردن لە گەڵ یەکتردا ((ولا یکذبه)) :

قال الشيخ ابن العثيمين: ("لا يكذبه" أي لا يحدثه بكذب ، والكذب حرام)[٩٠].

واتە : مەبەست ئەوەیە درۆی لە گەڵدا ناکات ، چونکە درۆ حرامە .

---

[٨٨] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣٥٣٥) وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٢٦٤) .

[٨٩] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٥) .

[٩٠] الـمصدر السابق .

١٦ ـ پشت بەردانی یەکتر ((ولا یخذله)) :

قال الصنعاني : ("ولا يخذله" : والخذلان ترك الإعانة والنصر ، ومعناه : إذا استعان به في دفع أي ضر أو جلب أي نفع أعانه)[٩١].

واتە : پشتیبەرنادات ، وە پشت بەردان بریتیە لە یارمەتینەدان و سەرنەخستن ، وە مەبەستیش ئەوەیە : ئەگەر داوای پشت گیری لێکرد بۆ دوور خستنەوەی هەر زیانێك یان بۆ دەست کەوتنی هەر سوودێك ئەوا پشت گیری دەکات .

وقال الحافظ : (قوله : "من حمل علينا السلاح"[٩٢] وفي حديث سلمة بن الأكوع عند مسلم: "من سل علينا السيف"[٩٣]، ومعنى الحديث حملُ السلاح على المسلمين لقتالهم به بغير حق ، لما في ذلك تخويفهم وإدخال الرعب عليهم ...

وعند أحمد من حديث أبي هريرة بلفظ : "من رمانا بالنبل فليس منا" وهو عند الطبراني في الأوسط بلفظ : "الليل" بدل النبل ، وعند البزار من حديث بريدة مثله ، "فليس منا" أي ليس على طريقتنا أو ليس متبعاً لطريقتنا ، **لأنَّ من حق المسلم على المسلم أنْ ينصره ويقاتل دونه لا أنْ يرعبه بحمل السلاح عليه لإرادة قتاله أو قتله** ، ونظيره : "من غشنا فليس منا"[٩٤] ، و"ليس منا من ضرب الخدود وشق الجيوب"[٩٥])[٩٦].

واتە : فەرموودەی : **"هەرکەسێك لە ڕووماندا چەك هەڵگرێت"** ، وە لە فەرموودەکەی (سلمة بن الأكوع عند مسلم) : **" هەرکەسێك شمشێرمان**

---

[٩١] سبل السلام شرح بلوغ المرام : (٤ / ١٩٥) .

[٩٢] صحيح البخاري رقم : (٦٨٧٤) و (٧٠٧٠) وصحيح مسلم رقم : (٩٨) .

[٩٣] صحيح مسلم رقم : (٩٩) .

[٩٤] صحيح مسلم رقم : (١٠١) .

[٩٥] صحيح مسلم رقم : (١٠٣) .

[٩٦] الفتح : (١٣ / ٣١) .

لـێهەڵكێشێت" ، وە واتای ئەم فەرموودەیەش بریتی‌یە لە : **هەڵگرتنی چەك** بەرامبـەر بـە موسـڵمانان بـۆ كۆشـتار كردنیـان بـە بێحـەق ، چـونكە ئەمـە دەبێتە هۆی تۆقاندنیان و ترس خستنە ناو دڵیانەوە ...

وە لە فەرموودەكەی (أبو هريـرة)دا ووتـراوە : " **هەركەسـێك تیرمـان تێبگرێت ئەوا ئەو كەسە لە ئێمە نی‌یە**" وە (عند الطبرانـي فـي الأوسـط بلفظ) : "**هەركەسێك بە شەو شتێكمان تێبگرێـت ئـەوا ئـەو كەسـە لـە ئێمـە نی‌یـە** " ، وە " **لـە ئێمـە نی‌یـە**" واتـە : لـە سـەر ڕێبـازی ئێمـە نی‌یـە یـان شوێنكەوتەی ڕێبازی ئێمە نی‌یە ، چونكە **لـە مافـەكانی موسـڵمان بـە سـەر موسـڵمانەوە** : دەبێـت سـەری بخـات و كۆشـتاری لـە پێنـاودا بكـات نـەك بیتۆقێنێت و بیترسـێنێت بـە چـەك هـەڵگرتن لـە بەرامبەریـدا بـە مەبەسـتی كوشتار كردن لە گەڵیدا یان بە مەبەستی كوشتنی ، وە لـە هـاو وێنـەكانی ئەمە فەرموودەی : "**هەركەسێك غەش و فێڵمان لـێبكات ئەوا ئەو كەسە لـە ئێمە نی‌یە**" ، وە "**لە ئێمە نی‌یە ئەو كەسەی لە ڕوومـەتی دەدات و یەخـەی دادەدڕێت**".

١٧ ـ سوكایەتی كردن بە یەكتر ((ولا يحقره)) :

قال الشيخ ابن العثيمين : ("لا يحقره" يعني لا يحتقره ولا يسصغره ، حتـى وإن كان أكبر منه سِناً ، وإنْ كان أكثر منه مالاً ، وإنْ كان أغرز منه علماً فلا يحقره .

واحتقار الناس من الكِبر والعياذ بالله ، قال النبـي (ﷺ) : "الكِبر بطر الـحق وغمط الناس"(٩٧) ، بطر الـحق : يعني رده ، وغمـط النـاس : يعـني احتقـارهم وازدراءهم)(٩٨).

(٩٧) صحيح مسلم رقم : (٩١) .

واتە : "بە چاوی سوکەوە سەیری ناکات" واتە : بە کەمی نازانێت و سوکایەتی پێناکات ، تەنانەت ئەگەر چ لەویش گەورەتر بێت لە تەمندا ، وە ئەگەر چی لەویش پارەی زۆر تر بێت ،وە ئەگەر چی لەویش زانیاری زۆر تر بێت ئەوا هەر بە چاوی سوکەوە سەیری ناکات ، وە بە کەم زانینی خەڵك و بە چاوی سوکەوە سەیر کردنیان بەشێکە لە فیز زلی و خۆ بەگەورە زانین خوا پەنا بدات ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : "الكِبر بطر الـحق وغمط الناس" ، واتە : "خۆ بە گەورە زانین بریتییە لە ڕەت کردنەوە و قەبوڵ نەکردنی حەق و بە کەم زانینی خەڵك و بە چاوی سوکەوە سەیر کردنیان" .

وقال أيضاً : (ثُم قال (ﷺ) : "بِحسب امرىء من الشر أنْ يحقر أخاه الـمسلم" يعنـي لو لم يكن من الشر للـمسلم إلا أنْ يحقر أخاه ويستصغره ويستذله لكـان كافياً في الإثم والعياذ بالله ، وفي هذا الـتحريم أعظم زاجر من احتقار أخيك الْمسلم ، وأن الواجب عليك أنْ تحترِمه وتعظمه بِما فيه من الإسلام والإيـمان)[٩٩].

واتە : وە فەرموودەی : "بەسە بۆ خراپێتی کەسێك کە بە چاوێکی سوکەوە سەیری برای موسڵمانی بکات" واتاکەی ئەوەیە : ئەگەر خراپێتی نەبوایە بۆ موسڵمان تەنها بە چاوی سوکەوە سەیر کردنی برای موسڵمان و بە کەم و بچوك و زەلیل و داماو زانینی نەبێت ئەوا ئەمە بەس بوو بۆ تاوانبارێتی ئەو کەسە پەنا بە خوا ، وە ئەم حرام کردنە گەورەترین سەرزەنشتکاری تێدایە بۆ بە کەم و بچوك و داماو زانینی موسڵمان ، وە پێویسە لە سەرت کەوا ڕێزی لێبگریت و بە گەورەی بزانێت بەوەی کە تێیدا هەیە لە ئیسلام و ئیمان .

---

[٩٨] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٥ ـ ٥٩٦) .

[٩٩] شرح رياض الصالـحين : (١ / ٥٩٧) ، وانظر سبل السلام : (٤ / ١٩٥) .

سیانزەیەم : داپۆشینی عەیبە و تاوان و کەم و کوڕیی یەکتر ((**ومن ستر مُسلماً سترهُ الله يوم القيامة**)) :

قال الحافظ : (قوله : "ومن ستر مسلما" أي رآه على قبيح فلم يظْهره أي للناس ، وليس في هذا ما يقتضي ترك الإنكار عليه فيما بينه وبينه ، ويحمل الأمر في جواز الشهادة عليه بذلك على ما إذا أنكر عليه ونصحه فلم ينته عن قبيح فعله ثم جاهر به ، كما أنه مأمور بأن يستتر إذا وقع منه شيء ، فلو توجه إلى الحاكم وأقر لم يمتنع ذلك ، والذي يظهر أن الستر محله في معصية قد انقضت ، والإنكار في معصية قد حصل التلبس بها فيجب الإنكار عليه وإلا رفعه إلى الحاكم ، وليس من الغيبة المحرمة بل من النصيحة الواجبة ، وفيه إشارة إلى ترك الغيبة لأن من أظهر مساوىء أخيه لم يستره ...

قوله : "ستره الله يوم القيامة" في حديث أبي هريرة عند الترمذي : "ستره الله في الدنيا والآخرة" ...)[١٠٠].

واتە : "**هەر کەسێك موسڵمانێك داپۆشێت**" واتە : دەیبینێت بە سەر کارێکی نابەجێوە و ئاشکرای ناکات بۆ خەڵك و دایدەپۆشێت ، وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت کەوا وازبێنێت لە ڕێلێگرتن و قەدەغە لێکردن و ئامۆژگاری کردنی لە نێوان هەردووکیاندا ، وە حاڵەتی دروستێتی شایەتی دان لە سەری بەوە لێکدەدرێتەوە کەوا ئەگەر ڕێیلێگرت و ئامۆژگاری کرد بەڵام ئەو هەر وازی نەهێنا لە کردەوە خراپ و نابەجێکەی و ئەنجا ئاشکراشی کات ، هەروەها موسڵمان فەرمانی پێکراوە بەوەی کە خۆی داپۆشێت و خراپەکانی ئاشکرا نەکات ئەگەر ئەنجامیدا ، وە ئەگەر ڕۆیشت بۆ لای کاربەدەستان و دانینا بە تاوان باری خۆی ئەوا ڕێگری ئەمەی

---

[١٠٠] الفتح : (٥ / ١٢١ ـ ١٢٢) .

لێناکرێت ، وە ئەوەی ڕوون بێت ئەم داپۆشینە لە کاتێکدا دەبێت ئەگەر تاوانەکە کۆتایی پێهاتبێت ، وە ڕێ لێ گرتن و قەدەغە لێکردن بۆ تاوانێکە کەوا کەوتبێتە ناوییەوە و سەرقاڵی ئەنجام دانی بێت لەم حاڵەتەدا واجبە ڕێی لێبگرێت ئەگینا بەرزی دەکاتەوە بۆ لای دەسەڵات داران ، وە ئەمەش بریتی نییە لە غەیبەتی حەرام و قەدەغە کراو بەڵکو بەشێکە لە ئامۆژگارییە واجبەکان ، وە ئاماژەشی تێدایە بۆ وازهێنان لە غەیبەت کردن چونکە هەر کەسێك خراپەکانی براکەی ئاشکرا بکات ئەوا دایئەپۆشیوە ...

چواردەیەم : خۆ بەدوور ڕاگرتن لە خوێن و ماڵ و ناموسی یەکتر بە ناحەق
((کُلُّ المسلم علی المسلم حرام دمه وماله وعرضه)) :

پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە پێناسەی موسڵمانی ڕاست و ساغ و کامڵدا فەرموویەتی :

((المسلم من سلِم المسلمون مِن لسانِه ويدِه)) [١٠١].

واتە : موسڵمان ئەو کەسەیە کەوا موسڵمانان پارێزراو و سەلامەت بن لە زمان و دەستی .

وە لە شەرحی ئەم فەرموودەیەدا :

((سباب المسلم فسوق وقتاله کفر))[١٠٢] واتە : "جوێن دان بە موسڵمان فاسقێتی و لە ڕێدەرچوونە ، وە کوشتار کردنشی بەشێکە لە بێباوەڕی" (المناوي) فەرموویەتی : (ففي الحديث تعظيم حق المسلم والحكم على

---

[١٠١] صحيح البخاري رقم : (١٠) وصحيح مسلم رقم : (٤١).
[١٠٢] صحيح البخاري رقم : (٤٨) وصحيح مسلم رقم : (٦٤).

من سبه بغير حق بالفُسق ، وقتاله كفر ... بـمعنـى كفران النعمة والإحسـان في أخوة الاسلام)[١٠٣].

واتە : ئەم فەرموودەیە گەورەیی مافـی موسـڵمانی تێدایـە ، هـەروەها حوکم و بڕیار دان بە سەر ئەو کەسەی کەوا جوێنی پێدەدات بـە ناحـەق بـە فاسقێتی و لەرێدەرچوون ، و کوشتار کردنشی بە بەشێك لە بێباوەڕی ... بـە واتـای بێبـاوەڕی و داپۆشـینی نیعمـەت و چـاکەکاری لـە برایـەتی موسڵمانانەدا .

هەروەها (الـمناوي) فەرموویەتی : (وقتالُ الـمسلم أخاه في الـدين وإنْ لـم يكن من النسب كفر أي يشبه الكفر من حيث إنه من شأن الكفار ، فأطلق عليه الكفر لشبهه به أو أراد الكفر اللغوي وهو التغطية لأن حق الـمسلم على الـمسلم أنْ يعينه وينصره ويكف عنه أذاه)[١٠٤].

واتە : کوشتار کردنی موسڵمان لـە گـەڵ بـرای ئایینییـدا ئەگـەر چـی لـە بنەواشدا برای نەبێت کوفرە واتە لە کوفر دەچێت لەو ڕووەوە کەوا ئەمە لە ئاکـاری کـافر و بێباوەڕەکانـە ... چـونکە مافـی موسـڵمان بـە سـەر موسڵمانەوە ئەوەیە کەوا یارمەتی بدات و پشتیوانی بکات و زەرەر و زیانیی لێبگرێتەوە .

---

(١٠٣) فيض القدير : (٤ / ٨٤) وانظر الفتح : (١ / ١٥٠) .
(١٠٤) فيض القدير : (٤ / ٥٠٥) ، وانظر الفتح : (١ / ١٥٠).

*** واتای هەندێك لەو ووشانەی كە لە فەرموودە درێژەكەدا هاتووە :**

قال الحافظ : (قوله : "**وكونوا عباد الله إخوانا**" ، زاد مسلم : "كما أمركم الله" ... وهذه الجملة تشبه التعليل لما تقدم ، كأنه قال إذا تركتم هذه المنهيات كُنتم إخواناً ، ومفهومه إذا لم تتركوها تصيروا أعداء ، ومعنى كونوا إخواناً : اكتسبوا ما تصيرون به إخواناً مِما سبق ذكره وغير ذلك من الأمور المقتضية لذلك إثباتاً ونفياً) .

واتە : فەرموودەی "ببن بە بەندەی خوا و برای یەكتر" .. "وەكو چۆن خوا فەرمانی پێكردوون" ... ئەم دێڕە وەكو هۆكار باس كراوە بۆ ئەوانەی پێشوو ، وەكو بڵێی پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : ئەگەر ئێوە وازبێنن لەم ڕەفتارە قەدەغە كراوانە ئەوا دەبن بە برای یەكتر ، وە بە پێچەوانەشەوە ئەگەر وازی لێنەهێنن ئەوا دەبن بە دووژمنی یەكتر .

وە واتای " ببن بە برای یەكتر " ئەوەیە كە : شتانێك وەربگرن و كرداری پێ بكەن لەوانەی كە دەتانكاتە برای یەكتر لەو ڕەوشت و ئاكارانەی پێشوو كە باس كران .. هەروەها جگە لەمانەش لەو ڕەفتار و ئاكارانەی كە داخوازیكراوە بۆ ئەم مەبەستە چ بە كردنی چاكەكاری‌یەكان بێت یان بە نەكردنی خراپەكاری‌یەكان بێت .

(وقوله : "**عباد الله**" أي يا عباد الله بحذف حرف النداء ، وفيه إشارة إلى أنكم عبيد الله فحقكم أنْ تتواخوا بذلك ، قال القرطبي : المعنى كونوا كإخوان النسب في الشفقة والرحمة والمحبة والمواساة والمعاونة والنصيحة ، ولعل قوله في الرواية الزائدة : "كما أمركم الله" أي بهذه الأوامر المقدم ذكرها ، فإنها جامعةٌ لمعاني الإخوة ...)[١٠٥].

---

[١٠٥] الفتح : (١٠ / ٥٩٣) .

واتە : وە فەرموودەی : "ئـەی بەنـدەکانی خـوا" ئامـاژەی تێدایـە بـۆ ئەوەی کە ئێوە بەندەی خوان کەواتە پێویستە بەمە بـبن بـە بـرای یـەکتر ، (القرطبي) فەرموویەتی : واتە با واتان لێبێت وەکو برای پشتی باوك لە ڕووی سـۆز و بـەزەی و خۆشەویسـتی و بـەدەم یـەکترەوە هـاتن و هاوکـاری و ئامۆژگاری برایانە ، وە لەوانەیە مەبەسـت بـە "وەکـو چـۆن خـوا فـەرمانی پێکردوون" ئەم شتانە بێت کە لە پێشەوە باس کران ، چونکە **بـە ڕاسـتی ئەمانە کۆکەرەوەی ماناکانی برایەتین** ...

وقال ابن عبد البر : (تضمن الـحديث تـحريم بغـض الـمسلم ، والإعراض عنه ، وقطيعته بعد صحبته بغير ذنب شرعي ، والـحسد له على ما أنعم به عليه ، وأن يعامله معاملة الأخ النسيب ، وأنْ لا ينقب عن معايبه .

ولا فرق في ذلك بين الـحاضر والغائب ، وقد يشترك الـميت مـع الـحي في كثير من ذلك)[١٠٦] .

واتە : ئەم فەرموودەیە چەند شتێکی گردووەتە خۆی لەوانە :

حـەرامێتی ڕق و قـین هـەڵگرتن لـە موسـڵمان ، و پشـت لـێکردنی ، و داپچـڕانی پـەیوەنی لـێی دوای هـاوەڵگیرێتی لـە گەڵیـدا بـە بـێ تـاوانێکی شـەرعی ، وە دەبێـت هەڵسـوکەوت و مامەڵـەی لـە گەڵـدا بکـات وەکـو هەڵسوکەوت و مامەڵە کردن لە گەڵ برای پشتی باوکدا ، وە نابێـت بگـەڕێت بە دوای کەموکوڕی و تاوانەکانیدا و پەردەی لە سەر هەڵماڵێت .

وە لەمەدا هیچ جیاوازیەك نیە لە نێوان برایەکی ئامادە بوو و نادیاردا ، وە مردوویش هاوبەشە لە گەڵ زیندوودا لە زۆرینەی ئەو شتانەدا .

---

[١٠٦] الفتح : (١٠ / ٥٩٣) .

* ئایا ئەم مافانە لە هەموو حەڵەتێکدا بۆ موسڵمانان بەجێدەهێنرێت ؟

بنچینە و بنەوا وایە کە بەجێگەیاندنی ئەم مافانە لە نێوان هەموو موسڵماناندا هاوبەشە و نابێت جیاوازی بکرێت لە نێوان موسڵمانێك و یەکێکی تردا ، بەڵام زانایان تەنها دوو حاڵەتیان جوودا کردووەتەوە لەم بنچینەیە لە بەر هەندێك بەڵگەی شەرعی کە باسیان دەکەین .

قال المناوي في شرح حديث ((حق المسلم على المسلم ست)) : (أي الحقوق المشتركة بين المؤمنين عند ملابسة بعضهم بعضا)[١٠٧].

واتە : مافەکان هاوبەشن لە نێوان بڕوادارانـدا لە کاتی تێکەڵ بوونی هەندێکیان لە گەڵ هەندێکی تریاندا .

وقال أيضاً : (تنبيه : قال ابن العربي : *عليك في رعاية هذه الحقوق وغيرها بالمساواة بين المسلمين كما ساوى الإسلام بينهم في أعيانهم ، ولا تقل هذا ذو سلطانٍ وجاهٍ ومالٍ وهذا حقير* ، والحاصل لا تحقر صغيراً ، واجعل الإسلام كله كالشخص الواحد والمسلمين كالأعضاء لذلك الشخص ، فإن الإسلام لا وجود له إلا بالمسلمين كما أن الإنسان لا وجود له إلا قواه الظاهرة والباطنة ...)[١٠٨].

واتە : بیرخستنەوەیەك : (ابن العربي المالكي) فەرموویەتی :

پێویستە لە سەرت چاودێری بکەیت لە بە جێهێنانی ئەم مافانە و جگە لەمانەشدا بە یەکسانی لە نێوان موسڵماناندا هەروەکو چۆن ئیسلام یەکسانی کردووە لە نێوان خوودی موسڵماناندا ، وە نەڵێیت ئەمە دەسەڵات دارە یان ناو دارە یان پارە دارە و ئەوەش سووك و بێ ڕێزە ، هەروەها

---

[١٠٧] فيض القدير : () .

[١٠٨] فيض القدير : () .

بچووکیش بێڕێز مەکە بەڵکو هەموو ئیسلام بکە بە لاشەی یەك کەس و موسڵمانانیش بە ئەندامەکانی ئەو کەسە ، چونکە ئیسلام بوونی نیە ئیللا بە موسڵمانانەوە نەبێت هەوەکو چۆن مرۆڤ بوونی نیە ئیللا بە توانا دەرەکی و ناوەکییەکانیەوە نەبێت ...

بە کورتی : بنچینە و ئەصڵ وایە کە نابێت بە هیچ شێوەیەك جیاوازی بکرێت لە نێوان موسڵماناندا لە بەجێگەیاندنی هەموو ئەم مافانەدا .

وە ناشبێت موسڵمان بە بێ هیچ هۆکارێکی شەرعی پشت لە برای موسڵمانی بکات ، بەڵام ئەگەر هۆکارێکی تایبەت بە نێوانی خۆیانەوە هەبوو ئەوا دروستە موسڵمان تاوەکو سێ ڕۆژ پشت لە برای موسڵمانی بکات بەڵام زیاتر لە سێ ڕۆژ حەرامە و دروست نیە چونکە لە فەرموودەکەی ڕابردوودا هاتووە : ((... ونـهى عن هجرة الـمسلم أخاه فوق ثلاثٍ)) .

واتە : پێغەمبەری خوا (ﷺ) قەدەغەی کردووە موسڵمان قسە لە گەڵ موسڵماندا نەکات و پشتی لێهەڵبکات زیاتر لە سێ ڕۆژ .

قال الإمام البخاري : (باب الـهجرة وقول رسول الله ﷺ : "لا يحل لرجلٍ أنْ يهجر أخاه فوق ثلاث")[١٠٩] و (باب ما يجوز من الـهجران لمن عصـى)[١١٠] و (باب من لم يسلم على من اقترف ذنباً ومن لم يرد سلامه حتى تتبين توبته وإلى مـتى تتبين توبة العاصي ؟ وقال عبد الله بن عمرو : "لا تسلموا على شربة الـخمر")[١١١].

لەم سەر بابەت و ناونیشانانەی (ئیمامی البخاري)دا بۆ فەرموودەکانی ئەو بابەتانە ئەوە تێدەگەین کە :

---

[١٠٩] انظر الفتح : (١٠ / ٦٠٣) وما بعده .
[١١٠] انظر الفتح : (١٠ / ٦١٠) وما بعده .
[١١١] انظر الفتح : (١١ / ٤٩) وما بعده .

ـ لە بنەوادا پشت کردن و عاجز بوون لە برای موسڵمان زیاتر لە سێ ڕۆژ حەڵاڵ نىیە و حەرامە .

ـ پشت کردن و عاجز بوون لە برای موسڵمانی تاوانبار زیاتر لە سێ ڕۆژ حەڵاڵ و دروستە .

ـ سەلام ناکرێت لە موسڵمانی تاوانبار و وەڵامی سەلامیشی نادرێتەوە تاوەکو تەوبەیەکی ڕوون و ئاشکرا نەکات .

وقال الحافظ : (وقد ذهب الجمهور إلى أنه لا يسلم على الفاسق ولا المبتدع ... وقال المهلب : ترك السلام على أهل المعاصي سنة ماضية ، وبه قال كثير من أهل العلم في أهل البدع ...

وألحق بعض الحنفية بأهل المعاصي من يتعاطى خوارم المروءة ككثرة المزاح واللهو وفحش القول والجلوس في الأسواق لرؤية من يمر من النساء ونحو ذلك .

وحكى ابن رشد قال : قال مالك : لا يسلم على أهل الأهواء ، قال ابن دقيق العيد : ويكون ذلك على سبيل التأديب لهم والتبري منهم ...

وقال النووي : وأما المبتدع ومن اقترف ذنباً عظيماً ولم يتب منه فلا يسلم عليهم ولا يرد عليهم السلام كما قال جماعة من أهل العلم واحتج البخاري لذلك بقصة كعب بن مالك انتهى ...

واقتصر البخاري على القدر الذي ذكره لحاجته إليه هنا وفيه ما ترجم به من ترك السلام تأديبا وترك الرد أيضا وهو مما يخص به عموم الأمر بإفشاء السلام عند الجمهور ...) (١١٢).

واتە : زۆربەی زانایان بۆچوونیان وایە : کەوا نابێت سەلام بکرێت لە فاسق (ئەو کەسەیە کە بە ئاشکرا تاوان دەکات) و بیدعەچی ...

---

(١١٢) الفتح : (١١ / ٤٩ ـ ٥٠) .

وە (المهلب) فەرموویەتی : سەلام نەکردن لە تاوانباران سوونەتێکی پێشنە و بەردەوامە ، وە زۆربەی زانایان فەرموویانە : سەلام نەکەن لە ئەهلی بیدەع ...

وە هەندێك لە (حەنەفی مەزهەبەکان) ئەوانەشیان داوەتە پاڵ تاوانباران کەوا شتانێك دەکەن پیاوەتی و کەسایەتی مرۆڤی پێ دەڕووشێت وەکو زۆر سوعبەت و گاڵتە کردن و ووتەی نابەجێ و قسەی خراپ ووتن و دانیشتن لە بازاڕدا بۆ سەیر کردنی ئەو ئافرەتانەی کە تێپەڕ دەبن و هاو شێوەکانی ئەمانە کە پیاوەتی لەکەدار دەکات و دەیڕووشێنێت .

وە (ابن رشد) دەگێڕێتەوە کەوا ئیمامی (مالك) فەرموویەتی : نابێت سەلام بکرێت لە ئەهلی هەواوئارزوو و بیدعەچی‌یەکان ، (ابن دقیق العید)یش فەرموویەتی : ئەمەش بە مەبەستی ڕاهێنان و پەروەردە کردنە بۆیان و خۆ بێ بەری کردنە لە کردار و ڕەفتارە ناڕەواکانیان ...

وە (النووي) فەرموویەتی : بەلام بیدعەچی و ئەوەی کە تاوانی گەورەی ئەنجام داوە و تەوبەی نەکردووە ئەوا ئەمانە سەلامێیان لێناکرێت و وەڵامی سەلامیشیان نادرێتەوە وەکو چۆن کۆمەڵێك لە زانایان فەرموویانە ، وە ئیمامی (البخاري) بەسەرهاتەکەی (کعب بن مالك) کردووەتە بەڵگە بۆ ئەمە ...

وە ئیمامی (البخاري) لەم بابەتەدا ئەوەندەی لە فەرموودەکەی (کعب بن مالك) باس کردووە کە پێویستی پێبووە لێرەدا ، وە ئەوەندەی تێدایە کە کردوویەتی بە سەر باسی ئەم بابەتە لە نەکردن و وەڵام نەدانەوەی سەلام بە مەبەستی پەروەردەکردن ، وە ئەمەش دەکرێت بە تایبەت کاری گشتێتی فەرمان کردن بە بەڵاوکردنەوەی سەلام لای زۆرینەی زانایان ...

وقال النووي فـي "رياض الصالـحين" : (باب تـحريم الـهجر بـين الـمسلمين إلا لبدعةٍ فـي الـمهجور أو تظاهرٍ بالفسق)[١١٣].

واتە : پشت هەڵکردن لە نێوان موسڵماناندا حەرامـە تـەنها لـە دوو حاڵەتـدا نەبێت : لە بیدعەیەك کە لـە پشـت لێهەڵکراوەکـەدا هـەبێت یـان لـە بـەر ئاشـکرا کردنی تاوان و یاخی بوون لە ئەرکە شەرعی‌یەکان .

وقال البغوي : (النهي عن الـهجران فوق ثلاث فـما يقع بين الرجلين من التقصير في حقوق الصحبة والعشرة دون ما كان كذلك في حق الدين ، فإن هجـرة أهل الأهواء والبدع دائمة إلى أنْ يتوبوا) [١١٤].

واتە : قەدەغە کردنی پشت هەڵکردن لە نێـوان موسـڵماناندا زیـاتر لـە سـێ ڕۆژ تایبەتە بەوەی کە ڕوو دەدات لە نێوان دوو پیاودا کە کەم وکوڕیان هـەبێت و کەمتەرخەم بن لە بـە جێهێنـانی مافـەکانی هـاوەڵێتی و هەڵسـوکەوت کـردن لـە ئاستی یەکتردا نەك ئەو پشت هەڵکردنە بێت کە لە بەر هۆکاری مافە ئایینی‌یەکان ڕوو دەدات ، چونکە پشت هەڵکردن لە هەڵگرانی هەواوئارەزوو و بیدعەچـی‌یەکان بەردەوامە تاوەکو تەوبە دەکەن و دەگەڕێنەوە لـە بیدعـە کـردن و شـوێنکەوتنی هەواوئارەزوو .

لەمەوە بۆمان دەردەکەوێت کـەوا لـە دوو حاڵەتـدا ئـەم مافانـە بەجێناهێنرێن بۆ موسڵمان کە بریتین لە :

حاڵەتی یەکەم : ئەو موسڵمانەی کە پشتی لێهەڵکراوە بە هـۆی (تاوانـی گەورە و ئاشکرا)وە .

ئەگـەر موسـڵمانێك کەوتـە نـاو تـاوانێکی گـەورەوە و بـە شـێوەیەکی ئاشکراش ئەنجامی دەدا ئەوا پێویسـتە یەکـەم جـار ئامۆژگـاری بکرێـت بـۆ

---

[١١٣] انظر : شرح رياض الصالـحين : (٤ / ١٣٧ ـ ١٤٠) .
[١١٤] شرح السنة للبغوي : (١ / ٢٢٤) .

ئەوەی بگەڕێتەوە و تەوبە بکات و پەشیمان ببێتەوە ، بەڵام ئەگەر هەر بەردەوام بوو ئەوا دەبێت پشتی لێهەڵبکرێت لە لایەن ئەو موسڵمانانەوە کە پشت هەڵکردنیان گاریگەری و سەرزەنشتی و ڕاچەڵەکاندنی تێدا دەبێت بۆ سەر ئەو کەسە تاوانبارە و هاوشێوەکانی و دەشبێتە مایەی خۆ پارێزی کردن لە کەوتنە ناو ئەو تاوانە بۆ خۆیان و کەسانی دەوروبەریان .

بەڵگەش لە سەر ئەمە بریتی‌یە لە :

فەرموودەی ئەو سێ صەحابی‌یەی کە لە جەنگی (تەبوك)دا دواکەوتن ، وە بە هۆی ئەو دواکەوتنەیانەوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) و باقی تری صەحابە بۆ ماوەی (٥٠) پەنجا ڕۆژ پشتیان هەڵکرد لەو سێ صەحابی‌یە و قسەیان لە گەڵیاندا نەدەکرد و وەڵامی سەلامیشیان نەدەدایەوە و تەنانەت لە (١٠) دە ڕۆژی کۆتایدا پێغەمبەری خوا (ﷺ) فەرمانی کرد بە جیابوونەوە خێزانەکانیان لێیان تاوەکو ئایەتی (١١٨)ی سورەتی (التوبة) دابەزی :

﴿وَعَلَى الثَّلاَثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُواْ حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّواْ أَن لاَّ مَلْجَأَ مِنَ اللّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُواْ إِنَّ اللّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ .

ئیمامی (ابن حجر) لە شەرح و شیکردنەوەی ئەو فەرموودەیەی کە لە سەرەوە ئاماژی بۆ کرا فەرموویەتی : (قال الطبري : قصةُ كعب بن مالك أصلٌ في هجران أهل المعاصي)[115].

واتە : بەسەرهاتی (كعب بن مالك) بنچینە و بنەوایەکە بۆ پشت هەڵکردن لە تاوانباران .

---

[115] الفتح : (١٠ / ٦١١) .

هـەروەها فـەرموودەی ئـەو صـەحابی‌یەی کـە پێغەمبـەری خـوا (ﷺ) نوێژی جەنازەی لە سەر نەکرد بە هۆی قەرزاری‌یەوە :

عن جابرٍ (ﷺ) قال : ((كان النبي (ﷺ) لا يصلي على رجلٍ عليه ديـن ، فأُتي بـميتٍ ، فسأل : أعليه دين ؟ قالوا : نعم عليه ديناران ، قال : صلوا على صاحبكم ...))[١١٦].

واتە : پێغەمبەری خوا (ﷺ) نوێژی جەنازەی نەدەکرد لە سەر پیاوێك کـە قـەرزار ببوایـەت ، جـا مردوویـەکیان بـۆ هێنـا ، پێغەمبـەریش (ﷺ) فـەرمووی : ئایـا قـەرزی بـە سـەرەوەیە ؟ ووتیـان : بـەڵێ دوو دینـاری بـە سەرەوەیە ، فەرمووی : ئێوە خۆتان نوێژ لە سەر هاوەڵەکەتان بکەن ...

قال الـمباركفوري : (قال القاضي وغيره امتناع النبي (ﷺ) عن الصلاة على الـمديون إما للتحذير عن الدين والزجر عن الـمماطلة والتقصـير في الأداء ، أو كراهية أنْ يوقف دعاءه بسبب ما عليه من حقوق الناس ومظالـمهم .

وقال القاضي ابن العربي في "العارضة" : وامتناعه من الصلاة لمن ترك عليه ديناً تحذيراً عن التقحم في الديون لئلا تضيع أموال الناس ، كما **ترك الصلاة على العصاة زجرا عنها حتـى يجتنب** خوفاً من العار ومن حرمان صلاة الإمام وخيار المسلمين)[١١٧].

واتە : خۆگرتنەوەی پێغەمبەر (ﷺ) لە کردنی نوێژی جەنازە لـە سـەر قەرزار یان بۆ وورياکردنەوەيە لە قەرز و سەرزەنشت کردنە لـە دوا خسـتنی بردنەوەی و کەم تەرخەمی کردنە لە دانەوەیدا ، وە یان لـە بـەر پێنـاخۆش

---

[١١٦] صحيح سنن أبي داود رقم : (٣٣٤٣) وصحيح سنن الترمذي رقم : (١٠٦٩) وصحيح سنن النسائي رقم : (١٩٦٢) واللفظ لـه ، وأصله في الصحيحين .

[١١٧] تـحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي : (٤ / ١٧٧) .

بوونی بوو لە ڕاگرتنی دوعاکەی بە هۆی ئەو ماف و ستەمانەی خەڵکەوە کە بە سەریەوەیەتی .

وە (ابن العربـ ـي) فەرموویـەتی : خۆگرتنـەوەی پێغەمبـەر (ﷺ) لـە کردنی نوێژی جەنازە لە سەر قەرزار لە بەر ووریاکردنەوە بـووە لـە کەوتنـە ناو قەرزەوە بۆ ئەوەی مـاڵ و سـامانی خـەڵك نەفـەوتێت ، هـەروەکو چـۆن پێغەمبەر (ﷺ) نوێژی لە سەر تاوانباران نەدەکرد بە مەبەسـت سەرزەنشـت کردنیـان تـاوەکو دووربکەونـەوە لـێی لـە ترسـی عەیبـە و شـەرمەزاری و مەحروم و بێبەش بوون لە نوێژی پێشەوا و پیاوچاکانی موسڵمانان .

وقال صاحب "عون الـمعبود" : (ولا يصلى عليه الإمـام **ردعـاً لأهـل الـمعاصي** إذا علموا أنه مـمن لا يصلى عليه **ولئلا يـجترئ الناس على مثـل فعله**)[118].

واتە : پێشەوای موسڵمانان نوێژ ناکات لە سەر مردووی قەرزار لـە بـەر ڕاچەڵەکاندنی تاوانباران ئەگەر بزانن ئەوانیش نوێژیان لە سەر ناکرێت ، وە بۆ ئەوەی خەڵك چاونەترس نەبن لە ئاستی ئانجامدانی وێنەی ئەو کردارەی ئەو .

حاڵەتی دووەم : **ئەو موسڵمانەی کە پشتی لێهەڵکراوە بە هۆی (بیدعە و لە ڕێ لادان)ەوە** .

قال شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله : (ومثلُ أئمة البدع من أهل الـمقالات الـمخالفة للكتاب والسنة أو العبادات الـمخالفة للكتاب والسنة : **فإن بيان حالـهم وتحذير الأمة منهم واجب باتفاق المسلمين** ، حتى قيل لأحمد بن حنبل : الرجل يصـوم

(١١٨) عون الـمعبود شرج سنن أبـي داود : (١٢ / ٧٤) وانظر : (٨ / ٣٣٠) منه أيضاً ، والأمثلة على هذا كثيرة انظرها فـي "هجر الـمبتدع" للشيخ بكر أبو زيد ص : (٢٦ ـ ٣٠) .

ويصلى ويعتكف أحب إليك أو يتكلم في أهل البدع؟ فقال : إذا صام وصلى واعتكف فإنما هو لنفسه ، وإذا تكلم في أهل البدع فإنما هو للمسلمين هذا أفضل ، فـبين أن نفع هذا عام للمسلمين في دينهم من جنس الـجهاد في سبيل الله ، إذ تطهير سبيل الله ودينه ومنهاجه وشرعته ودفع بغي هؤلاء وعدواِتهم على ذلك واجب على الكفايـة باتفاق المسلمين ، ولولا من يقيمه الله لدفع ضرر هؤلاء لفسد الدين وكـان فسـاده أعظم من فساد استيلاء العدو من أهل الـحرب ، فإن هؤلاء إذا استولوا لم يفسـدوا القلوب وما فيها من الدين إلا تبعاً ، **وأما أولئك فهم يفسدون القلوب ابتداءً)**(١١٩).

واتـە : پێشـەوا بیدعەچـیەکان لـە خـاوەنی بیروبـاوەڕ و پەرستشـە پێچـەوانەکان بـۆ قورئـان سـوننەت ، ئـا ئەمانـە ڕوونکردنـەوەی حاڵیـان و وریاکردنـەوەی موسـڵمانان لێیـان واجـب و پێویسـتە بـە یـەك دەنگـی موسڵمانان ، تاوەکو ووتراوە بە ئیمامی (أحمد بن حنبل) : پیاو ڕۆژوو بگرێت و نوێژ بکات و لە مزگەوتدا بمێنێتەوە ئایا ئەمـە خۆشەویسـت تـرە لای تـۆ یان قسە سەبارەت بە ئەهلی بیدەع بکات و حاڵیان ڕوونبکاتەوە ؟

ئەویش فەرمووی : ئەگـەر ڕۆژوو بگرێـت و نوێـژ بکـات و لـە مزگەوتـدا بمێنێتەوە ئەمە سوودەکەی تەنها بۆ خۆیەتی ، وە ئەگەر قسە سەبارەت بە ئـەهلی بیـدەع بکـات و حاڵیـان ڕوونبکاتـەوە و موسـڵمانانیان لـێ وریـا بکاتەوە سوودی ئەمە بۆ موسڵمانانە بە گشـتی ئەمـەیان باشـترە ، ئیمـامی (أحمد) ڕوونی کردەوە کەوا سوودی ئەمە گشتیە بۆ موسـڵمانان لـە دیـن و ئایینەکەیاندا کەوا بەشێکە لە جیهاد و تێکۆشان لە پێناوی خوادا ، چـونکە پاك کردنەوەی ڕێگـای خـوا و ئایینەکـەی و ڕێبازەکـەی و شـەریعەتەکەی و دوورخستنەوەی دەسـت درێـژی ئـەو بیدعەچـیانە و دژایـەتی کردنیـان لـە

(١١٩) مـجموع الفتاوى : (٢٨ / ١٣١ ـ ١٣٢) .

سەر ئەوە واجبە لە سەر هەندێك لە زانایان بە یەك دەنگی موسڵمانان ، وە ئەگەر كەسانێك نەبێت كە خوا دایناون بۆ دوورخستنەوەی زیان و زەرەری ئەو بیدعەچی‌یانە ئەوا دین و ئایین دەگەنیا و تێك دەچوو ، وە گەنیوی و تێك چوونی سەر دەستی ئەهلی بیدەع گەورە ترە لە گەندەڵی دەست بە سەراگرتنی دووژمن لە شەڕخوازان ، چوونكە ئەمانە ئەگەر دەستیان گرت بە سەر موسڵماناندا دڵەكان و ئەوەشی كە تێیدایە لە دین و ئایین تێك نادەن و نایگەنێنن ئیللا ووردە ووردە و هەنگاو بە هەنگاو نەبێت ، بەڵام ئەو بیدعەچی‌یانە ئا ئەوانە سەرەتا دڵەكان تێك دەدەن و گەندەڵی دەكەن .

وقال أبو إسماعيل الصابوني في بيان اعتقاد السلف الصالح أصحاب الحديث :

(ويبغضون أهل البدع الذين أحدثوا في الدين ما ليس منه ولا يحبونهم ولا يصحبونهم ولا يسمعون كلامهم ولا يجالسونهم ...)[١٢٠].

(واتفقوا مع ذلك على القول : بقهر أهل البدع وإذلالهم وإخزائهم وإبعادهم وإقصائهم ، والتباعد منهم ومن مصاحبتهم ومعاشرتهم ، والتقرب إلى الله بمجانبتهم ومهاجرتهم ...)[١٢١].

واتە : ئەهلی سوننە ڕقیانە لە ئەهلی بیدەع ئەوانەی كە لە دین و ئاییندا شتانێكیان داهێناوە كە بەشێك نی‌یە لێی ، وە ئەهلی بیدەعیان خۆشناوێت و هاوەڵێتیان ناكەن و گوێ بۆ قسەیان ناگرن و لە گەڵیاندا دانانیشن ...

---

[١٢٠] اعتقاد السلف الصالح أصحاب الحديث ص : (١٠٠) ، رقم : (١٦١) .
[١٢١] اعتقاد السلف الصالح أصحاب الحديث ص : (١١٢) ، رقم : (١٧٥) .

وە ئەهلی سوننە لە گەڵ ئەمەدا یەك دەنگن لە سەر بیروباوەڕی :

پـۆرت شـكاندنی ئـەهلی بیـدەع و سەرشـۆڕ كردنیـان و ئـابڕوو بردنیـان و دوورخستنەوەیان و كەنار خستنیان ، هـەوەها دوور كەوتنـەوە لێیـان و لـە هاوەڵێتی و تێكەڵاوی كردنیان ، و نزیك بوونەوە لە خـوا بـە دووركەوتنـەوە لێیان و پشت لـێكردنیان ...

دوو تێبینی :

یەكەم : مەبەست لە (پشت هەڵكردن) لە ئەهلی بیدەع و ئەوانەی كە تاوان بە ئاشكرا دەكەن لە سێ خاڵی سەرەكیدا كۆدەبێتەوە كە بریتین لە :

١ - بۆ ئەوەی كەسی (پشت لـێ هـەڵكراو) بچێت بـە خۆیـدا و بیرێـك لـە خۆی و كردارە ناشەرعی و ناڕاستەكەی بكاتەوە و وازی لێبێنێت .

٢ - بۆ ئەوەی ئەو كەسەی پشتی لـێكردووە پـارێزراو بێـت لـەو هەڵـەو تاوانەی كە ئەو تێیدا دەتلێتەوە و بە هۆی ئەوەوە توشی نەخۆشی نەبێت .

٣ - بۆ ئەوەی كەسانی تر چـاوی لـێنەكەن و شـوێنیـنەكەون و توشـی نەخۆشی نەبن بە هۆی تێكەڵاوی كردنییەوە .

عن أبـي موسى (﵁) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((مثَلُ الـجليس الصالـح والـجليس السوء : كحامل المسـك ونـافخ الكيـر ، فحامـلُ الـمسك إما أنْ يـحذِيك ، وإما أنْ تبتاع منه ، وإما أنْ تجِد منه رِيـحاً طَيبةً ، ونافِخ الكِيـر إما أنْ يحرِق ثيابك ، وإما أنْ تجِد منه رِيـحاً خبيثةً))[١٢٢].

واتە : نموونەی هاوەڵی چاك و هاوەڵی خراپ : وەكو هەڵگری بـۆنـی

---

[١٢٢] صحيح البخاري رقم : (٢١٠١) و (٥٥٣٤) وصحيح مسلم رقم : (٣٧) والبيهقي فـي "شـعب الإيـمان" رقم : (٩٤٣٥) ، نقلاً عن سلسلة الأحاديث الصحيحة (٧ / ٦٥١) ، رقم : (٣٢١٤) .

میسك (واتە بۆن فرۆش) و فۆكـار بـە كـوورەدا (واتـە ئاسـنگەر) وایـە ، جا هەڵگری بۆنی میسك یان لەو بۆنەت پێدەبەخشێت یان لـێی دەكڕیـت یـان بۆنی خۆشـی لـێدەبینیت و هەڵیدەمـژیت ، بـەڵام فۆكـار بـە كـوورەدا یـان جلەكانت دەسوتێنێت یان بۆنی پیسی لێدەبینیت و هەڵیدەمژیت .

واتە : هاوەڵی چاك خێردار و بێ زیانە ، بەڵام هاوەڵ و هاوڕێی خـراپ بێخێر و زیان بەخشە .

قال الإمام الألبانـي : (من فوائد هذا الـحديث ما ترجم البيهقي بقولِهِ : " باب **مجانبة الفَسقة والـمبتدعة** ، ومن لا يعينـك علـى طاعـة الله عـز وجل")[١٢٣].

واتە : لە سوودەكانی ئەم فەرموودەیە ئەوەیە كە ئیمامی (البيهقـي) ئەم ناونیشانەی بۆ داناوە :

(بابەتی : دوور كەوتنەوە لـە تاوانبـارە فاسـقەكان و بیدعەچـییەكان ، هەروەها ئەوانەی كەوا یاریدەدەرت نین لە سەر گوێڕایەڵی خوای گەورە) .

دووەم : پەیڕەوكردنی بابەتی (پشت هەڵكردن) ئەحكامی تایبەتی خۆی هەیە و دەبێت ئەو ئەحكامانە لە بەرچاو بگیرێن لەم كاتەدا ، بـەڵام لـە بـەر ئەوەی ئەو ئەحكامانەووردەكاری تێدایە و بابەتی ئەك كتێبـەش (**برایەتی نێـوان موسـڵمانان**) پەیوەندیـیەكی ڕاسـتەوخۆی نـیـە لـە گـەڵ ئـەم بابەتەدا ئەوا دەرفەتمان نییە لێرەدا باسیان لێوە بكەین ، بۆیە ئامۆژگـاری خوێنەر دەكەین بە خوێندنەوەی ئەم كتێبە بە ناونیشانی :

(**هَـجـرُ الـمُبتَدِع**) للعلامة الشيخ : (بكر بن عبد الله أبو زيد) .

---

[١٢٣] سلسلة الأحاديث الصحيحة : (٧ / ٦٥١) تـحت الـحديث رقم : (٣٢١٤) .

چەند فەرموودەیەکی پێغەمبەر (ﷺ)

سەبارەت بە ڕوون کردنەوەی هەندێکی تر لە مافەکانی موسڵمان بە سەر برای موسڵمانی‌یەوە

فەرموودەکان :

١ ـ عن جابر بن عبد الله (رضي الله عنه) قال رسول الله (ﷺ) : ((مـن اسـتطاع منكم أن ينفع أخاه فلينفعه))(١).

واتە : هەرکەسێك لە ئێوە توانای هەبوو سوود بە برای موسڵمانی بگەیەنێت ئەوا با سوودی پێ بگەیەنێت .

٢ ـ وعن أبي هريرة (رضي الله عنه) عن رسول الله (ﷺ) قال : ((الـمؤمن مـرآةُ أخيه ، والـمؤمن أخو الـمؤمن يكف عليه ضيعته ويحوطه من ورائه))(٢).

واتـە : ئیمانـدار ئاوێنـەی ئیمانـدارە ، وە ئیمانـدار بـرای ئیمانـدارە ، و پارێزگاری لـێدەکات لە فەوتان و تیاچوون و دەیپارێزێت بە پێی توانا .

٣ ـ وعن أبي هريرة (رضي الله عنه) أن النبي (ﷺ) قال : ((إن الـمسلِم إذا صافح أخاه تحاتت خطاياهما كما يتحات ورق الشجر))(٣).

---

(١) صحيح مسلم رقم : (٢١٩٩) .

(٢) صحيح سنن أبـي داود رقم : (٤٩١٨) وسلسلة الأحاديـث الصـحيحة رقـم : (٩٢٦) وصـحيح الـجامع الصغير رقم : (٦٦٥٦) .

قال صاحب "عون الـمعبود" : ("يكف عليه ضيعته" أي يـمنع عن أخيهِ تلفه وخسرانه ، فهو مرة من الضياع ، وقال فـي "النهاية" : وضيعةُ الرجل ما يكون من معاشِهِ كالصنعة والتجارة والزراعة وغير ذلك ، أي يـجمع إليهِ معيشته ويضمها له ، "ويحوطه من ورائـه" أي يـحفظه ويصونه ويذب عنه بقدر الطاقة) عون الـمعبود بشرح سنن أبـي داود : (١٣ / ١٢٥) .

(٣) صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٧٢١) .

واتە : ئەگەر موسڵمان دەستی خستە ناو دەستی برای موسڵمانی و تەوقەی لە گەڵدا کرد ئەوا تاوانەکانیان دەوەرێت وەکو چۆن گەڵای دار دەوەرێت .

٤ ـ وعن أبـي شريح (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من أقالَ أخاه بيعاً أقالَ الله عثرته يوم القيامة))[٤].

واتە : هەرکەسێك پەشیمان بوونەوەی برای موسڵمانی لە کڕین و فرۆشتن و مامەڵەیەکدا قەبوڵ بکات ئەوا خوا خزان و پێهەڵکەوتنی ڕۆژی قیامەت لا دەبات لە ڕێیدا .

٥ ـ وعن جابر بن عبد الله (رضي الله عنه) قال النبي (ﷺ) : ((إذا كفـن أحـدكم أخاه فليحسِن كفنه))[٥].

واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە برای موسڵمانی کفن پۆش کرد ئەوا با بە باشی و ڕێك و پێکی کفن پۆشی بکات .

٦ ـ وعن رافع بن خديج (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من كانت له أرض فليزرعها أو فليزرعها أخاه ، ولا يكاريها بثُلثٍ ولا بربـعٍ ولا بطعـامٍ مسمـى))[٦].

واتە : هەرکەسێك زەویەکی هەبوو ئەوا با بیکێڵێت و کشتوکاڵی تێدا بکات ئەگینا با بیدات بە برایەکی موسڵمانی بۆ ئەوەی ئەو بیکێڵێت و کشتوکاڵی تێدا بکات ، وە با بە کرێ نەیدات پێی چ بە سێیەك بێت یان بە چواریەك بێت یان بە خواردنێکی ناو براو و دیاری کراو بێت .

---

[٤] سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٢٦١٤) وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (١٧٥٩) .
[٥] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣١٤٨) وصحيح سنن النسائي رقم : (١٨٩٥) .
[٦] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣٣٩٥) وصحيح سنن النسائي رقم : (٣٨٩٧) .

واتە : ئەگەر خۆی بە كاری نەهێنا ئەوا با بە بێ بەرامبەر بیدات بە برا موسڵمانەكەی وەكو چاكە كارییەك لە گەڵیدا ، وە ئەمەش ئەوە ناگەیەنێت كە زەوی بە كرێدان حەرام بێت ، بەڵام باشتر وایە لە بەر خوا بێت لە بەر ڕێزی برایەتی .

٧ ـ وعن عامر بن ربيعة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((إذا رأى أحدكم من نفسه أو ماله أو من أخيه ما يعجبه فليدع له بالبركة فإن العين حق))(٧).

واتە : ئەگەر یەكێك لە ئێوە شتێكی بینی لە خۆیدا یان لەماڵیدا یان لە برای موسڵمانیدا ئەوا با دوعای بەرەكەتی بۆ بكات (واتە : بڵێت خوایە بەرەكەتی تێبخە) ، چونكە پێكانی چاو حەق و ڕاستە .

٨ ـ وعن عمرو بن حزم (ﷺ) عن النبي (ﷺ) قال : ((ما من مؤمن يعزي أخاه بمصيبة إلا كساه الله من حلل الكرامة))(٨).

واتە : هەر ئیماندارێك سەرەخۆشی برایەكی موسڵمانی بكات بە هۆی كارەساتێكەوە ئیللا خوای پەروەردگار پۆشاكی ڕێزدارێتی لەبەر دەكات .

٩ ـ وعن عبد الله بن عمر (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((إذا زار أحدكم أخاه فجلس عنده فلا يقومن حتى يستأذنه))(٩).

واتە : ئەگەر یەكێك لە ئێوە سەردانی برایەكی موسڵمانی كرد و دانیشت لە لای ئەوا با هەڵنەسێت تاوەكو ئیزن و روخسەتی لێدەخوازێت .

١٠ ـ وعن أبي بكرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((إذا سل أحدكم سيفاً لينظر إليه فأراد أنْ يناوله أخاه فليغمده ثُم يناوله إياه))(١٠).

---

(٧) صحيح الجامع الصغير رقم : (٥٥٦) .
(٨) صحيح سنن ابن ماجه رقم : (١٦٠١) وصحيح الجامع الصغير رقم : (٥٧٥٢) .
(٩) سلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (١٨٢) وصحيح الجامع الصغير رقم : (٥٨٣) .

واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە شمشێرەکەی دەرهێنابوو لە قەڵغانەکەی بۆ ئەوەی سەیری بکات ئەنجا ویستی بیداتە دەست برایەکی موسڵمانییەوە ئەوا با بیخاتە ناو قەڵغانەکەی پاشان بیداتە دەستییەوە .

هەروەها ئەگەر فیشەکی چەکەکەی ڕانیبوو وە ویستی بیداتە دەست برایەکی موسڵمانییەوە ئەوا با چەکەکەی دابخات پاشان بیداتە دەستییەوە .

١١ ـ وعن أبـي هريرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((لا يشير أحدكم على أخيه بالسلاح فإنه لا يدري لعل الشيطان ينـزع في يده فيقع في حفـرة مـن النار))(١١).

واتە : با هیچ کەسێك لە ئێوە ڕووی چەکەکەی نەکات لە برای موسڵمانی ، چونکە ئەو نازانێت لەوانەیە شەیطـان لـە دەسـتی دەرکـات و بیخاتـە نـاو دۆڵێك لە ئاگرەوە .

١٢ ـ وعن أبـي هريرة (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من أشار علـى أخيه بأمر يعلم أن الرشد في غيره فقد خانه))(١٢).

واتـە : هەرکەسـێك ڕێنمـایی برایـەکی موسـڵمانی بکـات بـە شـتێك کـەوا بزانێت چاکە و هۆشمەندی لە جگە لەوەدایە ئەوا خیانەتی لێکردووە .

١٣ ـ وعن أبـي هريرة (ﷺ) قال : قال رسـول الله (ﷺ) : ((إذا اسـتأذن أحدكم أخاه أنْ يغرز خشبة في جداره فلا يـمنعه))(١٣).

واتە : ئەگەر برایەکی موسڵمانی یەکێك لە ئێوە ئیزن و ڕوخسەتی خواست بۆ ئەوەی دارێك بکات بە دیواری خانووەکەیدا ئەوا با ڕێگری لێنەکات .

---

(١٠) صحيح الـجامع الصغير رقم : (٦٠٤) .

(١١) صحيح البخاري رقم : (٧٠٧٢) وصحيح مسلم رقم : (٢٦١٧) .

(١٢) صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣٦٥٧) وصحيح الـجامع الصغير رقم : (٦٠٦٨) .

(١٣) صحيح سنن أبـي داود رقم : (٣٦٣٤) وصحيح سنن الترمذي : (١٣٥٣) .

١٤ ـ وعن عبد الله بن عمر (ﷺ) قال: قال رسول الله (ﷺ): ((نهى عن الإقران [يعني في التمر] إلا أنْ يستأذن الرجل أخاه))[١٤].

واتە: بە جووت و دوو دوو بە یەکەوە خورما مەخۆن ئیللا مەگەر ئیزن و روخسەت بخوازیت لە برا موسڵمانەکەت.

١٥ ـ وعن عبد الله بن السائب بن يزيد عن أبيه عن جده أنه سمع رسول الله (ﷺ) يقول: ((لا يأخذن أحدكم متاع أخيه لاعباً ولا جاداً، ومن أخذ عصا أخيه فليردها))[١٥].

واتە: با هیچ کەسێك لە ئێوە شتومەکی برای موسڵمانی نەبات نە بە مەبەست یاری و سوعبەت و نە بە ڕاستیش، وە هەرکەسێك گاڵۆکی برایەکەی موسڵمانی برد ئەوا با بیگێڕێتەوە.

١٦ ـ وعن أبي هريرة (ﷺ) قال: قال رسول الله (ﷺ): ((إذا دخل أحدكم على أخيه المسلم فأطعمه مِن طعامه فليأكلْ ولا يسألْه عنه، وإنْ سقاه مِن شرابه فليشرب ولا يسألْه عنه))[١٦].

واتە: ئەگەر یەکێك لە ئێوە ڕۆیشتە لای برایەکی موسڵمانی و ئەویش لە خواردنەکانی خواردنێکی دایە ئەوا با بیخوات و پرسیاری لێ نەکات سەبارەت بەو خواردنە، وە ئەگەر خواردنەوەیەکی دایە ئەوا با بیخواتەوە و پرسیاری لێ نەکات سەبارەت بەو خواردنەوەیە.

---

[١٤] صحيح الجامع الصغير رقم: (٦٨٦٣) والزيادة في صحيح سنن ابن ماجه رقم: (٣٣٣٢).
[١٥] صحيح سنن أبي داود رقم: (٥٠٠٣) وصحيح الترغيب والترهيب رقم: (٢٨٠٨).
[١٦] صحيح الجامع الصغير رقم: (٦٨٦٣) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم: (٦٢٧).
وقال الشيخ الألباني رحمه الله: (والظاهر أن الحديث محمولٌ على من غلب على ظنه أن الأخ المسلم ماله حلال ويتقي المحرمات وإلا جاز بل وجب السؤال كما هو شأن بعض المسلمين المستوطنين في بلاد الكفر فهؤلاء وأمثالهم لا بد من سؤالهم عن لحمهم مثلا أقتيل هو أم ذبيح ؟) السلسلة: (٢ / ٢٠٤).

چونکە پرسیار لـێ کردنـی مایـەی گومـانی خـراپ پـێبردنـە کـە دەبێتـە مایەی دڵ گرانی و ناڕەحەت بوونی خاوەنی ئەو خواردن و خواردنەوەیە .

١٧ ـ وعن عبد الله بن مسعود (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من اقتطع مال أخيه المسلم بيمين لقي الله وهو عليه غضبان))[١٧].

واتە : هەرکەسێك ماڵی بـرای موسـڵمانی ببـات بـە سـوێند خـواردنی درۆ ئەوا کاتێك دەگات بە خوا خوای پەروەردگار لـێی توڕەیە .

١٨ ـ وعن أبي برزة الأسلمي (ﷺ) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((يا معشر من آمن بلسانه ولم يدخل الإيمان قلبه لا تغتابوا المسلمين ، ولا تتبعوا عوراتهم فإنه من تتبع عورة أخيه المسلم تتبع الله عورته ومن تتبع الله عورته يفضحه ولو في جوف بيته))[١٨].

واتە : ئەی کۆمەڵی ئەوانـەی کـە بـە زمـان ئیمانتـان هێنـاوە و ئیمـانیش نەڕۆیشـتووەتە نـاو دڵیـەوە : غەیبـەتی موسـڵمانان مەکـەن ، و بـە دوای عەیبــە و کەموکوڕیانــدا مەگــەڕێن چــونکە هەرکەســێك بــە دوای عەیبــە و کەموکوڕی برای موسڵمانیدا بگەڕێت ئەوا خوای پەروەردگار بە دوای عەیبـە و کەموکوڕیدا دەگەڕێت ، وە هەرکەسێك خوای پەروەردگار بـە دوای عەیبـە و کەموکوڕیـدا بگـەڕێت ئـەوا خـوا ئـابڕووی دەبـات ئەگـەر لـە ناوەڕاسـتی ماڵەکەی خۆیشیدا بێت .

---

[١٧] صحيح سنن الترمذي رقم : (٣٠١٢) صحيح الجامع الصغير رقم : (٥٧١٩) .

وعن الحارث بن البرصاء (ﷺ) قال سمعت رسول الله (ﷺ) وهو يقول : ((من اقتطع مال أخيه بيمين فاجرة فليتبوأ مقعده من النار)) صحيح الترغيب والترهيب رقم : (١٨٣٤) .

واتە : هەرکەسێك ماڵی برای موسڵمانی ببات بە سوێند خواردنی درۆ و تاوانباری ئەوا با جێگای خۆی لە ئاگردا دابین بکات .

[١٨] صحيح سنن أبي داود رقم : (٤٨٨٠) وصحيح الجامع الصغير رقم : (٧٩٨٤) .

١٩ ـ وعن أنس بن مالك (رضي الله عنه) قال : قال رسول الله (ﷺ) : ((من نصر أخاه بظهر الغيب نصره الله في الدنيا والآخرة))[١٩].

واتـە : هەرکەسـێك بـرای موسـڵمانی سـەربخات و بـەرگیری لێبکـات لـە کاتێکدا کە خۆی دیار نیە ئەوا خوا سەری دەخـات و بـەرگیری لـێدەکات لە دونیا و قیامەتدا .

٢٠ ـ وعن سلمة بن الأكوع (رضي الله عنه) قال : ((كنا إذا رأينا الرجل يلعن أخاه رأينا أنْ قد أتـى باباً من الكبائر))[٢٠].

واتە : ئێمەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ئەگەر بمانبینایـەت پیاوێك دوعای لەعنەت و نـەفرەت لـە برایـەکی موسـڵمانی بکـات ئـەوا وامانـدەزانی تاوانێك لە تاوانە گەورەکانی کردووە .

٢١ ـ وعن عبد الرحمن بن أبي ليلى قال حدثنا أصـحاب محمـد (ﷺ) أنـهم كانوا يسيرون مع النبي (ﷺ) فنام رجل منهم فانطلق بعضهم إلى حبل معه فأخذه ففزع فقال رسول الله (ﷺ) : ((لا يحِل لـمسلمٍ أنْ يروع مسلماً))[٢١].

واتە : هاوەڵانی پێغەمبەری خوا (ﷺ) لە ڕێڕەوێکدا لە گەڵ پێغەمبـەری خوادا بوون (ﷺ) و پیاوێکیان خەوی لێکەوت ئەنجا هەنـدێکیان ڕۆیشـتن بـۆ حەبلێك کە پێی بوو ئەنجا بردیان و ئەویش ترسا ، لە بەر ئەمە پێغەمبەری خـوا (ﷺ) فـەرمووی : حـەڵاڵ نیـە بـۆ هـیچ موسـڵمانێك موسـڵمانێکی تـر بترسێنێت .

---

[١٩] صحيح الـجامع الصغير رقم : (٦٥٧٤) وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (١٢١٧) .
[٢٠] صحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٧٩١) .
[٢١] صحيح سنن أبـي داود رقم : (٥٠٠٤) وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٨٠٥) .

خۆشەویسترین کردەوە لای خوای پەروەردگار

عن عبد الله بن عمر رضي الله عنهما : أن رجلاً جاء إلى رسول الله (ﷺ) فقال : يا رسول الله أي الناس أحب إلى الله ؟

فقال : ((أحب الناس إلى الله أنفعهم ، وأحب الأعمال إلى الله عز وجل :

١ ـ سرور تدخله على مسلم .

٢ ـ أو تكشف عنه كُربة .

٣ ـ أو تقضي عنه ديناً .

٤ ـ أو تطرد عنه جوعاً .

٥ ـ ولأنْ أمشي مع أخي المسلم في حاجةٍ أحب إلي من أنْ أعتكف في المسجد (يعني مسجد المدينة) شهراً .

٦ ـ ومن كَّف غضبه ستر الله عورته .

٧ ـ ومن كظم غَيظاً ولو شاء أنْ يمضيه أمضاه ، ملأ الله قلبه رضى يوم القيامة .

٨ ـ ومن مشى مع أخيه المسلم في حاجته حتى يثبتها له أثبت الله تعالى قدمه يوم تزل الأقدام .

٩ ـ وإن سوء الخُلُق ليفسد العمل كما يفسد الخل العسلَ))[٢٢] .

واتە : خۆشەویسترینی خەڵك لای خوا ئەوەیە : سوودمەندترینیان بێت بۆ خەڵك .. وە **خۆشەویسترین کردەوە لای خوای گەورە ئەوەیە :**

---

[٢٢] صحيح الجامع الصغير رقم : (١٧٦) ، وصحيح الترغيب والترهيب رقم : (٢٦٢٣) ، وسلسلة الأحاديث الصحيحة رقم : (٩٠٦) .

١ ـ خۆشیەك بهێنیت بە سەر موسوڵمانێكدا .

٢ ـ یان نارەحەتی‌یەكی لە سەر لابەریت .

٣ ـ یان قرزێكی بۆ ببژێریت .

٤ ـ یان برسێتیەكی دەربكەیت .

٥ ـ وە ئەگەر لە گەڵ برایەكی موسوڵمانمدا بڕۆم بۆ بەجێهێنانی پێویستیەك لام خۆشەویسترە لەوەی كە لەم مزگەوتەدا (مزگەوتی مەدینە) یەك مانگ بمێنمەوە بۆ خوا پەرستی و ئیعتیكافكردن .

٦ ـ وە هەركەسێك تووڕیی خۆی بگرێتەوە ئەوا خوا عەورەتی دادەپۆشێت .

٧ ـ وە هەركەسێك ڕق و تووڕەییك بخواتەوە لە كاتێدا ئەگەر ویستی هەبێت بەجێی بێنێت بەجێی دێنێت ئەوا خوا دڵی پڕ دەكات لە ڕەزامەندی لە ڕۆژی دوایدا .

٨ ـ وە هەركەسێك لە گەڵ برایەكی موسوڵمانیدا بڕوات بۆ بە جێهێنانی پێویستیەكی هەتا جێبەجێی دەكات ئەوا خوا پێی جێگیر دەكات لە ڕۆژێكدا كە پێكان تیایدا دەخلیسكێن .

٩ ـ وە ڕەوشت خراپی كردەوە تێك دەدات وەك چۆن خەڵ هەنگوێن تێك دەدات .

ئەمەیە ڕەوشتی موسڵمانی كامڵ و ڕاست ...

ئەمەیە هەستی برایەتی ڕاستەقینە ...

ئەمەیە ئایینی ئیسلامی پیرۆز ...!!!

کۆتایی

لەم نووسراوەدا دوای ڕوون کردنەوە و باس کردنی بنەماکان و بەرهەمەکان و مافەکانی **برایەتی نێوان موسڵمانان** بۆمان دەردەکەوێت کە ئایینی پیرۆزی ئیسلام چەند گرنگی بەم بوارە داوە و هەموو هەوڵێکی خستووەتە گڕ بۆ توندوتۆڵ و بتەو کردنی هەستی برایەتی ڕاستەقیەی نێوان تاکەکانی کۆمەڵگا .

بۆیە لێرەوە حەق وایە بڵێین : (**مافەکانی مرۆڤ ؟!!**) کە لێرە و لەوێ شین و هاوار و ڕۆڕۆی بۆ دەکرێت و زۆر جارێکیش ئایینی پیرۆزی ئیسلام توهمەت بار و لەکەدار دەکرێت بەوەی کە (**مافەکانی مرۆڤ**)ی پێشێل کردووەوە !!!

ئایا ئەو (**مافە ڕەوانە**) لە ئیسلامدا دابین نەکراون ؟!!!

لەم نووسراوەدا وەڵامی ئەم پرسیارە زۆر بە جوانی ڕوون کراوەتەوە و هەرکەسێك بە دڵێکی پاك و چاوی ئینصافەوە بیخوێنێتەوە بۆی دەردەکەوێت :

ـ ئەو شین و هاوارانەی کە بۆ (**مافەکانی مرۆڤ ؟!!**) دەکرێن تەنها دەنگی دەهۆڵن و بازرگانی کردنن بەو درووشمەوە !

ـ هەروەها دەردەکەوێت ئەو توهمەتانەی کە دەدرێنە پاڵ ئایینی پیرۆزی ئیسلام چەند پووچەڵ و بێبەڵگە و بێبنەوان !!!

وە لە کۆتاییدا دەڵێم : ﴿رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ .

والسلام عليكم ورحمةُ الله وبركاته ...

گرنگترینی سەرچاوەکان

١ ـ القرآن الكريـم .
٢ ـ صحيح البخاري ، وفتح الباري شرح صحيح البخاري للحافظ ابن حجر الـعـسقلانـي .
٣ ـ صحيح مسلم ، وشرح صحيح مسلم للنووي .
٤ ـ صحيح سنن الترمذي للإمام الألبانـي ، وتـحفة الأحوذي بشرح جامع الترمذي للمباركفوري .
٥ ـ صحيح سنن أبـي داود للإمام الألبانـي ، وعون الـمعبود بشرح سنن أبـي داود للعلامة شرف الـحق العظيم آبادي .
٦ ـ صحيح سنن الـنسائـي للإمام الألبانـي .
٧ ـ صحيح سنن ابن ماجه للإمام الألبانـي .
٨ ـ صحيح الـجامع الصغير للإمام الألبانـي .
٩ ـ صحيح الترغيب والترهيب للإمام الألبانـي .
١٠ ـ صحيح الأدب الـمفرد للإمام الألبانـي .
١١ ـ سلسلة الأحاديث الصحيحة للإمام الألبانـي .
١٢ ـ شرح رياض الصالـحين للعلامة الشيخ ابن العثيمين .
١٣ ـ جامع العلوم والـحِكَم للعلامة ابن رجب الـحنبلي .
١٤ ـ فيض القدير شرح أحاديث الـجامع الصغير للـمناوي .
١٥ ـ الـتمهيد لـحافظ الـمغرب ابن عبد البـر .
وغيرها من الـمصادر التـي ذكرناها فـي الـحواشـي ...

www.ba8.org